

Стандарти доступності інформації
для людей з порушеннями зору та слуху

ДОСТУПНІСТЬ без кордонів

Аналіз ситуації з доступністю у країнах
Вишеградської групи та Східного партнерства

Колективна робота за редакцією
Станіслава Брудноха, Юрія Войтюка
Упорядник Ганна Серпутько

КИЇВ
2022

Проект співфінансовано урядами Чехії, Угорщини, Польщі та Словаччини через Вишеградські гранти Міжнародного Вишеградського фонду. Місія фонду – просувати ідеї сталого регіонального співробітництва в Європі.

ВИКОНАВЕЦЬ ПРОЄКТУ

HumanDoc

Фонд HumanDoc
www.humandoc.pl
[www.fb.com/HumanDocFoundation](https://www.facebook.com/HumanDocFoundation)

Менеджер проєкту

Аліна Яківська

ПАРТНЕРИ ПРОЄКТУ

Україна

Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова
www.npu.edu.ua/

Союз громадянського суспільства
"Український міжнародний інститут сліпих"

Чехія

Асоціація "Освіта"
www.facebook.com/osvetaz.s

Угорщина

Угорська асоціація сліпоглухих
www.siketvakrehab.hu

Словаччина

Словацька асоціація глухих
www.aneps.wbl.sk

Польща

Фонд "Відкрита культура та мистецтво"
www.fundacjaokis.org

Молдова

Альянс «ІНФОНЕТ»
www.infonet.md
Асоціація глухих Республік Молдова
www.as.md

Вірменія

Громадська організація «Біла тростина»
www.facebook.com/WhitescaneArmenia

Грузія

НУО Грузія. Союз глухих Грузії
www.facebook.com/geodeaf.ge

Азербайджан

Громадське об'єднання "Підтримка глухих"
www.karlaradestek.org

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА. <i>Станіслав Бруднох</i>	5
ВСТУП. КОРОТКИЙ АНАЛІЗ СИТУАЦІЇ У КРАЇНАХ-ПАРТНЕРАХ <i>Ганна Серпутько</i>	7
РОЗДІЛ І. ОПИС СИТУАЦІЇ У КРАЇНАХ-ПАРТНЕРАХ.	10
1.1. Азербайджан. <i>Камран Абасов</i>	11
1.2. Вірменія. <i>Вахе Арзуманян, Арам Шахбазян</i>	13
1.3. Білорусь. <i>Колект. автор</i>	16
1.4. Угорщина. <i>Дорка Кіраліхіді</i>	19
1.5. Грузія. <i>Теона Гвалія, Маріам Годуадзе</i>	23
1.6. Молдова. <i>Віктор Король</i>	27
1.7. Польща. <i>Каміла Скальська</i>	34
1.8. Словаччина. <i>Марія Кркоскова</i>	41
1.9. Україна. <i>Ганна Афuzова, Олександр Горлачов, Юрій Войтюк, Ганна Серпутько, Наталія Перинська</i>	46
1.10. Чехія. <i>Павло Рузяк</i>	53
РОЗДІЛ ІІ. ДОСТУПНІСТЬ ІНФОРМАЦІЇ ДЛЯ ОСІБ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ У ЗАСОБАХ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ <i>Каміла Скальська, Славомір Стемпські, Олександр Горлачов</i>	57
2.1. Жестова мова як фактор доступності	58
2.2. Особливості використання жестової мови у ЗМІ	59
2.3. Дослідження світової практики використання жестової мови на телебаченні	62
2.4. Соціальні проблеми та виклики у використанні жестової мови у практиці ЗМІ	68
2.5. Рекомендації для операторів	90
2.6. Найбільші виклики	93
РОЗДІЛ ІІІ. АУДІОДЕСКРИПЦІЯ ЯК ШЛЯХ ВКЛЮЧЕННЯ ОСІБ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ В НАВКОЛИШНІЙ СОЦІУМ <i>Каміла Скальська</i>	95
3.1. Для кого корисна аудіодескрипція?	96
3.2. Технічні подробиці звукового опису на телебаченні та у ЗМІ	99
3.3. Процес створення аудіодескрипції	102
3.4. Аудіодескриптор	105
ПІСЛЯМОВА. <i>Петро Таланчук</i>	108

ПЕРЕДМОВА

Станіслав Бруднох

Публікація «Доступність без кордонів» – це результат багатомісячної роботи експертів із країн Вишеградської групи та Східного партнерства щодо доступу до інформації для людей з порушеннями зору та слуху. Це перша авторська аналітична робота подібного ґатунку щодо поточної обстановки в кожній з цих країн. Це збірник передового досвіду та рекомендацій щодо доступності інформації, а також база знань та конкретних рекомендацій щодо дій, яких слід дотримуватися з метою покращення ситуації, що склалася з цієї проблеми у світі. Матеріали збірки визначають напрями та відповідають на виклики, які назріли у суспільстві, у сфері підвищення доступності інформації у найближчій перспективі.

Зазначене дослідження має актуальний характер і є конкретною відповіддю на проблеми з відсутністю достатнього рівня доступності інформації для людей з порушеннями зору та слуху у повідомленнях засобів масової інформації. Це засвідчив 2020 рік і час пандемії, викликані поширенням коронавірусної інфекції COVID-19.

Як показує аналіз, у багатьох країнах ситуація з доступом до інформації для осіб із порушеннями зору та слуху погіршилася саме під час пан-

демії COVID-19, оскільки в більшості випадків у засобах масової інформації не надавали ні сурдопереклад, ні аудіоопис. Люди з порушеннями зору та слуху були фактично відрізані від достовірної інформації про перебіг епідемії та надзвичайний стан.

Пандемія – це, звісно, лише один із чинників обмеження доступу до інформації. Адже люди з порушеннями зору та слуху щодня стикаються з багатьма проблемами, що виникають у сфері інформаційної доступності. Найчастіше обмеження в інформаційній доступності виникають через брак знань та недостатню поінформованість медіаспільноти або установ, які організують різноманітні заходи та їхні трансляції.

Це видання розраховано на широку аудиторію громадськості, адресовано головним чином співробітникам неурядових організацій, засобів масової інформації, прес-секретарям та студентам гуманітарних факультетів, зокрема журналістики та спеціальної освіти, з метою просування ідеї інформаційної доступності для осіб із порушеннями зору та слуху. А також матеріали збірки містять корисну та важливу інформацію для людей з порушеннями зору та слуху з різних країн світу, зокрема, сучасні стандарти у сфері інформаційної доступності.

Цю публікацію підготовлено у рамках проекту «Доступність без кордонів», який фінансує Міжнародний Вишеградський фонд.

Проект «Доступність без кордонів» складається із заходів щодо професіоналізації та розвитку організацій та установ, які займаються загальнорозумілою доступністю культури, мистецтва та інформації для людей з порушеннями зору та слуху. Його реалізують з 2018 року. Проект об'єднує фахівців із країн Вишеградської групи та Східного партнерства, які формують міждисциплінарну коаліцію, що об'єднує ініціативних представників соціуму, людей з порушеннями зору та слуху, університети та громадські організації, різні заклади та персонально діячів культури та мистецтва.

До найбільших досягнень проекту належать:

- розроблення та впровадження аудіоопису у музеї «Арсенал» у

Львові (Україна), Археологічному музеї у Познані (Польща), Етнографічному музеї у Старій Любовлі (Словаччина);

- навчання фахівців у галузі аудіоопису та жестового мовлення;
- розроблення аудіоописів, організація спеціального та соціально орієнтованого медіапродукту, кінофільмів, повністю адаптованих до потреб людей з інвалідністю по зору та слуху в Україні, Молдові та Грузії;
- підготовка матеріально-технічної бази здійснення якісно правильного міжнародного та національно орієнтованого сурдоперекладу у різноманітних сферах життєдіяльності осіб із порушеннями слуху;
- десятки освітніх зустрічей та вебінарів, що створюють простір для поглиблення знань та просування ідеї інформаційної доступності у навколишньому світі.

КОРОТКИЙ АНАЛІЗ СИТУАЦІЇ У КРАЇНАХ-ПАРТНЕРАХ

Ганна Серпутько

У першому розділі цього видання загалом представлено ситуацію у сфері освіти та доступності інформації для осіб із порушеннями зору та слуху як на законодавчому рівні, так і в плані практичної реалізації порушених аспектів у чотирьох країнах Вишеградської групи (Угорщина, Польща, Словаччина, Чехія) та шести країнах Східного партнерства (Азербайджан, Вірменія, Білорусь, Грузія, Молдова, Україна).

Чіткі статистичні дані за результатами перепису населення та Європейського медичного опитування представлено у матеріалах таких країн: Грузії, Угорщини, Польщі. За матеріалами інших країн статистичні дані можуть відрізнятися за даними різних відомств та проведених досліджень.

У всіх країнах, досвід яких представлено у цьому виданні, збережено спеціальні освітні заклади різного рівня для осіб із порушеннями зору та слуху, але водночас у більшості країн активно розвиваються й інші форми освіти: інклюзивна та інтегрована. Лише у матеріалах з Азербайджану та Білорусі ми не виявили підтверджуючих даних про поширення інклюзивної та (або) інтегрованої освіти.

Щодо статусу жестової мови та надання послуг перекладу жесто-

вою мовою особам із порушеннями слуху, то ситуація в більшості країн є різною, що залежить від кількох факторів: кількості населення, у тому числі людей з порушеннями слуху; соціально-економічної ситуації у країні і т. п. Зупинимося на цьому питанні трохи докладніше. Хоча грамотність глухих осіб в Азербайджані залишається на невисокому рівні, та у 2021 році жестову мову вже визнано на Національних зборах парламенту, що спричинило позитивні зміни, серед яких і створення онлайн-словників жестової мови. На жаль, поки що в країні не визначено постачальників послуг із перекладу жестовою мовою і не розроблено тарифів на надання послуг із перекладу, існують і проблеми професійної підготовки перекладачів жестової мови, але, швидше за все, це питання часу. У Вірменії також існують деякі проблеми з кількістю підготовлених перекладачів, які надають послуги з перекладу переважно у столиці та двох-трьох найбільших містах. Тому люди з порушеннями слуху, які проживають у віддаленій від великих міст місцевості, не можуть отримувати такі ж, не менш необхідні їм послуги з перекладу інформації на мову жестів. Сертифікацією перекладачів у Вірменії, як, скажімо, і в

Молдові, і в Україні, займається Товариство глухих. У Білорусі декларують свободу використання жестової мови, а надання безкоштовних послуг із перекладу жестовою мовою закріплено законодавчо. Перекладачів жестової мови готує Педагогічний лінгвістичний коледж у Мінську, хоча залишаються деякі запитання до підготовки перекладачів, оскільки перекладами жестової мови в Білорусі займаються переважно діти глухих батьків. У багатьох країнах глухі люди мають проблеми зі здобуттям вищої освіти. В Угорщині жести мови та спільнота глухих людей мають велику підтримку, оскільки захищені Законом про жести мови. Людям із порушеннями слуху гарантують від 120-ти годин безкоштовного перекладу на рік. По всій країні працюють центри сурдоперекладу. На високому рівні в країні перебуває і реабілітація осіб із порушеннями зору та слуху. У Грузії жести мови офіційно визнано державою. Проводять сертифікацію перекладачів жестової мови. Створюють електронні словники грузинської мови, проте все ж залишається проблема нестачі перекладачів і вчителів зі знанням мови. У Молдові акредитацію перекладачів жестової мови здійснюють нарівні з перекладачами іноземних мов, що є позитивною практикою країни. Основним постачальником послуги перекладу жестовою мовою, як і в Україні, є Товариство глухих. У Польщі Реєстр перекладачів мови

ведуть воєводи, сертифікацію перекладачів здійснює Всепольська спілка глухих. Проводять роботу зі створення уніфікованої системи сертифікації перекладачів жестової мови. Професійну підготовку перекладачів проводять на різних рівнях, зокрема, в університетах Польщі. У Словаччині не потрібна обов'язкова сертифікація перекладачів жестової мови. На одного перекладача припадає велика кількість осіб із порушеннями слуху. В Україні гарантують збереження, вивчення та всебічний розвиток жестової мови. Послуги сурдоперекладу забезпечують як державні, так і громадські організації. Підготовкою перекладачів, як у Вірменії, і в Молдові, займається в основному Українське товариство глухих і нещодавно створена Всеукраїнська асоціація перекладачів жестової мови... Тарифи перекладу жестовою мовою поки що офіційно не встановлено. Відсутня і професійна підготовка перекладачів жестової мови у системі вищої освіти, але роботу у напрямку вирішення цього питання активно проводить кафедра сурдопедагогіки та сурдопсихології ім. М. Д. Ярмаченка у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова (м. Київ). Поступово покращується ситуація з доступом до інформації на телебаченні за допомогою сурдоперекладу та субтитрування медіапродукту. Незважаючи на відмінності у наданні послуг людям із порушеннями слуху та загалом статусу жесто-

вої мови у різних країнах, існують і більш важливі проблеми, спільні для більшості країн. Серед яких необхідно відзначити основні з них:

- недостатня кількість перекладачів жестової мови;
- акредитація та сертифікація перекладачів жестової мови;
- професійна підготовка перекладачів жестової мови;
- недоступність інформації для людей з порушеннями слуху у різних життєвих сферах.

Але для повного розуміння ситуації в країнах, досвід яких представ-

лено у цьому виданні, пропонуємо глибше ознайомитися з матеріалами першого розділу збірки.

У більшості країн, досвід яких представлено у цьому виданні, права людей з інвалідністю на доступ до інформації та якісну освіту захищено положеннями Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю (Білорусь, Молдова, Україна, Угорщина, Польща, Словаччина, Чехія), але національні законодавства різних країн по-різному регулюють виконання цих норм Конвенції, що може викликати особливе зацікавлення читачів.

РОЗДІЛ І

ОПИС СИТУАЦІЇ У КРАЇНАХ-ПАРТНЕРАХ

1.1. Азербайджан

Камран Абасов

Статистика

В Азербайджані чисельність спільноти людей з обмеженнями зі слуху та мови становить близько 30 000 осіб, а зі слуху, мовлення та зору становить близько 1000 осіб. Бо точнішої статистики не існує.

Чисельність перекладачів жестової мови в Азербайджані складає 8 осіб, серед них професійних перекладачів – 3 особи. Територіальне співвідношення перекладачів: у місті Баку на обліку – 6 осіб, у регіонах – 2 особи. Співвідношення перекладач / люди з обмеженнями зі слуху та мовлення в Азербайджані складає 1: 3 750.

Освіта

Спеціальні заклади в Азербайджані: дитсадок – 1;

школа – 3;

професійне училище – 1.

За даними Міносвіти, у школах навчається близько 400 осіб. Грамотність серед осіб із порушенням слуху спостерігається дуже низька. Понад 80% глухих не вміють грамотно читати і писати, вони спілкуються тільки жестовою мовою, яка не співпадає з грамотною розмовною мовою. Більшість вчителів у школах слабо во-

лодіють жестовою мовою, тому глухі не можуть засвоїти грамотну мову та читання. Відсутня інформація про навчання дітей з порушеннями слуху та зору.

Законодавство

Закон Азербайджанської Республіки «Про права осіб з інвалідністю» від 31 травня 2018 року №1153-VQ із наступними змінами

В Азербайджані немає процедури акредитації перекладачів мови, оскільки немає відповідних навчальних курсів. У майбутньому заплановано створити центр жестової мови та навчати перекладачів жестової мови.

Статус жестової мови

В Азербайджані жестову мову визнано на Національних зборах Міллі Меджлісу (парламент) восени 2021 року. Онлайн-словник жестової мови, розроблений Громадським об'єднанням «Підтримка глухих» за підтримки Громадського об'єднання «Регіональний розвиток», з ініціатииви Фонду Гейдара Алієва та оператора стільникового зв'язку NAR було

представлено на презентації у вересні 2021 року.

Не визначено постачальників послуг із перекладу на жестову мову, оскільки статус жестової мови лише недавно визнано на державному рівні.

Тариф на надання послуг з перекладу жестовою мовою також ще не розроблено.

Надання послуг перекладу жестовою мовою

Послуги з перекладу жестовою мовою надають в Агенції сталого та оперативного соціального забезпечення, створеному при Міністерстві праці та соціального захисту Азербайджану (агенція DOST). Центри DOST, управлінням яких займається Агенція, надають послуги з призна-

чення пенсій, допомоги у працевлаштування, а також вирішують інші питання, що входять до зони охоплення Міністерства праці. Є складнощі професійного перекладу жестовою мовою. Необхідно розробити проєкт навчання та підвищення кваліфікації перекладачів жестової мови.

Позитивні практики

Після розміщення згаданого словника у соціальній мережі підвищився попит на вивчення жестової мови серед студентів університетів та соціальних працівників. За короткий час у 2021 році близько 100 людей вже вивчили базовий курс жестової мови у різних навчальних центрах, але методики навчання перекладачів жестової мови ще немає.

У Республіці Вірменія діє 9 спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів:

1. Єреванська спеціальна школа № 14 для дітей з порушеннями зору;
2. Єреванський спеціальний освітній комплекс для дітей з порушеннями слуху;
3. Єреванська спеціальна школа № 17 для дітей з порушеннями опорно-рухового апарату;
4. Республіканський освітній комплекс № 1;
5. Республіканський освітній комплекс № 2;
6. Єреванська спеціальна школа № 11 для розумово відсталих дітей;
7. Капанський спеціальний освітній комплекс № 3;
8. Абов'янська спеціальна (допоміжна) школа № 1 для розумово відсталих дітей;
9. аварська спеціальна школа № 1.

Статистика

Надаємо кількість осіб із проблемами зору та слуху, які навчаються

у спеціальних школах, а також посилання на джерела:

За даними Міністерства МСФЗ за наступним посиланням: <https://reports.emis.am/?fbclid=IwAR3CE2aASWEWNgK00U8LBjGSvnHQLm3T4zDhDoCi0loarKK4NPV39yLFszc#/schools-manual-reports>

м. Єреван, Єреванське відділення поліції № 14 у М/Г – навчаються 53 учні.

м. Єреван Єреванське шосе № 17 в АРМ/д – навчається 105 учнів.

По всій Вірменії діє 1047 шкіл з інклюзивною освітою.

Кількість перекладачів жестової мови у Вірменії, за неофіційними даними, коливається від 20 до 30 осіб, значна частина яких знаходиться в столиці, а решта – у трьох великих містах. Співвідношення перекладачів мови до кількості людей з порушеннями слуху становить 1:104. Вартість послуг перекладачів жестової мови у Вірменії складає 20–40 доларів за годину.

Порядок сертифікації перекладачів мови у Вірменії законом не врегульовано. Але перевагу надано перекладачам, які працюють в об'єднанні

глухих, які було сертифіковано саме в об'єднанні глухих. Такі сертифікати дозволяють здійснювати переклади в нотаріальних конторах.

За даними соціальної демографії у Вірменії (https://www.armstat.am/file/article/sv_01_21a_530.pdf)

Кількість людей з обмеженими можливостями за групами (за зором):

- 1-а група – 1614 осіб;
- 2-а група – 3 408 осіб;
- 3-я група – 10 330 осіб;
- діти – 515 осіб.

Кількість людей з обмеженими можливостями за групами (за слухом):

- 1-а група – 13 осіб;
- 2-а група – 1304 особи;
- 3-я група – 389 осіб;
- діти – 432.

Інклюзивність у Республіці Вірменія

Республіка Вірменія проголошує та гарантує інклюзивність, доступність та якість сфери дошкільної освіти як важливу гарантію забезпечення, розвитку та виховання кожної дитини, створення безпечного середовища, збереження та зміцнення життя, здоров'я.

Інклюзивна освіта – це забезпечення максимальної участі в освітньому процесі та результату, встановленого державним стандартом загальної освіти, за допомогою забезпечення необхідних умов та адаптованого середовища для кожної дитини. У тому

числі дітей, які потребують особливих умов освіти, відповідно до особливостей розвитку.

Вірменія проголошує загальну інклюзивну освіту гарантією забезпечення права на освіту кожної дитини. Політику інклюзивної освіти спрямовано на забезпечення доступності освіти, можливості та якості однакової участі кожної дитини. Навчання та виховання глухих у Республіці Вірменія відбувається вірменською жестовою мовою.

Пропонуємо найкращий досвід у результаті реформ у Вірменії за останні роки:

За рішенням уряду Вірменії, починаючи з 2015 року, деякі спеціальні школи було реорганізовано в територіальні центри педагогіко-психологічної підтримки. Вже в 2021 році ці центри діють на території Вірменії.

Територіальний рівень послуг педагогіко-психологічної допомоги в організації освіти дитини надають зі сторони НЦІП, тобто ці центри створено на провінційному рівні для надання відповідної професійної педагогічної допомоги в процесах організації освіти учнів у навчальних закладах та включення до процесу навчання дітей, які потребують особливих умов освіти.

Так, на територіальному рівні надають такі послуги педагогіко-психологічної допомоги:

1. консультації батьків та педагогів школи з організації освіти та соціального залучення дитини;

2. консультаційні візити до організації території обслуговування центрів педагогіко-психологічного сприяння за погодженим графіком;

3. надання вузькоспеціалізованих педагогіко-психологічних послуг особам з особливими освітніми потребами, які мають такі порушення:

- а) функцій голосу та мовлення;
- б) функцій слуху;
- в) функцій зору;
- г) інтелектуальних функцій;
- д) функцій руху.

4. Перепідготовка спеціалістів, які сприяють організації освіти у навчальних закладах: вчителів, їхніх помічників; організація навчальних курсів батьків.

5. Із метою сприяння організації навчання вдома спеціалісти здійснюють візити за заявками навчальних закладів.

У Республіці Вірменія доступність

для незрячих і тих, хто не чує, знаходиться на низькому рівні. Вважаємо за необхідне відзначити, що фізична, інформаційна доступність та спортивно-культурні сфери знаходяться на нульовому рівні. Незважаючи на різні державні програми зайнятості осіб із порушеннями зору та слуху, вирішення проблем їхньої зайнятості знаходиться на низькому рівні.

Результати онлайн- та офлайн-зустрічей, проведених у рамках програми «Сприяння людям, які не бачать / нечують на Південному Кавказі», і, поєднуючи результати оцінки потреб у Республіці Вірменія, пропонуємо здійснювати у Вірменії програми перепідготовки осіб, які забезпечують супровід жестовою мовою, а також зустрічі за круглою столом з обміну міжнародним досвідом різних спеціалістів та людей з обмеженими можливостями.

1.3. Білорусь

Колект. автор

Статистика

У Білорусі, за різними даними, проживає близько 30 тисяч людей з глибокими порушеннями зору. Глухих і людей з вадами слуху в країні налічується понад 12 тисяч. Офіційну статистику не публікують.

На початок 2019–2020 навчального року в Білорусі функціонувало 6 спеціальних шкіл для дітей з порушеннями зору, у яких навчалися 570 дітей, 11 спеціальних шкіл для глухих дітей, у яких навчалися понад 1100 дітей.

Законодавство

2016 року Білорусь ратифікувала Конвенцію ООН про права осіб з інвалідністю. Незабаром набуде чинності Закон про права інвалідів та їхню соціальну інтеграцію, що містить нововведення, які зможуть наблизити національне законодавство до високого стандарту реалізації прав людей з інвалідністю, встановленого Конвенцією ООН про права осіб з інвалідністю.

Відповідно до вищезгаданого Закону про права інвалідів та їхньої соціальної інтеграції, інваліди в Рес-

публіці Білорусь мають всю повноту цивільних, політичних, економічних, соціальних, культурних та інших прав і свобод, закріплених у Конституції Республіки Білорусь, законодавчих актах та міжнародних договорах Республіки Білорусь, включаючи право на отримання послуг із кваліфікованого перекладу жестової мови.

Стаття 11 Закону визначає статус та функціонування жестової мови.

«Держава визнає мовну самобутність соціокультурної (культурно-лінгвістичної) спільноти інвалідів із порушенням слуху.

Жестова мова, визнана мовою спілкування інвалідів із порушенням слуху, у тому числі у сферах усного використання державних мов Республіки Білорусь, є повноцінною лінгвістичною мовною системою пізнання, розвитку, освіти, забезпечення доступу до інформації.

Білоруська жестова мова є жестовою мовою, сформованою з урахуванням територіальної приналежності та культури Республіки Білорусь.

Держава підтримує збереження та розвиток жестової мови та забезпечує:

- свободу використання та рівність жестової мови з іншими мовами;
- підготовку перекладачів жестової мови, перепідготовку педагогічних працівників, які працюють з інвалідами з порушенням слуху, підвищення їхньої кваліфікації;
- сприяння навчанню основ жестової мови фахівців у галузях соціального захисту, охорони здоров'я, освіти, культури, фізичної культури, спорту та туризму, попередження та ліквідації надзвичайних ситуацій, правозахисної та правоохоронної діяльності;
- надання безкоштовних послуг із перекладу жестової мови у порядку та на умовах, передбачених актами законодавства.

Переклад жестової мови здійснюють перекладачі жестової мови, які мають відповідну кваліфікацію.

За участю інваліда з порушенням слуху у роботі державних органів, а також при судочинстві, проведенні процесуальних дій, у тому числі на стадії попереднього слідства, та при перебуванні під вартою забезпечується переклад жестової мови у повному обсязі потреб зазначеної людини у перекладі.

Фінансування заходів із державної підтримки жестової мови здійснюють за рахунок коштів республіканського та (або) місцевих бюджетів, а також інших джерел, не заборонених законодавством.

Нині ситуація з функціонуванням жестової мови у Білорусі виглядає так.

Чисельність перекладачів мови є 95 осіб. При цьому 90% перекладачів – це діти глухих батьків, 45% із них – люди пенсійного чи передпенсійного віку.

Перекладачі жестової мови обслуговують осіб із порушеннями слуху лише у великих містах.

Співвідношення перекладач / люди з обмеженнями зі слуху та мовлення:

1 перекладач на 120 осіб з обмеженнями зі слуху та мовлення.

Три роки тому перекладачів жестової мови почав готувати педагогічний лінгвістичний коледж у Мінську. Крім кваліфікації «перекладач жестової мови» випускники коледжу здобувають середню педагогічну освіту (вчитель іноземної мови початкової школи).

Послуги перекладу жестової мови надають державні органи (територіальні центри соціального обслуговування) та громадська організація «Білоруське товариство глухих» безкоштовно.

Головна проблема функціонування жестової мови – це недостатня кількість перекладачів. Не всі випускники коледжу, які отримали кваліфікацію перекладача жестової мови, працюють за спеціальністю через низьку зарплату. Територіальні центри соціального обслуговування вводять у свій штат перекладача жестової мови лише в тому випадку, якщо на

території, яку обслуговує центр, проживає не менше 60 осіб із порушенням слуху та мовлення. Слід зазначити, що вкрай мала кількість осіб із глибокими порушеннями слуху та мовлення здобувають вищу освіту. Причина та сама – дефіцит перекладачів жестової мови: перекладача залучають лише тоді, коли у навчальному закладі навчається не менше 6 осіб.

На думку фахівців Білоруського товариства глухих, необхідно вжити низку комплексних заходів для вирішення проблем. Потрібна державна програма з підготовки перекладачів жестової мови у вищому навчальному закладі. Фахівці вважають, що перекладач жестової мови повинен мати вищу освіту та отримувати кваліфікацію не лише перекладача, а й психолога. Необхідною є система перепідготовки перекладачів (відбуваються зміни у мові, з'являється багато нових слів тощо). Фінансування програми підтримки жестової мови має включати не лише підготовку

перекладачів, а й забезпечення фахівців гідною зарплатою. Як правило, низькі доходи осіб із порушеннями слуху та мови також не дозволяють функціонувати на ринку послугам із перекладу жестової мови. Існує і така проблема: пізні звертання і навіть небажання батьків дітей з глибокими порушеннями слуху навчати дітей жестовій мові.

Хорошою практикою є відкриття центрів приймання – передавання повідомлень від осіб із глибокими порушеннями слуху та мовлення. Такі центри відкрито з ініціативи Білоруського товариства глухих, працюють вони 7 днів на тиждень цілодобово у всіх обласних містах. Для приймання – передавання використовують сучасні месенджери. Зарплату працівникам центрів виплачують із місцевих міських бюджетів. На сьогодні Білоруське суспільство глухих наполегливо працює над тим, щоб ці центри обслуговували не лише жителів міст, а й регіонів.

1.4. УГОРЩИНА

Дорка Кіраліхіді

Статистика

У 2021 році чисельність постійного населення Угорщини становила 9 890 640 осіб.

На наш погляд, наявність достовірних статистичних даних означає, що нам є на що посилатися у нашій лобістській діяльності.

Перепис населення 2011 року був останнім у нашій країні. Слід наголосити, що перед переписом 2011 року ми окремо обговорювали з Урядом питання про включення в анкету нового варіанту відповіді у разі інвалідності, тобто запровадження категорії сліпоглухих (осіб з одночасним порушенням зору та слуху). Ми з цікавістю чекали на результати перепису, тому що визнати себе сліпоглухим набагато складніше, ніж особою з інвалідністю по зору чи слуху.

Отже, виходячи з даних перепису населення 2011 року, можна сказати, що в нашій країні проживають:

63 014 осіб із порушеннями слуху;

8 571 глуха особа;

73 430 осіб з інвалідністю по зору / з поганим зором;

9 054 незрячих особи;

3 262 сліпоглухих особи – 1 406

осіб мають також інші родинні види інвалідності;

12 685 осіб із порушеннями зору та слуху.

Звичайно, дані перепису не обов'язково відображають найточніші цифри, але фінансові ресурси нашої асоціації недостатні для самостійного проведення аналогічного дослідження. Крім цього, зазначені дані відповідають даним міжнародної статистики.

Важливо підкреслити, що, на нашу думку, сліпоглухі люди – це ті, хто водночас має порушення зору і слуху. Таким чином, сліпоглухота не означає, що людина повністю глуха і сліпа: у неї можуть зберегтися зір або слух, проте її реабілітація та спілкування можливі лише за врахування подвійної сенсорної втрати. Ми вважаємо, що сліпоглухота – це унікальна інвалідність. Втрата слуху та порушення зору повинні оцінюватися функціонально, тому що за подвійної сенсорної втрати два порушення можуть справляти додатковий негативний вплив один на одного.

Людей, які живуть із порушеннями зору і слуху, вважають сліпоглухими,

якщо їхня подвійна сенсорна втрата не дозволяє використовувати освітні та допоміжні методи, які зазвичай застосовують для людей з вадами зору та тих, у кого слабкий слух /глухих людей.

Ми докладаємо всіх зусиль, щоб підвищити поінформованість про концепцію сліпоглухоти та домогтися визнання цього особливого та унікального порушення. Результати нашої роботи підтверджено статистичними даними, оскільки все більше людей приймають і визнають сліпоглухоту.

Дуже важливо досягти загального розуміння щодо того, що є сліпоглухотою, і також визначити вікові потреби.

На наш погляд, є великі відмінності між потребами людей зі вродженою сліпоглухотою та потребами людей з набутою сліпоглухотою.

З огляду на вік, важливо визначити та розмежувати потреби, властиві для дитячого, активного працездатного та літнього віку.

Що стосується дітей, то найважливішим є право на доступну і ефективну систему освіти. У випадку людей працездатного віку найважливішими є трудова зайнятість, житло та підтримка незалежного способу життя. У випадку людей похилого віку – це прийняття зміни життєвої ситуації та підтримання якості життя. Найбільш ефективними в цьому випадку виявляються доступні допоміжні засоби та добре навчені спеціалісти.

Звичайно, ми також намагаємося охопити своїми послугами якнайбільше людей і допомогти їм навчитися жити зі своїми обмеженнями.

Нині у нашому Національному реєстрі – 134 сурдоперекладачі. Вони працюють у 22 центрах сурдоперекладу по всій країні. У кожному центрі сурдоперекладу повинен бути один спеціальний перекладач, який також може працювати зі сліпоглухими людьми та володіє необхідними спеціальними методами спілкування.

Поширення послуг сурдоперекладу на національному рівні стало можливим завдяки Закону 2009 року про жестову мову. З того часу держава взяла на себе зобов'язання підтримувати послуги з сурдоперекладу. Усі особи з інвалідністю по слуху можуть скористатися 120 годинами безкоштовного сурдоперекладу на рік. Сліпоглухі – 150 годин на рік. Тим, хто навчається, надають додатково 60 годин.

Крім цього, дуже важливим досягненням 2021 року є Закон про базову реабілітацію інвалідів по зору, який також включає лікування сліпоглухих. Цей закон гарантує, що всі особи з інвалідністю по зору можуть скористатися 300 годинами базової реабілітації на рік. Усі сліпоглухі або особи з порушенням зору та додатковою інвалідністю можуть скористатися 400 годинами на рік. Заняття проводять у 12 центрах базової реабілітації у країні. У центрах працюють спеціально навчені педагоги, які допома-

гають слабкозорим, сліпоглухим та іншим інвалідам по зору з множинними порушеннями набути навичок, необхідних для ведення повсякденного життя.

В Угорщині для дітей зі слабким зором і слабким слухом доступні як роздільні, так і інтегровані форми освіти.

В Угорщині з 0 років доступні спеціальні центри раннього розвитку, куди батьки можуть звертатися, коли дитині потрібні консультації або заняття.

Національні експертні комісії проводять огляд дітей з інвалідністю, виявляючи їхні потреби у процесі розвитку. Ми прагнемо створення в Угорщині експертної комісії для дітей з множинними порушеннями, оскільки на сьогодні кожним із порушень займається окрема експертна комісія. Звичайно, ці комісії також обстежують дітей з множинними порушеннями, але вони мають право визнавати пільги лише у межах своїх компетенцій. З цієї причини батькам дітей з множинними порушеннями доводиться проходити всі комісії для того, щоб їхні діти могли скористатися необхідними пільгами та послугами.

Освіта

У країні є багато спеціальних дитячих садків, проте більшість батьків все ж таки намагаються в цьому віці записувати своїх дітей в інтегровані навчальні заклади.

Спеціальних шкіл для людей з вадами зору по всій країні налічується 4, а для осіб зі слабким слухом – 8. При кожній школі також є спеціальний дитячий садок.

Регулярні заняття проводять вчителі, які виїжджають до дітей у межах інтегрованого навчання.

Професійне навчання доступне багатьом студентам з інвалідністю, однак у випадку студентів із множинними порушеннями можливостей все ж менше.

Законодавство

В Угорщині ратифікація Конвенції ООН стала одним із ключових моментів.

В Угорщині є національні неурядові організації (НУО), створені за нозологією інвалідності.

FESZT (Організація осіб з інвалідністю в Угорщині) працює як парасолькова організація, що захищає інтереси осіб з інвалідністю, які проживають в Угорщині. FESZT є членом Європейського форуму з питань інвалідності (EDF) і презентує Уряду ініціативи, які там зароджуються. Дуже важливо налагоджувати зв'язки між роботою на національному та міжнародному рівнях, а також між неурядовими організаціями та урядом.

Вироблення загальної концепції всіма національними організаціями людей з інвалідністю є основною запорукою успішних консультацій з урядом.

Національна рада з питань інвалідності працює за підтримки уряду та

відповідно до норм, визначених на законодавчому рівні. В його роботі беруть участь усі національні організації осіб з інвалідністю. Перед внесенням будь-яких змін до закону, що стосується прав осіб з інвалідністю, необхідно отримати згоду Ради. Рада може схвалити або доповнити зміни, які вносять.

Ми боремося за досягнення рівних можливостей в Угорщині для сліпоглухих людей. У нас є дуже хороші результати, але в майбутньому ми маємо ще багато роботи.

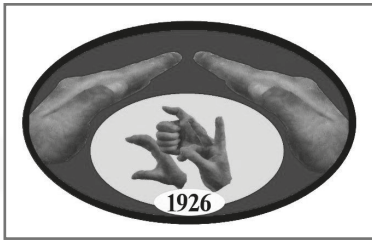
На сьогодні Угорська асоціація сліпоглухих працює над тим, щоб кожна сліпоглуха людина мала можливість навчатися протягом усього

життя та мала право на проживання з висококваліфікованою підтримкою.

Ми хочемо покращити систему підтримки сімей зі сліпоглухими дітьми та дозволити членам сім'ї повернутися на ринок праці: освітні заклади також повинні працювати зі сліпоглухими дітьми під час шкільних канікул, аналогічно до того, як це здійснюється щодо інших дітей у країні.

Ми вважаємо, що ідентифікація легітимних потреб людини та їхнє відображення у законодавстві є дуже важливими. Необхідно розробити ефективний процес узгодження з моменту виявлення потреби/появи вимоги до її/його реалізації.

1.5. Грузія

Теона Гвалія, Маріам Годуадзе

Статистика

За даними загального перепису населення 2014 року, населення Грузії становило 3 713 804 особи. Відповідно до того ж перепису, порушення слуху було виявлено у 6,4% населення (239 204 особи). Серед дітей до 15 років порушення слуху було виявлено у 0,07% (2 463 дитини); серед населення від 15 до 60 років – 1,21% (45 410); старше 60 років – 0,66% (190 531).

Згідно з тією ж статистикою, порушення зору було виявлено у 576 348 осіб. Серед дітей до 15 років порушення зору було виявлено у 8 903 дітей; серед людей віком від 15 до 60 років – 208 276 осіб; серед людей старше 60 років – 359 169.

Кількість сурдоперекладачів

За даними Союзу глухих Грузії, у країні налічується 50 перекладачів жестової мови.

Кількість перекладачів по регіонах:

Тбілісі – 15 перекладачів;

Кахеті – 2 перекладачі;

Шіда Картлі – 1 перекладач;

Квемо Картлі – 1 перекладач;

Імереті – 2 перекладачі;

Самегріло – 2 перекладачі;

Аджарія – 3 перекладачі.

Спеціальні школи для глухих/зі слабким слухом та сліпих/зі слабким зором дітей:

Тбіліська державна школа № 203 (для глухих дітей та дітей з порушеннями слуху) – загальна кількість учнів – 163; кількість вчителів – 45. (<https://edu.aris.ge/schools/qalaaq-tbilisis-203-sadjaro-skola>)

Кутаїська державна школа № 45 (для глухих дітей та дітей з порушеннями слуху) – загальна кількість учнів – 39; кількість вчителів – 19. (https://edu.aris.ge/schools/search?name=45&region=8&district=&status=1&class=&currency=GEL&period=0&price_from=&price_to=)

Тбіліська державна школа № 202 (для сліпих дітей та дітей з порушенням зору) – загальна кількість учнів – 45; кількість вчителів – 25. (<https://edu.aris.ge/schools/qalaaq-tbilisis-202-sadjaro-skola>)

Статус грузинської жестової мови

Грузинську жестову мову було офіційно визнано державою. Керівництво з сертифікації та професійного

розвитку перекладачів грузинської мови, створене у 2021 році в Грузії, було ініційовано Міністерством освіти і науки Грузії та підтримано Програмою розвитку ООН та Європейським союзом.

Існує кілька електронних словників грузинської мови. До них належать: 1. Грузинська жестова мова предметна, онлайн-словник: <http://jestikoni.ge/> Вона містить матеріали трьох навчальних класів. 2. Словник грузинської мови жестів <https://gesl.iliauni.edu.ge/>. Словник містить 4 000 знакових одиниць, розташованих в алфавітному порядку відповідно до грузинської розмовної мови. Електронна версія словника з відео доступна онлайн для всіх бажаючих.

Міністерство освіти і науки Грузії опублікувало методичний посібник з навчання студентів із порушенням слуху. Бачення Міністерства освіти і науки Грузії щодо навчання студентів із втратою слуху таке:

Навчання учнів із порушеннями слуху є найважливішою проблемою спеціальної та інклюзивної освіти. Учні з порушенням слуху можуть бути залучені до освітнього процесу: а) у школах зі спеціальним профілем, де навчаються лише учні з особливими освітніми потребами та, за необхідності, навчальний матеріал адаптується до їхніх освітніх потреб (спеціальна освіта); б) у загальноосвітніх школах, де учні здобувають освіту за індивідуальною програмою та з використанням допоміжних засобів

(інклюзивна освіта); в) у спеціальному класі загальноосвітньої школи, де учні навчаються за модифікованою версією національного навчального плану (інтегрована освіта).

Спеціальні школи призначено для учнів з особливими освітніми потребами, вони спеціалізуються на будь-яких конкретних освітніх потребах, наприклад: спеціальна школа для учнів із порушенням слуху та інші.

Міністерство освіти має забезпечити:

- 1) мотивування та орієнтування на професійний розвиток учителя;
- 2) інформування однокласників;
- 3) малі групи;
- 4) організацію класу з урахуванням різноманітних аспектів;
- 5) навчання жестової мови як важливого засобу спілкування.

У Грузії існують види освіти для глухих та дітей зі слабким слухом. Це спеціальна освіта, яка враховує потреби глухих дітей, та ефективні навчальні програми. Глухі учні взаємодіють з однолітками під час позакласних заходів. Дітям, які навчаються у різних навчальних закладах, рекомендовано знайомитися, взаємодіяти та спілкуватися з дітьми, які навчаються у спеціальних школах, за допомогою жестової мови.

Інтегрована освіта – це включення дитини з обмеженими можливостями до загальноосвітньої школи, де вона відвідує клас спеціальної освіти. Такі класи часто називають *ресурсними класами*, де з дітьми працюють

спеціально навчені вчителі. Зазвичай учні проводять деякий час у класі зі своїми однолітками, відвідуючи уроки та шкільні заходи.

Інклюзивна освіта – це коли дитина з обмеженими можливостями повністю залучена до загальноосвітньої школи. Вона відвідує всі уроки та шкільні заходи, проте міждисциплінарна команда (вчитель загальноосвітньої школи, психолог, працетерапевт, логопед тощо) за активної участі батьків розробляє для нього індивідуальний план навчання (ІЕР), який передбачає адаптацію діючої навчальної програми з урахуванням індивідуальних здібностей дитини. У ньому також описано методи, за допомогою яких дитину навчають та оцінюють. Існує безліч думок про те, яка форма найкраще підходить для навчання учнів з обмеженими можливостями, і всі вони мають певну основу.

Інтеграція та інклюзія актуальні для дітей зі слабким слухом та глухих дітей. Школи, які впроваджують інклюзивну освіту, чудово розуміють, що учні з повною втратою слуху та порушеннями слуху можуть потребувати додаткових послуг (з огляду на важкість інвалідності). Такою послугою є наявність у школі сурдоперекладача або вчителя спеціальної освіти, яка володіє жестовою мовою. Перекладач стає своєрідним «мостом», що сполучає глуху дитину зі шкільним середовищем. Поточні розмови та події навколо нього стають для нього цілком доступними,

хоча це є непрямим зв'язком, оскільки перекладачі не є вчителями. Якщо у дитини виникають додаткові питання щодо конкретного матеріалу, перекладач отримує відповідь від вчителя та передає його учневі. Отже, в деяких школах є вчитель спеціальної освіти, який володіє жестовою мовою, хоча в деяких школах немає ні перекладача, ні спеціального сурдопедагога. І тут діти втрачають багато інформації (особливо під час групових обговорень) і навіть можуть почуватися ізольованими.

Визнані переваги інклюзивної освіти

Насамперед, діти з порушеннями слуху мають можливість жити у власному будинку. Вони ходять до школи за місцем проживання та перебувають у сімейній обстановці весь свій вільний час.

Глухим дітям надається можливість взаємодіяти зі «світом, який чує». Завдяки щоденному спілкуванню з однолітками вони краще дізнаються про свій спосіб життя і набувають навичок спілкування, які будуть використовувати в майбутньому.

Для глухих дітей передбачено програми з академічного та професійного навчання.

Проте існують такі проблеми:

В інклюзивному середовищі глухі діти отримують інформацію переважно через перекладача.

Можливість прямого контакту з вчителями та однолітками обмежена.

Часто шкільний персонал (лікар, логопед, бібліотекар) не може безпосередньо спілкуватися з глухими учнями, тому учень не може отримати послуги, які насправді доступні йому у шкільному середовищі.

Також досить гостро стоїть питання про наявність у школі висококваліфікованого перекладача або спеціального вчителя зі знанням жестової мови, що не дозволяє ефективно залучати дитину до освітнього процесу.

Людям з порушенням слуху доступні такі державні послуги:

- слуховий апарат у програмі соціальної реабілітації. Мета компонента – підвищити ступінь функціональної незалежності цільової групи та сприяти її інтеграції у суспільство. В рамках компонента щорічно закуповують та видають близько 1160 цифрових слухових апаратів (у тому числі: 100 штук педіатричних цифрових слухових апаратів для дітей віком до 18 років);

- компонент для забезпечення технічного пристрою (смартфону) функцією відеоконференцзв'язку для глухих і людей зі слабким слухом. Мета компонента – підвищення якості функціональної незалежності цільової групи та сприяння її інтеграції у суспільство. Діяльність компонента включає придбання та розповсюдження орієнтовно 50 таких пристроїв (смартфонів) щороку.

- Універсальне медичне страхування щорічно фінансує близько 25 кохлеарних імплантатів та відповідну реабілітацію слуху та мовлення.

- Підпрограма підтримки комунікації глухих у програмі соціальної реабілітації. Заходи підпрограми включають надання послуг 10 сурдоперекладачів у не менш, ніж восьми регіонах Грузії (крім Тбілісі) (не менше одного перекладача у кожному з цих регіонів).

Людям із порушеннями слуху та зору доступні такі державні послуги:

- компонент «Біла тростина» у програмі соціальної реабілітації. Цільовою групою компонента є інваліди зору, що потребують білої трости для сліпих.

Для сліпоглухих людей доступні такі послуги:

- Чотири клуби для сліпоглухих у чотирьох містах, у чотирьох регіонах Грузії (Тбілісі, Батумі, Телаві, Зугдіді). У кожному клубі працюють два гіді-перекладачі. Вони допомагають сліпоглухим людям у пересуванні та спілкуванні.

- Інфраструктуру та послуги системи правосуддя адаптовано для людей з обмеженими можливостями, включаючи людей з порушеннями слуху та зору. Однак існують деякі проблеми, наприклад: приміщення не повністю пристосовано для користувачів технологій слухових апаратів.

Статистика

Чисельність спільноти та становище осіб з обмеженими можливостями у Молдові у 2019 році

Станом на 1 січня 2020 року, за даними Національної каси соціального страхування, чисельність людей з обмеженими можливостями в Республіці Молдова склала 177 тис. осіб, у тому числі 10,7 тис. дітей віком 0–17 років. Люди з обмеженими можливостями склали 6,7% від загальної чисельності населення зі звичайним місцем проживання, а діти з обмеженими можливостями склали 1,9% від загальної кількості дітей зі звичайним місцем проживання в Республіці Молдова. (Посилання: Національне бюро Статистики Республіки Молдова <https://statistica.gov.md/libview.php?l=ru&id=6827&idc=168>).

Точних даних про кількість людей з обмеженнями зі слуху і мовлення і з обмеженнями по зору немає, оскільки держава, на превеликий жаль, поки що веде статистику за ступенем інвалідності.

За оцінками Товариства глухих Республіки Молдова (ТГРМ – <https://as.md/ru>), у Молдові проживає близь-

ко 5 000 громадян з обмеженнями зі слуху та мовлення, 2 492 з них є членами Товариства глухих, якими можна стати з 18 років.

За оцінками Товариства незрячих Молдови (ТНМ – <https://www.facebook.com/Asocia%C8%9Bia-Nev%C4%83z%C4%83torilor-din-Moldova-1098392857015797>), у Молдові проживають близько 15 000 громадян – інвалідів по зору, 7 000 осіб є членами товариства. Членом ТНМ можна стати з 18-ти років. Також, за оцінками ТНМ, у Молдові проживає близько 10 000 дітей, які мають порушення зору, з них близько 500 дітей потребують навчання у спеціалізованих установах.

За оцінками громадської організації «Медико-соціальний реабілітаційний центр для людей з вадами зору LOW VISION» (www.lowvision.md), в республіці проживають близько 50 000 громадян із порушеннями зору. А за підрахунками Всесвітньої організації здоров'я (відповідно до загальної чисельності населення), у Молдові можуть проживати до 100 000 громадян із порушеннями зору.

Чисельність перекладачів жестової мови

Відповідно до виписки з Державного реєстру офіційних усних та письмових перекладачів (останнє оновлення 07.05.2021), у Молдові зареєстровано 17 перекладачів жестової мови (nr. 289–296; nr. 504–512).

(Посилання: Міністерство юстиції Республіки Молдова <http://www.justice.gov.md/pageview.php?l=ro&idc=634>).

Географічна зона поширення перекладачів на території країни та співвідношення кількості перекладачів жестової мови з чисельністю людей з порушеннями слуху та мовлення:

місто Бельці (північ Молдови) – 2 перекладачі;

місто Кагул (південь Молдови) – 1 перекладач;

муніципій Кишинів (центр Молдови) – 12 перекладачів (1 на пенсії),

1 перекладач виїхав на постійне місце проживання у США,

1 перекладач виїхав на місце проживання в Росію.

Офіційно в Молдові – 17 перекладачів та 5 000 громадян із порушеннями слуху та мовлення. Чисто математичне співвідношення – 1:295.

Освіта

Спеціальні заклади для дітей з порушеннями слуху та мовлення та для дітей з порушеннями зору

У Республіці Молдова працюють спеціальні заклади:

- Установа дошкільної освіти

№ 167 для дітей з порушеннями слуху та супутніми порушеннями (місто Кишинів, <https://gradinita167.edu.md/>), загальна кількість дітей – 65, із них 30 з обмеженнями зі слуху та мовлення; 21 – з обмеженнями зору та 14 звичайних дітей).

- Спеціальна державна установа дошкільного виховання № 135 для відновлення зору дітей з порушеннями зору (місто Кишинів, <http://gradinita135.edu.md/>), кількість дітей з порушеннями зору – 60.

- Професійно-технічне училище № 11 (місто Кишинів, <http://sp11.edu.md/>), кількість учнів – 137 (із них: 92 учні з обмеженнями; з них: 20 – з обмеженнями щодо слуху та мовлення; 8 – з обмеженнями зору).

- Спеціальна школа № 12 для дітей зі слабким слухом та дітей з пізньою глухотою (місто Кишинів, <https://ss12.detsbotanica.md/> & <https://www.facebook.com/hipoacuzi.moldova>), кількість учнів – 73.

- Теоретичний ліцей з технологічним профілем для слабкозорих дітей (місто Кишинів, <http://lttechnologic.edu.md/>), кількість учнів – 75.

Даних про кількість дітей з порушеннями слуху та мовлення, а також зору учнів у загальноосвітніх закладах у вільному доступі немає. Ними володіє лише Міністерство освіти і науки.

У період 2018–2020 років у Молдові було закрито такі спеціальні навчальні заклади:

– Дитячий садок для глухих дітей (місто Бельці);

– Спеціальна школа-інтернат для сліпих і дітей зі слабким зором (місто Бельці);

– спеціальна школа-інтернат для сліпоглухих дітей (село Хирбовець, Каларашський район);

– Спеціальна школа-інтернат для глухих дітей та дітей зі слабким слухом (місто Кагул).

Офіційно немає наказу про закриття цих закладів, це було зроблено «на вимогу батьків». Водночас група батьків дітей з обмеженнями слуху і мовлення подала до суду на Міністерство освіти і науки. Справа перебуває у процесі розгляду.

Законодавство

У Конвенції про права інвалідів, прийнятої резолюцією 61/106 Генеральної Асамблеї ООН від 13 грудня 2006 року, визначено, що «мова» включає мовні та жестові мови та інші форми немовних мов.

Республіка Молдова підписала конвенцію у 2007 р., ратифікувала у 2010 р.

Конституція Республіки Молдова

Стаття 13. Державна мова, функціонування інших мов

(2) Держава визнає та охороняє право на збереження, розвиток та функціонування... мов, які використовують на території країни.

Стаття 35. Право на освіту

(2) Держава забезпечує відповідно до закону право осіб на вибір мови виховання та навчання.

Закон № 60 від 30-03-2012 щодо соціальної інтеграції осіб з обмеженими можливостями (https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=94168&lang=ua)

Стаття 7. Участь осіб з обмеженими можливостями у політичному та громадському житті:

g) право на вільне формування думки про політичні партії та кандидатів на виборах, у тому числі шляхом організації виборчих дебатів, теле- та радіопередач мовою міміки та жестів, друкування виборчих матеріалів із використанням різних систем відтворення для осіб з обмеженнями зору, а також використання інших інструментів інформування осіб з обмеженими можливостями у доступному форматі.

Стаття 25. Доступ до інформації

(1) Держава визнає та сприяє використанню мови міміки та жестів, інших альтернативних форм спілкування як засобів комунікації між людьми.

(7) Органи публічної влади за погодженням із Товариством глухих Республіки Молдова за необхідності наймають за договором перекладача мови міміки та жестів для забезпечення спілкування між органом влади та особою з порушеннями слуху.

(8) Нормативи пристосування інформаційно-комунікаційних систем

до потреб осіб з обмеженими можливостями, а також використання альтернативних форм комунікації (система Брайля та звукова версія, мова міміки та жестів та ін.) в інформаційно-комунікаційній системі затверджує Уряд.

Стаття 27. Забезпечення необхідних умов виховання, освіти та професійної підготовки осіб з обмеженими можливостями

(5) Держава через Міністерство освіти, інші компетентні центральні та місцеві органи публічної влади вживає необхідних заходів для наймання вчителів, включаючи вчителів з обмеженими можливостями, які мають кваліфікацію в області мови міміки та жестів та/або системи Брайля, а також в інших альтернативних формах спілкування, а також підготовка професіоналів та персоналу, що працюють на всіх

рівнях освіти з особами з обмеженими можливостями.

(6) Відповідальні органи влади, навчальні заклади забезпечують:

а) розумну адаптацію умов навчання до індивідуальних потреб людей з обмеженими можливостями;

б) сприяння навчанню альтернативних форм комунікації, освоєнню шрифту Брайля, навчанню альтернативним формам письма, орієнтуванню, навичкам мобільності, а також сприяння взаємній підтримці та спілкуванню між особами з однаковими проблемами;

с) сприяння навчанню мови міміки та жестів та просування лінгвістичної ідентифікації осіб з обмеженнями зі слуху.

Стаття 32. Професійне навчання, вдосконалення професійного рівня та навчання людей з обмеженими можливостями

(3) Держава через Міністерство освіти, інші компетентні центральні та місцеві органи влади гарантує забезпечення дидактичним та інструктивним матеріалом, включаючи матеріал для незрячих (система Брайля), буквами у звуковій версії для слабкозорих, звукової літератури, включаючи допоміжні звукові системи для навчання в групах, переклад на мову міміки та жестів для людей зі слабким слухом у період професійної підготовки (у тому числі в період професійної орієнтації, формування та реабілітації), виховання, навчання та вдосконалення, відповідно до законодавства.

Постанова Уряду № 333 від 14-05-2014 про затвердження Положення щодо надання послуг із комунікації, використовуючи мову жестів / міміки за допомогою перекладача

(https://www.legis.md/cautare/getresults?doc_id=85199&lang=en)

Процедура акредитації перекладачів жестової мови

Міністерство юстиції здійснює акредитацію перекладачів жестової мови на тих самих умовах і відповідно до тих самих процедур, що й акредитацію перекладачів іноземних мов.

(<http://www.justice.gov.md/category.php?l=ro&idc=630>). Комісія включає експертів Товариства глухих Республіки Молдова.

Статус жестової мови

Статус жестової мови / законодавча база для надання послуг перекладу на жестову мову

Закон № 60 від 30-03-2012 про соціальну інтеграцію людей з обмеженими можливостями (https://www.legis.md/cautare/getresults?doc_id=94168&lang=en)

Стаття 25. Доступ до інформації

(1) Держава визнає та сприяє використанню мови міміки та жестів, інші альтернативні форми спілкування як засіб спілкування між людьми.

Постачальники перекладу послуг на жестову мову

Товариство глухих республіки Молдова. Єдиний постачальник такої послуги, відповідно до Постанови уряду № 979 від 17-08-2016, про затвердження Положення щодо процедури створення тарифів на послуги, які надають синхронні перекладачі та перекладачі, що мають дозвіл на діяльність.

Серед постачальників немає державних та комерційних структур.

Товариство глухих республіки Молдова та її партнерів щойно почали лобювати надання таких послуг державними правоохоронними органами (поліція, служба 112 ...).

Тариф для надання послуг перекладу на жестову мову

Переклад із соціальних питань (1 година*) **:

- Brutto – 63,95 MDL (€ ≈ 3,14);
- Netto – 51,57 MDL (€ ≈ 2,53).
- ** Щорічно тарифи змінюються відповідно до змін середньої місячної плати за галузями економіки, згідно з Постановою Уряду № 333 від 14-05-2014 про затвердження Положення щодо надання послуг зі спілкування, використовуючи мову міміки, жестів/жестову мову, за допомогою перекладача.

Переклад з юридичних питань (1 год*)***:

- brutto – 180 MDL (€ ≈ 8,85);
- netto – 144,14 MDL (€ ≈ 7,08).

*Не включає час очікування, вартість проїзду та час у дорозі до місця перекладу та назад.

***Згідно з Постановою уряду № 979 від 17-08-2016 про затвердження Положення про порядок встановлення тарифів на послуги, які надають синхронні перекладачі та перекладачі, що мають дозвіл на діяльність.

Надання послуги перекладу жестовою мовою

Надання послуг із перекладу в офісі

Послуги перекладу з жестової мови надають людям із порушеннями слуху та мовлення, які звертаються за допомогою до Асоціації глухих, а також співробітникам поліції (слідчим, дільничним поліцейським тощо).

Надання послуг із перекладу у супроводі

Цей вид послуг переважав до пандемії. Звертання людей з порушеннями слуху та мовлення приймали по телефону або в бюро перекладачів. Формували віртуальну чергу на 7–10 днів. Перекладачі супроводжували їх до лікаря, у соціальну службу, кадастр, нотаріальну контору, посольства тощо. Упродовж робочого дня один перекладач міг обслужити до 4–5 осіб.

Надання послуг з перекладу на відстані

Цей вид послуг набув великого розвитку під час пандемії. Через відеоповідомлення, за допомогою відеододатків (Viber, WhatsApp, Skype) послуги стали доступнішими. Кількість щоденних бенефіціарів збільшилася до 12–15 осіб із розрахунку на одного перекладача.

Надання послуг з перекладу через call-center

Товариство глухих Республіки Молдова, за сприяння Фонду Сороса, починаючи з 1 листопада 2021 року та впродовж 26 місяців, розвиватиме послуги з перекладу через call-center – Deaf Info Center.

Складнощі у наданні послуг із перекладу на жестову мову:

1. Існує дуже мала кількість перекладачів жестової мови.
2. Держава переклала проблему

перекладу жестової мови на плечі Товариства глухих.

3. Відсутність «державних» перекладачів мови в освітніх закладах є перешкодою для кар'єри та перспектив інтеграції.

4. Перекладачі жестової мови не мають юридичної освіти.

5. У жодному університеті не готують перекладачів жестової мови.

6. У державі немає єдиного розуміння/програми, як інтегрувати людей з обмеженнями зі слуху та мовлення.

7. У галузі інклюзивної освіти учні з обмеженнями зі слуху та мовлення ("Безфондова реформа"), діти зі спеціальних шкіл, відправлених до середніх шкіл, потрапили в найгірші умови.

8. Вчителі середніх шкіл відчують великі труднощі у роботі з дітьми з обмеженнями зі слуху та мовлення, оскільки не мають навичок спілкування жестовою мовою.

9. Проблема інклюзії дітей з обмеженнями зі слуху держава розглядає через призму економічної ефективності, що призвело до закриття спеціальних шкіл, не підготувавши передумови для успішної альтернативної реформи.

10. Немає послуг для перекладу на жестову мову у нічний час доби / в кризових умовах.

11. Представники державних структур (поліція, суди, прокурори тощо) не мають чіткого механізму купівлі послуг для перекладу на жестову мову.

12. Доступ до інформації обмежений. Лише 2 телевізійні канали передають новини з перекладом на жестову мову.

13. Формат передачі з перекладом на жестову мову на телебаченні неприйнятний. Квадрат з перекладачем займає лише 1/9 частини екрану.

14. На телебаченні практично немає передач навчального, культурного, соціального характеру для дітей / людей з обмеженнями зі слуху та мовлення.

15. Законодавча база є недостатньою для розвитку жестової мови.

Пропозиції щодо вдосконалення послуг для перекладу на жестову мову:

а) Прийняття Закону про жестову мову в Республіці Молдова. Прийняття Закону про жестову мову та інші засоби комунікації є дуже важливим. Цей документ підвищує статус жестової мови та накладає зобов'язання надавати перекладача в офісах Державної адміністрації. Здійснення цієї зміни дає можливість глухим людям самостійно вирішувати проблеми в офісі та створює передумови для більш гли-

бокого вивчення жестової мови.

б) Аудіовізуальна рада повинна внести зміни до законодавства щодо доступу до послуг аудіовізуальних медіа для людей з порушеннями слуху та зору.

с) Прийняття окремих рішень для кожного типу інвалідності має бути окремим, оскільки потреби дуже різні;

д) Збільшення місця перекладача на екрані з 1/9 до 3/9 або 1/2.

е) Створення Центру жестової мови – Центр координує розвиток та доступ до жестової мови в Молдові, фінансуючи державний бюджет.

ф) Створення мобільного додатку / аплікації для доступу до послуги 112 завдяки фінансуванню з державного бюджету.

г) Підвищення статусу жестової мови, статусу перекладача жестової мови.

h) Підвищення тарифу на переклад жестової мови; включити до тарифу також час очікування, вартість проїзду та час у дорозі до місця перекладу і зворотній шлях.

і) Професійне навчання та перекваліфікація, ліцензування перекладачів.

1.7. Польща

Каміла Скальська

Статистика

Згідно з результатами Європейського медичного опитування (European Health Interview Survey – EHIS), у 2014 році у Польщі було 7,7 млн (а точніше 7 689,8 тис.) осіб із біологічною інвалідністю¹.

Залежно від прийнятого критерію біологічної інвалідності (а саме рівня обмежень), у Польщі налічується від 4,9 млн (12,7%) до 7,7 млн (20%) осіб з інвалідністю.

За даними EHIS, кількість дітей з інвалідністю наприкінці 2014 р. становила понад 211 тис. (55 тис. з юридичною та біологічною інвалідністю, близько 127 тис. – з юридичною та 29 тис. – лише з біологічною інвалідністю). Число осіб з біологічною інвалідністю (згідно з визначенням, яке застосовуємо в дослідженні),

у віці 15 років і старше становило 7 414 тис.².

У польській системі встановлення інвалідності виділяють 12 груп причин інвалідності. У другому кварталі 2021 року осіб, зареєстрованих у системі, було 4,3 млн, з яких через порушення голосу, мовлення та захворювання слуху – 242 тис., а через захворювання органу зору – 150,6 тис. Осіб з одночасним пошкодженням зору та слуху не виділено в окрему категорію і вони можуть бути віднесені до зорової, слухової та інших категорій.

За даними Доповіді Всепольського Товариства допомоги сліпоглухим (ТДС), підготовленої у 2016 році, у Польщі проживають 5–7 тис. осіб із поєднаними серйозними порушеннями зору та слуху. У 1991–2018 роках допомогою ТДС було охоплено близько 2,5 тис. осіб. Із Доповіді випливає, що 60% сліпоглухих – чоловіки, 70% – віком від 60 років, а 20% працюють³.

¹ Особи з біологічною інвалідністю – тобто особи, які заявили обмежену здатність виконання дій, які люди зазвичай виконують (відповідно до єдиного для ЄС визначення, використаного в дослідженні, враховувалися як серйозні, так і менш серйозні обмеження, які викликають відсутність можливості виконання зазначених вище дій протягом принаймні останніх 6 місяців).

² <http://niepelnosprawni.gov.pl/p,78,dane-demograficzne>

³ <http://www.niepelnosprawni.pl/ledge/x/331469;jsessionid=21DD7A243A927D3CFF8B4DD812FB52C>

Згідно з оціночними даними, у Польщі кількість потенційних адресатів субтитрів для тих, хто не чує, і перекладу на жестову мову може становити близько 4–5 млн осіб⁴.

Серед цих осіб можна виділити такі категорії:

- *глухі особи*, для яких польська жестова мова є першою і домінуючою, оскільки їхнє вміння читати польською мовою, яке, як правило, сприймається як друга мова, часто є серйозно обмеженим. Зазвичай це особи глухі від народження або особи, які втратили слух в ранньому дитинстві. За оцінками користувачів польської жестової мови, у Польщі їх налічується щонайменше 50 тисяч;

- *слабкочуючі особи*. Як правило, це група осіб, у якої порушення слуху настало після оволодіння польською мовою, тому зазвичай вони надають перевагу субтитрам.

Кількість перекладачів жестової мови

Відповідно до закону (2011) воєводи ведуть електронні списки (реєстри) перекладачів жестової мови. У заяві про внесення до такого списку перекладач сам декларує рівень знання жестово-мовної системи (калькуючої жестової мови), польської жестової мови та вміння комунікації зі сліпоглухими особами,

⁴ За оцінками Всесвітньої організації охорони здоров'я, 10–15% населення мають проблеми зі слухом.

а також територію, на якій працює, може додати сертифікати, що підтверджують вивчення мови, але вони не є обов'язковими. Відсутній механізм контролю заявлених перекладацьких умінь та навичок. Перекладачі можуть записувати себе у більш ніж один воєводський список, якщо декларують роботу на такій великій території. Відповідно до цього реєстру, налічується 395 перекладачів жестової мови, у тому числі 197 осіб, які декларують знання польської жестової мови на просунутому рівні, 92 – на середньому, інші – на елементарному рівні. Найменша кількість перекладачів у воєводському списку – 10 осіб, найбільша – 74. Такими списками користуються найчастіше установи, в яких доступ до перекладу передбачено Законом про жестову мову та інші методи комунікації (2011), наприклад, поліція, суди, державні установи.

Власну сертифікацію перекладачів жестової мови веде Польська спілка глухих (ПСГ) – Всепольська громадська організація. Для отримання сертифіката необхідно скласти платний іспит на перекладача жестової мови та окремо перекладача-експерта жестової мови. У 2021 році у списках ПСГ значилося 313 перекладачів. Протягом багатьох років це були іспити з жестово-мовної системи (калькуючої жестової мови).

Асоціація перекладачів польської жестової мови (АППЖМ) об'єднує

54 професійних перекладачів з усієї Польщі. Крім цього, у 2021 році налічується 38 кандидатів у члени цієї організації. Процес приймання до Асоціації нових членів передбачає складання іспиту та дворічний період очікування. Не всі бажаючі проходять цей етап, при цьому враховують не лише знання мови, а й перекладацькі вміння та навички.

Наразі у Раді польської жестової мови ведуть роботи над створенням уніфікованої системи сертифікації перекладачів жестової мови.

В обох списках перекладачів та в АППЖМ є також глухі перекладачі, які часто працюють у галузі перекладу не зі слуху, а з написаного тексту, у парах перекладачів та при перекладі іноземними жестовими мовами та International Sign.

Кількісне співвідношення перекладачів та глухих осіб складає:

- враховуючи кількість декларативних перекладачів – 1:126;
- враховуючи кількість осіб, які склали іспит у ПСГ та мають актуальний сертифікат – 1:159;
- якщо взяти кількість перекладачів, які є членами АППЖМ – 1:925.

Система підготовки перекладачів жестової мови

Багато компаній, що надають освітні послуги, пропонують навчання у галузі жестової мови. Найвищий стандарт якості забезпечують фірми, які створюють глухі особи.

Викладачами в таких центрах є глухі особи, які пройшли підготовку у галузі дидактики навчання жестової мови (післядипломна освіта або денна форма навчання у галузі лінгвістики жестової мови у Варшавському університеті). Таких фірм у Польщі є принаймні 5 у великих містах. Частину курсів ведуть також перекладачі жестової мови, особливо на елементарному рівні жестової мови. Щодо вищих рівнів рекомендовано, щоб навчання проводили викладачі-носії жестової мови. Курси проводять на базі європейської системи рівнів володіння іноземними мовами – А1 (60 год.), А2 (60 год.), В1 (60 год.), В2 (60 год.). Відповідно до закону про жестову мову та інші методи комунікації (2011), учасники курсів можуть отримати фінансову допомогу, що покриває до 90% вартості навчання.

Вищі навчальні заклади в рамках обов'язкових занять із вивчення мов можуть вести підготовку в галузі жестової мови. Таку можливість передбачено у Варшавському університеті для студентів усіх факультетів. Кількість навчальних годин така сама, як і для інших мов – 60 годин на семестр. Під час навчання (денна форма) в рамках магістерської програми з лінгвістики жестової мови у Варшавському університеті (факультет поліоністики / кафедра загального мовознавства, жестового мовознавства та балтистики / відділ лінгвістики жестової мови) проводять додаткові

заняття, а випускники цього напряму володіють жестовою мовою на рівні як мінімум В2.

Навчальні курси для перекладачів, які вільно володіють жестовою мовою, проводять зазначені вище компанії, що надають послуги в галузі навчання мов, та громадські організації, в тому числі Асоціація перекладачів польської мови.

Освіта

Діти з інвалідністю, окрім навчання у спеціальних освітніх закладах, можуть навчатися у закладах інтеграційного типу (з 1993 року), а також у рамках системи інклюзивної освіти – у звичайних школах (з 2010/2011 року)⁵. У Польщі немає спеціальної установи, призначеної виключно для сліпоглухих дітей. Існує відділення для сліпоглухих дітей та молоді при спецшколі для дітей з порушеннями зору (у місті Бидгощ). Багато років працювало відділення при школі під Варшавою (у Лясках). На сьогодні у цьому відділенні навчаються діти з поєднаним порушенням слуху та зору, а також наявною додатковою інтелектуальною інвалідністю середнього або значного ступеня.

⁵ Książek M., Paradowska E. (2017) Dostęp dzieci głuchoniewidomych do różnych form edukacji – szanse i zagrożenia [w:] Świat osób głuchoniewidomych. Wyzwania współczesności, E. Domagała-Zysk, G. Wiącek, M. Książek (red.), Wydawnictwo Episteme, Lublin, s. 55–71.

Частина сліпоглухих учнів відвідує, в рамках системи спеціальної освіти, спеціальні освітні установи, призначені для дітей з порушеннями зору – незрячих або слабкозорих (11 шкільних виховних центрів у Польщі), для дітей з порушеннями слуху – глухих або зі слабким слухом (36 установ) та дітей з інтелектуальною інвалідністю різного ступеня (для дітей з легким ступенем інтелектуальної інвалідності та для дітей з середнім або значним ступенем інтелектуальної інвалідності), а також інші установи⁶.

Сліпоглухі діти можуть відвідувати інтеграційні освітні заклади та загальні освітні заклади (інклюзивні) поблизу місця проживання із забезпеченням допомоги вчителя-асистента.

Законодавство

Конвенція ООН про права інвалідів ратифікована Польщею у 2012 році.

Закон від 19 серпня 2011 р. про жестову мову та інші засоби комунікації (вісник законодавства "Дзенник статут" 2017 р., позиція 1824) містить визначення жестово-мовної системи

⁶ Сліпоглухі діти з інтелектуальною інвалідністю значною мірою не охоплені системою спеціальної освіти, але проходять шкільне навчання шляхом участі у ревалідаційно-виховних заняттях на підставі медичного висновку щодо необхідності участі у таких заняттях (вісник законодавства «Дзенник статут» 2013 р., 9).

(ЖМС) – калькуючої жестової мови⁷, польської жестової мови (ПЖМ)⁸ та системи комунікації сліпоглухих осіб, що регулює принципи користування перекладом, фінансування витрат на навчання у галузі жестової мови та комунікації зі сліпоглухими особами, передбачає створення воєводських реєстрів (списків) перекладачів та Ради польської жестової мови, що встановлюється міністром. На підставі закону особи з інвалідністю можуть користуватися послугами перекладача жестової мови безкоштовно під час вирішення питань у державних установах. Слід попередити про таку необхідність як мінімум за 3 робочі дні до запланованої дати відвідування установи – у такому разі органи публічної адміністрації забезпечують доступ до послуг перекладачів польської жестової мови, жестово-мовної системи (калькуючої жестової мови) та способів комунікації сліпоглухих осіб.

⁷ Жестово-мовна система (калькуюча жестова мова) не є мовою у вузькому значенні, тому в назві використовується слово «система», а не «мова». Завдяки подвійному каналу передачі - руху губ і паралельно знакам мови жестів адресат повідомлення, що не чує, легше зчитує зміст сказаного з губ.

⁸ Польська жестова мова ґрунтується на мануальних (жестові знаки) та немануальних (експресія обличчя та тіла, наприклад, міміка, повороти тулуба та голови) елементах. У багатьох випадках спосіб поєднання цих знаків чітко визначено особливими граматичними правилами. Ці елементи підтверджують, що це мова, незважаючи на те, що особам, що чувають, це може здаватися елементом імпровізації або пантоміми.

Закон про професійну та соціальну реабілітацію, а також працевлаштування осіб з інвалідністю⁹ регулює принципи відшкодування витрат на послуги перекладача жестової мови або перекладача-асистента сліпоглухих осіб.

Постанова Національної ради телебачення та радіомовлення від 15 листопада 2018 р. про зручності для осіб з інвалідністю, пов'язаної з порушеннями зору та слуху, в телевізійних програмах (вісник законодавства «Дзенник статут» від 4 грудня 2018 р., позиція 2261) регулює кількість субтитрів та перекладу жестової мови для глухих, а також аудіодескрипції для незрячих осіб, яка до 2024 року має становити як мінімум 50% програм громадського мовлення, що виходять в ефір. Цей обсяг поступово збільшується з 2019 по 2024 рік з урахуванням характеру та типу телепрограм. Наприклад, до 2024 року в інформаційних та публіцистичних програмах обсяг зручностей для осіб з інвалідністю має становити як мінімум 50% (44% субтитрів та 6% жестового перекладу). Національна рада телебачення та радіомовлення не контролює якості зручностей, лише їхню кількість. При цьому Рада надала рекомендації для мовників щодо субтитрів для глухих та аудіо-

⁹ Закон від 27 серпня 1997 року про професійну та соціальну реабілітацію, а також працевлаштування осіб з інвалідністю (вісник законодавства «Дзенник статут» 2021 р., позиція 573).

дескрипції, а в 2021 році також щодо порядку здійснення перекладу жестовою мовою в аудіовізуальних творах.

Закон про забезпечення доступності особам з особливими проблемами (2019)¹⁰ містить зокрема принципи інформаційно-комунікаційної доступності, передбачаючи обов'язок державних установ щодо забезпечення інформації про те, які завдання виконує зазначений суб'єкт, у формі запису польською жестовою мовою для глухих осіб.

Статус жестової мови:

– юридичні рамки надання послуг перекладу жестовою мовою;

Жестову мову не розглядають у польському законодавстві як мову національної меншини. Вона не вписана до Конституції як рівноправна національна мова, незважаючи на зусилля спільноти глухих.

– кількість постачальників послуг перекладу жестовою мовою (список постачальників);

Перекладачі жестової мови найчастіше ведуть індивідуальну підприємницьку діяльність, самостійно підписуючи договори про надання послуг перекладу в установах або безпосередньо з глухими особами.

Є також громадські організації, які співпрацюють із перекладачами жестової мови та надають безкоштовні послуги перекладу на підставі фінан-

сування з Державного фонду реабілітації осіб з інвалідністю (ДФРОІ) на конкурсній основі. Щороку ДФРОІ у рамках конкурсу надає фінансову допомогу громадським організаціям на заходи, у яких передбачено участь перекладачів мови. До 1989 року провідною організацією була Польська спілка глухих, а після 1990 року у всій Польщі почали створювати регіональні та міські організації, а також організації, що займаються різними темами – історія, спорт, театр, культура. На сьогодні налічують близько 100 таких організацій у всій країні, у багатьох із них ініціаторами та активістами є глухі особи.

Працюють фірми, що надають комплексні перекладацькі послуги. Приклад – компанія Migam.org, яка пропонує послуги перекладу в цілодобовому режимі або в обраний час.

Ставка на надання послуг перекладу

Перекладачі, як і у разі фонічного перекладу, дуже часто домовляються щодо ставок в індивідуальному порядку залежно від кількості годин роботи, відстані до місця надання послуги, складності перекладу, необхідності додаткової підготовки до перекладу. З цієї причини наведені нижче ставки (названі кількома польськими перекладачами) є лише орієнтовними.

- У вищих навчальних закладах перекладачі часто отримують замовлення в режимі тендеру, а ставка становить 50–70 злотих/год.

¹⁰ https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/82728/dziennikustaw_19lipca2019.pdf

- Переговори щодо ставок за конференційний переклад, що вимагають високих перекладацьких умінь та навичок, перекладачі ведуть в індивідуальному порядку, ставки залежать від складності теми та становлять 100–150 злотих/год.

- Розмір фінансової допомоги для глухих осіб за годину надання послуги перекладачем мови не може перевищувати 2% середньої оплати праці – у 2021 році близько 70 злотих/год.

- Тільки судовий переклад врегульовано у підзаконних актах так, як і робота перекладачів інших мов у таких державних установах. 2021 року відповідна ставка становила близько 40–50 злотих/год.

- Надання послуг перекладу польською мовою

- Труднощі надання послуг перекладу жестовою мовою

- Як і раніше, великою проблемою залишається відсутність уніфікованої сертифікації перекладачів. У списки перекладачів жестової мови записують осіб після закінчення двох курсів жестової мови з рівнем, наприклад, A2 – елементарним рівнем знання мови для комунікації щодо власних потреб, однак без знань та вмінь, необхідних для професійного перекладу.

- Свої обов'язки щодо забезпечення перекладу, передбачені законом, державні установи часто виконують таким чином, що направляють

кількох своїх працівників на один елементарний курс жестової мови. Коли глухий приходить до закладу у складній справі, чиновник не може замінити перекладача жестової мови. В результаті передбачений законом обов'язок формально виконано, але фактично установа, як і раніше, залишається недоступною для громадян, які потребують такого перекладу.

- Різні установи та організації, які починають впроваджувати закон про доступність, замовляють послуги перекладачів жестової мови на заході, про які не інформують жестовою мовою, не запрошуючи таким чином на них цільову аудиторію. В результаті перекладачеві нема для кого працювати.

- Національна рада телебачення та радіомовлення уклала рекомендації для мовників у галузі реалізації перекладу на жестову мову. Однак у стандартах, що стосуються розміру кадру перекладача, Рада не врахувала вимоги глухих осіб про мінімальний розмір зображення перекладача 1/8 екрана та дозволила розмір зображення перекладача 1/12 екрана під час публіцистичних та інформаційних програм, враховуючи прохання представників телебачення. Це рішення ґрунтувалося не на результатах досліджень, а лише на поширеній думці телевізійників, що перекладач заважатиме слухачам у сприйнятті змісту новин.

Словацька жестова мова – це мова словацьких глухих, яка має свій унікальний історичний розвиток і має значну цінність у словацькій культурі. SSL – словацька жестова мова, (СЖМ) з'явилася в 1930-х роках у Братиславі (столиці), у школі для тих, хто погано чує, де було зосереджено глухих учнів. Ця школа дуже вплинула на розвиток словацької жестової мови та культури глухих. Пізніше стали виникати різні асоціації та клуби глухих, де глухі могли зустрічатися один з одним і спілкуватися мовою жестів, яка є їхньою рідною мовою.

Сучасна культура глухих передається як усередині громади, так і поза її межами. Існують фільми словацькою жестовою мовою (SSL); картини, які зображають жести та знаки; театральні трупи, які ставлять вистави словацькою жестовою мовою (SSL); пісні, поезія, жарти та багато іншого. І все це створено людьми з вадами слуху.

Словацька жестова мова (SSL) служить не тільки для спілкування, але й для поширення традицій, звичаїв, цінностей з покоління в покоління і є добре відомим засобом спілкування для глухих. У 2019 році словацьку

мову жестів було включено до Репрезентативного списку нематеріальної культурної спадщини.

Статистика

Точна кількість глухих у Словаччині невідома, як і кількість тих, хто має слабкий слух і є користувачами жестової мови. Якщо виходити з того, що на кожному 1000 жителів припадає 1 глухий користувач жестової мови, то можна говорити про 5 500 і більше осіб у Словаччині. Порушення слуху має стосунок до кількох сфер життя. Насамперед, це проблема здоров'я. До лікаря зазвичай звертаються батьки, які підозрюють, що з їхньою дитиною щось не так. На підставі огляду лікар може визначити, чи є слух дитини функціональним або пошкодженим, і може рекомендувати слухові апарати або імплантат кохлеарний. Батьки можуть ухвалити рішення. Таким чином, дитина вперше потрапляє до статистики як пацієнт з порушенням слуху. (Організація, яка поєднує тих батьків, які добре чують, з їхніми глухими дітьми у Словаччині – Nepočujúce dítě, www.nepocujucedieta.sk).

Крім цього, існує статистика з освітніх дошкільних та шкільних закладів, які відвідує дитина, статистика із зайнятості, соціальних питань та офісів для сімей за заявами та компенсаційними виплатами – в основному дорослих та літніх людей. Однак про інвалідів зі слуху також піклуються НУО або комерційні організації, які надають спеціалізовані соціальні консультації та сурдопереклад, а також фахівців зі слухових апаратів. Однак немає єдиної статистики, яка містила б дані з усіх боків.

Крім глухих, до групи осіб, які мають слабкий слух, ми включаємо людей із втратою слуху і з кохлеарним імплантатом, для яких використання мови жестів або інших способів спілкування та отримання інформації в повсякденному житті може бути складнішим, оскільки вони мають іншу рідну мову.

Кількість офіційних перекладачів жестової мови також неточна, йдеться про 25 або більше у всій Словаччині. Якщо ми порахуємо 5 500 або більше глухих користувачів мови жестів, то на одного перекладача припадає близько 220 осіб.

Усний переклад для слабкочуючих у Словаччині здійснюють двома способами – персональна допомога та сурдопереклад.

Персональна допомога

Персональна допомога – це допомога людині з обмеженими можливостями, включаючи порушення

слуху у певних видах діяльності. Перелік видів діяльності зазначено у законодавстві. Одним із таких видів діяльності може бути спілкування і передача інформації для людини, яка слабо чує, мовою жестів або з використанням артикуляційного усного перекладу, або тактильної комунікації для сліпоглухих людей. Основною метою персональної допомоги є активізація, підтримка незалежного життя та інтеграція людей з обмеженими можливостями у робоче, освітнє та дозвільне середовище. Спектр діяльності та час надання персональної допомоги варіюються, але максимум становить 7 200 годин на рік для однієї людини.

Персональну допомогу людині, яка слабо чує, може надавати людина, яка володіє основами спілкування з людьми, що мають порушення слуху. Наявність персонального помічника сертифіката сурдоперекладача не є обов'язковою умовою.

Послуги перекладача

Послуга усного перекладу є соціальною послугою відповідно до Закону «Про соціальні послуги». Вона надається людям з обмеженими можливостями, які залежать від сурдоперекладу. Відповідно до цього закону, сурдоперекладачем може бути лише людина з сертифікатом перекладача. Нині у Трнавському університеті існує лише одна акредитована програма – «Словацька мова в комунікації глухих», яка вирішує пробле-

му нестачі сурдоперекладачів. Жодна інша організація в Словаччині нині не акредитована щодо курсів жестової мови, після закінчення яких люди можуть отримати сертифікат.

Із 2020 року з'явилася можливість просити акредитацію для курсів жестової мови, курсів артикуляції та тактильного перекладу через Міністерство соціальних справ.

Освіта осіб із порушенням слуху у Словаччині

У Словаччині нині є 6 початкових шкіл для учнів з порушеннями слуху (2 у Братиславі, по 1 у Кремниці, Лученці, Левочі та Прешові). У цих містах також є дитячі садки. Є 3 середні школи: у Братиславі, Кремниці та Прешові. Усі школи для учнів із порушеннями слуху є інтернатами. Важливим елементом турботи про дітей та учнів з обмеженими можливостями є Центри консультування з питань спеціальної освіти, що знаходяться у 5 початкових школах (Братислава – Хрдличкова, Кремниця, Лученець, Левоча, Прешов). Їхня роль полягає у підтримці сімей, дітей та учнів з моменту виявлення у них порушень слуху до завершення професійного навчання. Статистичні дані про розміщення дітей доступні за цим посиланням:

https://www.cvtisr.sk/cvti-sr-vedecka-kniznica/informacie-o-skolstve/statistiky/statisticka-rocenka-publikacia/statisticka-rocenka-specialne-skoly.html?page_id=9600

Навчання дітей з порушеннями слуху здійснюють відповідно до Закону 245/2008 «Про виховання та освіту» (Закон «Про освіту») та відповідно до МСКО – державної освітньої програми. Глухим учням гарантується право на освіту та навчання жестовою мовою для глухих.

Основною метою освіти є розвиток компетенцій, що відповідають віковим та індивідуальним особливостям, зумовленим порушеннями слуху. Навчання дітей з порушеннями слуху в спеціальних дитячих садках та початкових школах має ту перевагу, що вони досить професійно та матеріально підготовлені. У класах менше учнів і з ними працюють спеціалісти з освіти – сурдопедагоги. Усі спеціальні початкові школи є школами-інтернатами, їхнім недоліком є розлука дитини з сім'єю протягом тижня.

У вихованні та освіті використовують специфічні методи навчання – моносенсорний, аудіально-вербальний та полісенсорний. Полісенсорний метод може бути як із використанням знаків (повна комунікація, одночасна комунікація та білінгвальний метод), так і без використання знаків (усний метод). Також використовують методи терапії – музикотерапія, драматерапія, арттерапія та інші.

Фоніатрична, логопедична та сурдопедична допомога, необхідна з раннього віку, є ключовою в інклюзивному процесі навчання дітей з порушеннями слуху. Початкова шкільна освіта є обов'язковою, і необхідно

забезпечити найкращі умови для навчання дітей з порушеннями слуху. Необхідно забезпечити співпрацю зі школою, спеціальним педагогом, шкільним психологом, розроблення індивідуального плану навчання, але не за рахунок скорочення навчальної програми, а за її модифікації.

«Ми схилиємося до думки, що поряд з інклюзивним методом освіти, якому надають перевагу, слід зберегти спеціальні школи, оскільки вони мають давні традиції у Словаччині, а також рівень, який визнають за кордоном. У нас є учні, для яких інтегрована освіта не є корисною. Вона не дуже підходить для учнів із тяжкими сенсорними та розумовими порушеннями, для учнів із комбінованими порушеннями, з множинними порушеннями та для дітей з розладами аутистичного спектру. Рівень соціальної інклюзії учнів з особливими освітніми потребами через їхні недоліки здоров'я в загальноосвітніх школах є проблематичним, незважаючи на їхні хороші когнітивні здібності» (цитуються: Вілімова Б., д-р пед. наук, директор Спеціальної школи-інтернату для глухих учнів, – Хрдлічкова).

Переваги навчання дітей з порушеннями слуху в спеціальних школах можна звести до наступного: спілкування більш природною для них мовою, безпечний простір, де можна задовольнити їхні особливі потреби, присутність сурдопедагогів та інших фахівців, більше порозуміння у класах із меншою кількістю дітей, спіль-

нота дітей та вчителів зі спільною мовою та інші.

Законодавство

448/2008 Закон «Про соціальні послуги» – визначає соціальні послуги загалом, включаючи соціальні послуги для людей з обмеженими можливостями.

447/2008 Закон «Про пільги для компенсації інвалідності» – визначає різні види державної соціальної підтримки та компенсаційної допомоги.

149/1995 Закон «Про жестову мову глухих» – визначає та визнає жестову мову глухих людей.

382/2004 Закон «Про фахівців, усних та письмових перекладачів» – загалом визначає роль усних та письмових перекладачів, включаючи сурдоперекладачів.

245/2008 Закон "Про виховання та освіту" – Закон про освіту – визначає освіту всіх учнів.

Конституція Словацької Республіки

Конвенція ООН про права інвалідів

Статус жестової мови

Відповідно до чинного європейського та словацького законодавства, кожна людина з порушенням слуху має право на освіту, спілкування та отримання інформації рідною мовою. Словацьку жестову мову офіційно визнано з 1995 року. У 2020 році було підписано Декларацію про кодифікацію словацької жестової мови,

яка має зміцнити позиції словацької жестової мови як незалежної мови та сприяти розвитку специфічної культури глухих.

Сурдопереклад для користувачів із порушеннями слуху – безкоштовний. Оплата перекладача може бути різною, стандарт становить від 10 євро/годину синхронного переказу та зазвичай оплачується державною соціальною системою. Якщо усний переклад здійснюють для комерційних цілей – для телебачення, шоу, на публічних заходах, вартість послуг перекладача може відрізнятись і залежить від домовленості.

Надання послуг сурдоперекладача

Сурдопереклад можна здійснювати різними способами: амбулаторно, у стаціонарі, в режимі онлайн із використанням сучасних технологій і з використанням своєчасних субтитрів.

Будь-якій глухій людині, яка переважно використовує мову жесту для спілкування та отримання інформації, може бути надано сурдопереклад. Людина має бути зареєстрованою у регіональному соціальному відділі. У випадку, якщо цей відділ не надає цю послугу безпосередньо, клієнта можна направити, наприклад, до Регіонального центру глухих ANEPS або до будь-якої іншої організації, що працює в регіоні (www.kcanepsza.sk) У цьому випадку витрати на усний переклад оплачує регіональний соціальний відділ.

Проблеми:

1. Нестача сурдоперекладачів та осіб, які забезпечують сурдопереклад.

2. Літні люди переважно не вміють користуватися сучасними технологіями та спілкуватися в Інтернеті.

3. Відсутня статистика глухих і людей, що слабо чують, у країні і на регіональному рівні.

Де черпати натхнення?

www.aneps.sk – Словацька асоціація глухих регулярно надає інформацію мовою жестів із субтитрами для глухих і тих, хто погано чує, в Словаччині.

www.kcanepsza.sk – Регіональний центр глухих у Жиліні – надає спеціалізовані соціальні консультації та послуги перекладача для глухих та слабкочуючих, їхніх сімей та друзів.

www.neposujucedieta.sk – Організація для батьків зі слухом та їхніх глухих дітей.

<https://zsihrdlickova.edupage.org/> – Спеціальна школа для глухих учнів – Хрдличкова, Братислава.

<https://www.onlinetlmosnik.sk/> – Віддалений сурдопереклад для глухих.

<https://www.rtvsk.sk/televizia/archiv/15249/209787> – Телевізійний клуб глухих – шоу від глухих і для глухих на національному телебаченні.

Джерела:

<https://www.ludovakultura.sk/zoznam-nkd/slovensky-posunkovy-jazyk/>

1.9. Україна

Анна Афузова, Олександр Горлачов,

Юрій Войтюк, Ганна Серпутько,

Наталія Перинська

Статистика

Об'єктивні аналітичні дані, представлені державними установами України, датуються 2019–2020 рр., оскільки пандемія, спричинена Covid-19, не сприяла збору достовірної інформації внаслідок карантину в Україні у 2020–2021 рр. На сьогодні в Україні озвучують різні цифри щодо чисельності населення, яке має порушення слуху чи зору. Розбіжності у кількісних даних залежать від якісного наповнення групи, яка підлягає статистичному дослідженню. Переважна більшість випадків вказує на наявність в Україні понад 100 000 осіб із порушеннями слуху, в деяких дослідженнях йдеться про 15% від загальної кількості населення. За даними Українського товариства сліпих (УТОС), в Україні мешкає понад 70 000 людей з порушеннями зору. За даними «Річного звіту про діяльність Українського товариства глухих (УТОГ) у 2020 році», кількість громадян, які входять до контингенту, охопленого увагою УТОГ, становить 39 759 осіб, з них 35 802 особи є членами УТОГ. Серед дітей до 18 років з інвалідністю станом на 1 січня

2020 року за даними Міністерства охорони здоров'я в Україні зареєстровано 5 573 особи з порушеннями зорового аналізатора та 10 265 осіб із порушеннями слухового аналізатора.

На початок 2019–2020 навчального року в Україні функціонувало 6 спеціальних шкіл для сліпих дітей, в яких навчалися 755 учнів; 20 спеціальних шкіл для дітей зі зниженим зором, у яких навчалися 3 243 учні; 21 спеціальна школа для глухих дітей, у яких навчався 1881 учень; 15 спеціальних шкіл для дітей зі зниженим слухом, у яких навчалися 1806 учнів.

За офіційними статистичними даними Міністерства освіти і науки України, у 2020/2021 навчальному році 25 078 учнів було охоплено інклюзивною освітою; функціонував 18 681 інклюзивний клас. У 2020/2021 навчальному році для дітей з особливими освітніми потребами дошкільного віку створено 4 369 спеціальних груп у 1630 закладах дошкільної освіти, де 61 668 дітей отримували дошкільну освіту; 3 796 інклюзивних груп у 2242 закладах, де виховують 6 849 дітей. У 2020/2021 навчальному році у 708 установах професійної про-

фесійно-технічної) освіти навчалися 4 223 учні з особливими освітніми потребами.

Законодавство

Реформування освітньої системи України у напрямі інклюзії супроводжувала низка значущих подій, які позначилися на державному рівні ратифікацією низки міжнародних законодавчо-нормативних актів. Так, у грудні 2009 року Україна ратифікувала основний міжнародний документ у сфері забезпечення прав дітей відповідно до світових стандартів освіти, соціального захисту та охорони здоров'я – Конвенцію ООН про права осіб з інвалідністю. Закон України «Про внесення змін до законодавчих актів із питань загальної середньої та дошкільної освіти» (6 липня 2010 р.), а у жовтні 2010 року було затверджено Концепцію розвитку інклюзивного навчання. 23 травня 2017 р. було прийнято Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про освіту» щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами щодо освітніх послуг». Пізніше під егідою Кабінету Міністрів України відбулося вдосконалення Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах (9 серпня 2017 р.). Цього ж дня було прийнято Національну стратегію реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017–2026 роки та план заходів щодо реалізації її першого етапу.

А 8 червня 2018 р. Міністерством освіти та науки України затверджено Орієнтовне положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами у закладі загальної середньої та дошкільної освіти. Законодавчу базу інклюзивного навчання останніми роками доповнили Постановою Кабінету Міністрів України від 10.04.2019 № 530 "Про затвердження Порядку діяльності інклюзивних груп у закладах дошкільної освіти"; Постановою Кабінету Міністрів України від 10.07.2019 № 635 «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання в установах вищої освіти»; Постановою Кабінету Міністрів України від 10.07.2019 № 636 "Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання в установах професійної (професійно-технічної) освіти"; Постановою Кабінету Міністрів України від 21.08.2019 № 779 "Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання в закладах позашкільної освіти".

У законодавстві України проблема міміко-жестового мовлення та сурдоперекладу згадується у різних законах, постановах та розпорядженнях уряду, зокрема, у Законі України «Про основи соціального захисту осіб з інвалідністю в Україні» є стаття 23, де зазначено, що «жестова мова як мова осіб з порушеннями слуху є засобом спілкування та навчання та захищається державою. Органи державної влади та органи місцевого

самоврядування: сприяють поширенню жестової мови та заохоченню мовної самобутності осіб із порушеннями слуху, гарантують збереження, вивчення та всебічний розвиток жестової мови, її використання як засобу виховання, навчання, викладання, спілкування та творчості; забезпечують можливість комунікації осіб з інвалідністю з порушеннями слуху в органах, закладах та установах соціального захисту населення, правоохоронних органах, органах пожежної безпеки, аварійно-рятувальних службах, закладах охорони здоров'я, навчальних закладах тощо; сприяють наданню послуг перекладачів жестової мови громадянам України з порушеннями слуху, які користуються жестовою мовою; створюють умови для наукового вивчення жестової мови; сприяють використанню жестової мови у офіційних відносинах. Телерадіоорганізації (незалежно від форми власності та відомчого підпорядкування) забезпечують субтитрування або переклад жестовою мовою офіційних повідомлень, кіно-, відеофільмів, передач та програм у порядку та на умовах, визначених Кабінетом Міністрів України (Стаття 23 у редакції Закону № 1773-IV від 15.06), 2004, № 4213-VI від 22.12.2011 р.). Також на розгляд Верховної Ради України у 2019 році передано законопроект «Про українську жестову мову».

Послуги сурдоперекладу забезпечують як державні, так і громадські організації. Наприклад, державою

створено відповідно до статті 9 Конвенції про права осіб з інвалідністю Урядовий контактний центр, який надає можливість громадянам із порушеннями слуху звертатися на урядову «гарячу лінію» 1545 із пропозиціями, зауваженнями, заявами, клопотаннями, скаргами, адресованими органам виконавчої влади за допомогою Skype-зв'язку. Громадською організацією УТОГ створено Всеукраїнську програму «Сервіс УТОГ» – послугу перекладу жестовою мовою.

Із першої половини минулого століття підготовкою сурдоперекладачів (перекладачів-дактилологів) насамперед для забезпечення власних потреб займалося Українське товариство глухих (УТОГ). Відповідно до пп. 2.3. (е) Статуту громадської організації «Всеукраїнська організація осіб з інвалідністю зі слуху «Українське товариство глухих» (далі – Статут УТОГ) забезпечення правової та соціальної захищеності осіб із порушеннями слуху здійснюється на основі організації роботи з підготовки перекладачів жестової мови та підвищення їхньої кваліфікації. Українське товариство глухих забезпечує надання членам УТОГ послуг із перекладу мовою жесту з метою підвищення для них повноти, якості та доступності послуг у юридичній, медичній, побутовій та інших сферах, на умовах, визначених у відповідних угодах (положеннях, інструкціях тощо), у тому числі дистанційно шляхом застосування інформаційно-комунікаційних

технологій та систем (пп. 4. 2. Статуту УТОГ). Українське товариство глухих забезпечує використання та розвиток української жестової мови у всіх сферах суспільного життя, всіляко сприяючи дослідженню, вивченню та навчанню жестової мови (пп. 4. 3. Статуту УТОГ). Українське товариство глухих здійснює організацію підготовки та підвищення кваліфікації перекладачів української мови жестів, проведення їхньої атестації з метою всебічного комплексного оцінювання жестової та словесної комунікативних компетенцій, видає відповідні документи, що засвідчують рівень професійної компетенції перекладача жестової мови, а також забезпечує функціонування (пп. 4. 4. Статуту УТОГ).

Станом на 15 квітня 2021 року в Україні Українським товариством глухих зареєстровано 220 офіційних перекладачів жестової мови (за даними Реєстру перекладачів жестової мови УТОГ), із них: в організації УТОГ м. Києва – 44 спеціалісти; у Київській обласній організації УТОГ – 19 спеціалістів; у Харківській обласній організації УТОГ – 17 спеціалістів; в Одеській обласній організації УТОГ – 13 спеціалістів; у Дніпропетровській, Полтавській обласних організаціях УТОГ – по 12 спеціалістів; у Сумській обласній організації УТОГ – 11 спеціалістів; у Кіровоградській, Запорізькій обласних організаціях УТОГ – по 10 спеціалістів; у Вінницькій обласній організації УТОГ – 9 спеціалістів;

у Житомирській, Чернігівській обласних організаціях УТОГ – по 8 спеціалістів; у Рівненській, Хмельницькій, Херсонській, Черкаській обласних організаціях УТОГ – по 6 спеціалістів; у Закарпатській, Чернівецькій обласних організаціях УТОГ – по 5 спеціалістів; у Волинській, Миколаївській обласних організаціях УТОГ – по 4 спеціалісти; в Івано-Франківській обласній організації УТОГ – 3 спеціалісти; в Тернопільській обласній організації УТОГ – 2 спеціалісти.

Ці особи мають серійне посвідчення перекладача жестової мови, видане Центральною атестаційною комісією УТОГ на термін не більше п'яти років. Присвоєння такого посвідчення регламентовано Положенням про посвідчення перекладача жестової мови (перекладача-дактилолога), затвердженим Постановою президії ЦП УТОГ від 21 січня 2017 року №17/2017. Серед усіх офіційно зареєстрованих перекладачів жестової мови лише 57% із них (126 спеціалістів) – у юридичній сфері. Відповідно, співвідношення зареєстрованих перекладачів жестової мови та кількості громадян, які входять до контингенту охоплених увагою УТОГ, становить 1:180,7.

Також нещодавно створена Всеукраїнська асоціація перекладачів жестової мови та людей з інвалідністю почала аналогічно проводити типові курси підвищення кваліфікації перекладачів жестової мови (180 академічних годин). Тариф на надання

послуг із перекладу мовою жестів в Україні офіційно не встановлено.

Наразі в Україні відсутня професійна підготовка перекладачів жестової мови на державному рівні (у навчальних закладах). Продовжуються переговори між факультетом спеціальної та інклюзивної освіти Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова та Міністерством освіти і науки України про створення на базі Університету Науково-дослідного центру за назвою «Центр вивчення проблем глухоти» з метою професійної підготовки сурдоперекладачів для потреб у різних галузях діяльності громад України (на рівні освітньо-професійного ступеня молодшого бакалавра).

Що стосується такої сфери життєдіяльності людини, як телебачення, то останнім часом державні інститути роблять усе можливе, щоб забезпечити особам із порушеннями слуху доступ до інформації (зокрема, до новин, інформаційних та суспільно-політичних передач, телефільмів, мультфільмів тощо) за допомогою сурдоперекладу та субтитрування медіапродукту. Відповідно до державної політики, на всіх телеканалах України мають працювати сурдоперекладачі, забезпечуючи рівні права в отриманні інформації особами з порушеннями слуху. Так, Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про внесення змін до статей 43 та 49 Закону України «Про телебачення та радіомовлення» (№ 4315-VI

від 12 січня 2012 року), відповідно до якого передбачено, що всі державні та комунальні телерадіоорганізації (у сфері телебачення) зобов'язані супроводжувати інформаційне мовлення у частині телевізійних новин сурдоперекладом або субтитруванням. На провідних телеканалах України цю вимогу законодавства забезпечено значною мірою, на регіональних – ситуація менш приваблива.

Серед позитивного досвіду України у сфері доступності інформації для громадян з порушеннями зору або слуху слід зазначити ініціативу ГО «Боротьба за права» Доступне кіно, метою якого є забезпечення доступності відеоконтенту (фільми, серіали, мультфільми) для незрячих та нечуючих людей за допомогою створення звукоопису та адаптованих субтитрів із розміщенням їх на мобільних платформах Earcatch та Subcatch, завдяки чому доступне кіно люди з інвалідністю можуть дивитися у всіх кінотеатрах, вдома чи на фестивалях, маючи лише власний телефон та навушники до нього.

Позитивним прикладом практик створення доступних фільмів може бути робота групи аудіодескрипторів, підготовлених за міжнародним проектом «Розвиток і популяризація технік аудіодескрипції фільмів у країнах Східного партнерства» 2019 р., 2021 р. за участю Українського міжнародного інституту сліпих. офтальмопсихології факультету спеціальної та інклюзивної освіти Національно-

го педагогічного університету імені М. П. Драгоманова ефективно працювали безпосередньо в рамках Міжнародного кінофестивалю «Молодість». Було підготовлено тифлокоментарі та здійснено демонстрації конкурсних повнометражних художніх фільмів «Сторожова застава», «Я працюю на цвинтарі», документального фільму «В радості і тільки в радості» та ін. Наш невеликий досвід показав, що якість тифлокоментаря істотно залежить від професійної підготовки аудіодескриптора. Теоретичні знання та практична підготовка тифлопедагога дає можливість глибше розуміти особливості формування образів навколишнього світу незрячими. Демонстрація фільмів з тифлокоментарями під час фестивалів має таку специфіку, що фільм «виводиться» у зал для глядачів не окремою звуковою доріжкою, а в загальному контексті озвученої сюжетної лінії голосом диктора. Не можна обійти увагою у нашому контексті визначне досягнення українського кінематографу – дебютну стрічку «Плем'я» режисера Мирослава Слабошпицького, яку американський журнал Rolling Stone вніс у ТОП-50 найкращих фільмів десятиліття. Укладачі списку називають фільм Слабошпицького «найбільш інноваційним використанням сенсорних депривацій десятиліття». «Це безрадїсна драма, в якій немає субтитрів, озвучення або музики, у виконанні глухого непрофесійного актора, який спілку-

ється за допомогою мови жестів», – йдеться у повідомленні.

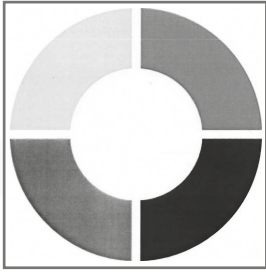
Стрічка особлива тим, що вона стала першим фільмом у світі, знятим без єдиного слова – виключно українською жестовою мовою, і при цьому не має субтитрів, інтертитрів чи закадрового голосу. Стрічка вийшла в прокат у десятках країн, її було представлено на понад 100 кінофестивалях світу, де отримала понад 40 нагород, серед яких Європейський кіноприз і три призи Каннського кінофестивалю. Світова прем'єра стрічки відбулася 21 травня 2014 року на Каннському кінофестивалі. На переконання режисера, саме «Плем'я» стало першим українським фільмом, що вийшов у прокат у багатьох країнах світу.

Також необхідно відзначити в контексті позитивного досвіду України у сфері доступності інформації для осіб із порушеннями зору, що до кінця жовтня 2021 року тривав проєкт «Доступний театр: аудіоопис вистав для незрячих та слабкозорих глядачів», який реалізовували за підтримки Українського культурного фонду. Творці цієї ініціативи прагнули зробити мистецтво безбар'єрним, забезпечити доступ до перформативного та сценічного мистецтва для людей з порушеннями зору. Також планували організувати екскурсії на допиток за лаштунками театрів. До того ж, у цьому проєкті було розроблено рекомендації для театрів, щоб вони й надалі могли запрошувати на свої

спектаклі незрячих і слабкозорих глядачів. Підтримали вищезгаданий проект такі столичні театри, як Київський академічний театр на Печерську, Київський національний академічний молодий театр, Київський муніципальний академічний театр опери та балету для дітей та юнацтва. Там провели 12 інклюзивних показів шістьох вистав. Деякі державні та муніципальні українські музеї намагаються робити свої експозиції, фонди та сайти доступними для людей з порушеннями зору та слуху (наприклад, Педагогічний музей України, Національний музей Голодомору-геноциду, Національний музей ім. Тараса Шевченка, «Мистецький арсенал» тощо). Але хотілося б зазначити, що перелічені вище ініціативи та позитивні практики щодо адаптації візуального контенту для людей з порушеннями зору виходять переважно від людей з інвалідністю, гро-

мадськості, стурбованої питаннями доступності, на волонтерських підставах, або із залученням коштів національних чи міжнародних грантів, не маючи чіткої державної законодавчої підтримки. На сьогодні ці програми найменш захищені державою на законодавчому рівні. Але незрячі та слабкозорі люди повинні мати гарантоване право отримати доступну послугу, подивитися фільм або прочитати книгу в доступному форматі. Для реалізації однакових прав доступу до інформації ці питання мають бути законодавчо врегульовані на національному рівні, наприклад, щоб усі фільми та серіали, що виходять у національний прокат та транслюються в кінотеатрах, супроводжувалися аудіоописами візуального контенту, якими, за потреби, могли б скористатися люди з порушеннями зору, та субтитрами для осіб із порушеннями слуху.

1.10. Чехія

Павло Рузьяк

Статистика

Підрахунок кількості людей з інвалідністю, у тому числі з порушеннями слуху, завжди є проблематичним у кожній країні та для кожного порушення, тому що немає єдиного критерію, як слід підраховувати ступінь порушення та його тимчасову динаміку. У Чеській Республіці статистикою займається Головне статистичне бюро (CSU), хоча деякі підрахунки проводили й інші офіційні чи педагогічні структури. Загалом, статистична інформація добре збереглася і перебуває у відкритому доступі.

У Чехії проживає близько 10,7 мільйона осіб. Вважається, що 0,5 мільйона мають ті чи інші порушення слуху. Найбільшу частину цієї групи складають люди похилого віку, які втратили слух у результаті старіння. Близько 7 600 осіб втратили слух ще в ранньому дитинстві. Більшість із них користуються мовою жесту, тому загальна кількість людей, які користуються жестовою мовою, становить близько 7 300 осіб.

15 000 осіб народилися (або були з раннього дитинства) з дефектом слуху. 3 900 осіб – практично глухі

від народження/раннього дитинства. Загалом, це близько 7 600 практично глухих людей.

Як це, на жаль, часто буває, у Чеській Республіці не вистачає сурдоперекладачів. Співвідношення становить один до приблизно ста осіб (1:100), які потребують перекладача. Загалом у країні налічується близько 120 перекладачів. Не всі вони працюють повний робочий день, деякі займаються цим лише у вільний час після основної роботи. Таким чином, виходить лише близько 80 активних перекладачів. Джерело: https://www.idnes.cz/spravy/domaci/tlumocnici-do-znakove-reci-handicapovani-nedostatek-problemy.A200212_133907_domacilre

Більшість перекладачів перебувають у Празі – з 80 діючих 40 у столиці. Інші знаходяться практично в кожному регіоні, що становить приблизно 2–3 перекладачі на регіон, з деякими винятками, коли, наприклад, на весь регіон може припадати лише 1 перекладач.

Освіта

Джерело: <https://sancedetem.cz/vz-delavani-deti-se-sluhovym-postizenim>

Дошкільне виховання починається зі спеціальних програм, які допомагають дітям та сім'ям. Основна мета цих програм – соціальна інтеграція та усунення найбільш проблемних питань, пов'язаних з інвалідністю та її впливом на сім'ю. Однією з ключових організацій на цьому етапі для людей з порушеннями слуху та зору є Tamtam – Stredisko rane pese Tamtam. Батьки також можуть знайти допомогу за місцем проживання в інформаційному сервісі – Kde h'adat pomoc. Далі йдуть дитячі садки та спеціальні педагогічні центри.

Початкові школи пропонують різні підходи до обов'язкового навчального процесу. Цей педагогічний ключ задають наступною основою – Ramcoveho vzdelavaciho programu pro zakladni vzdelavani, яку визначає Міністерство освіти (MSMT) та відповідні закони. Відповідно до цих вказівок, кожна школа може створити свою власну освітню програму разом із можливими додатковими предметами, пов'язаними з навичками спілкування жестовою мовою. Спеціальна освіта зазвичай триває 10 років. Як правило, у спеціальних школах навчається мінімум 6 та максимум 14 учнів у класі.

Старші школи – до цієї групи входять усі профільні школи (з певним напрямком), а також загальноосвітні гімназії. Найпопулярніші напрямки – механіки, кравці, столяри, кухарі, кондитери, електрики, садівники, швачки, шпалерники. Освіту іншого,

вищого профілю, можна отримати, склавши іспити на атестат зрілості в Медичній гімназії в Празі (район Радліці) (стоматологія), Промислової гімназії одягу в Брно та IHS-електротехніки у Валашську-Мезиржичі, Педагогічній Гімназії для молодих людей з порушеннями слуху у Празі (що на вулиці Ечна), яка пропонує найвищий загальноосвітній рівень.

У Чехії спеціальної освіти для людей з порушеннями слуху на університетському рівні не існує. Усі університети максимально інтегрують студентів із такими порушеннями. Це відбувається насамперед за допомогою індивідуальних навчальних планів та консультаційних центрів, які пропонують комплексні індивідуальні послуги, серед яких надають послуги перекладача, транскрипції, асистента, оренди технічного обладнання тощо. Законодавство щодо таких студентів врегульовано законом № 155/1998 Sb., законом про комунікаційні системи глухих і сліпоглухих людей та законом с. 108/2006 Sb. про соціальні послуги.

На сьогодні існує дві розроблені спеціальні навчальні програми для людей з порушеннями слуху. Це бакалаврська і магістерська програми «Чеська мова у спілкуванні глухих» на філософському факультеті Карлового університету в Празі та бакалаврська програма «Педагогічна драматургія людей зі слабким слухом» в Академії музичних мистецтв імені Яначека в Брно.

Програмами сурдоперекладу на цьому рівні є дві наступні в Празі та Брно: <https://ujkn.ff.cuni.cz/cs/>, <https://www.muni.cz/bakalarske-a-magisterske-obory/24149-tlumocnictvi-ceskeho-znakoveho-iazyka>

Відповідно до закону Vihlaska с. 27/2016 Sb., існує також можливість інтегрованого шкільного навчання у «звичайній» початковій школі з необхідним супроводом – помічниками, компенсаційними технологіями та іншим. Якщо консультативна рада школи вважає, що такої допомоги буде недостатньо, школи можуть рекомендувати переведення учня до спеціальних шкіл. А якщо ні, то батьки самі вирішують, яку систему інтеграції вони хочуть для своєї дитини разом із рекомендаціями спеціальних центрів підтримки. Якщо вибір зроблено на користь звичайної школи, директор цієї школи зобов'язаний (§ 16, ст. 2, п. b) Шкільного закону (с. 561/2004 Sb.) створити належні умови, такі як індивідуальні навчальні плани або педагогічні помічники.

Законодавство

Джерело: <https://www.pece-bez-prekazek.cz/o-inkluzi-4-cast-inkluziv-ceske-legislative/>

Основним державним законом про інклюзивну освіту є Закон № 561/2004 Sb., № 561/2004 Sb. (o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání). У своїй початковій редакції він діє з 1 січня 2005 року про недискримінаційну

освіту та з правилом регіональності (spádová škola), згідно з яким кожна дитина має право на навчання у відповідній установі за постійною адресою, де кожна така школа зобов'язана прийняти дитину з будь-якими специфічними потребами. Єдиним винятком є випадки, коли можливості школи вже вичерпані, та проблема має бути вирішена за іншими правилами.

Однак протягом багатьох років фінансова підтримка була недостатньою, і багато шкіл заявили, що не можуть приймати учнів з особливими потребами через недостатню підтримку, що призвело до перевантаження деяких інших шкіл і викликало інші проблеми та соціальні ускладнення. Це призвело до нових змін у законі № 82/2015 Sb., який діє з 1/9/2016 і який зосередився на всіх згаданих проблемах, індивідуалізації діагностичних оглядів та структурах фінансування. Загалом близько 10% дітей з особливими потребами (загалом близько 100 000 дітей) слідує тенденції переходу зі спеціальних шкіл до звичайних. На сьогодні близько 75 000 дітей інтегровані у звичайні школи, тоді як у спеціальних школах здобувають освіту діти з більш серйозними порушеннями.

Акредитація перекладачів жестової мови

Процедура акредитації перекладачів жестової мови в Чеській Республіці може відбуватися як на офіційних

курсах, які підтримують державні програми, так і на курсах, які запропоновано широкому загалу та ведуть до отримання дійсного сертифікату.

Основний неофіційний етичний Кодекс згадується тут – <http://www.cktzj.com/o-komore/eticky-kodex/>. Він пропонує прості правила, які не мають обов'язкової юридичної сили, але зазвичай приймаються суспільством. Юридична особа згадується на <https://www.sagit.cz/info/sb98155> та забезпечує основні рамки статусу.

Кількість постачальників послуг із перекладу на жестову мову, державні та комерційні структури

Існує кілька незалежних НУО та напівурядових структур, які пропонують цю послугу, і зазвичай вони є частиною підтримуваних соціальних послуг, доступних для громадян з особливими потребами. Постачальник послуг перекладу слідує стан-

дартам соціальних послуг, які постачальник створює для себе. Вони підлягають постійному контролю з боку особи, яка замовила послугу.

- <http://www.asnep.cz/>, <https://www.snnrcr.cz/>, <https://www.cun.cz/en/>, <https://cztn.cz/>

Розглянуто всі типові способи, від f2f до цифрових способів.

Хороші практики

Tamtam – ініціатива під час пандемії – практика створення з нульовим бюджетом на аматорському рівні відеороликів на YouTube, які інформують про поточні соціальні та законодавчі зміни, пов'язані з людьми з порушеннями слуху, з використанням жестової мови, вбудованої у відео - https://www.youtube.com/watch?v=vWjAno45MRU&ab_channel=idetskysluch

РОЗДІЛ II

ДОСТУПНІСТЬ ІНФОРМАЦІЇ ДЛЯ ОСІБ ІЗ ПОРУШЕННЯМ СЛУХУ У ЗАСОБАХ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

*Каміла Скальська,
Славомир Стемпські,
Олександр Горлачов*

Ми живемо в епоху мультимедіа і це загальновідома істина. Щодня через різні пристрої нас «атакують» мільйони подразників, переважно (поки що) візуальних та звукових, доступних у поєднанні з іншими (наприклад, телебачення чи відео в інтернеті) або окремо, наприклад, радіо чи подкасти. Ці подразники ми сприймаємо сенсорно, тобто з допомогою почуттів – зору і слуху, тому неважко здогадатися, що знижена сприйнятливність якогось із цих органів чуття (сенсорні порушення) обмежує доступ до інформації. Існує низка способів, за допомогою яких можна компенсувати такий обмежений доступ до інформації, що має загальну назву *доступність*. У рамках послуг із забезпечення доступності особам із порушеннями слуху можна запропонувати субтитри для глухих та переклад на жестову мову, а особам із порушеннями зору – аудіодескрипцію. Цю публікацію присвячено жестовій мові та аудіодескрипції.

Таким чином, у другому розділі видання буде висвітлено питання доступності інформації для осіб із порушеннями слуху в засобах масової інформації (ЗМІ) за допомогою перекладу на жестову мову, у третьому розділі – аудіодескрипція як шлях включення осіб із порушеннями зору до навколишнього соціуму.

ЖЕСТОВА МОВА ЯК ФАКТОР ДОСТУПНОСТІ

Жестові мови – це основний засіб комунікації, який використовують у суспільстві глухих. У світі є близько 70 млн користувачів жестової мови, це нечуючі, сліпоглухі, слабкочуючі, і навіть особи, щочують. Користувачі цих мов відносять себе до культурно-мовної меншини, що належить до спільноти глухих. Крім цього, як і в багатьох інших мов меншин, у жестових мов – низький соціальний та лінгвістичний статус. На сьогодні лише 41 країна в усьому світі визнає жестову мову офіційною мовою.

Правозахисні ініціативи визнають та сприяють використанню жестової мови нарівні зі словесною мовою та зобов'язують держави полегшувати використання жестової мови з метою підтримки мовної ідентичності глухих осіб.

Організація Об'єднаних Націй проголосила 23 вересня Міжнародним днем жестових мов, наголосивши при цьому, що знання жестової мови має клю-

чове значення як для індивідуального розвитку глухих осіб, так і для всієї їхньої спільноти.

Жестові мови є природними мовами, як кожна словесна мова, але відрізняються модальністю. Це візуально-просторові мови, у яких синхронно використовують кілька каналів передачі інформації, такі як долоні та руки, міміку та більшість верхніх частин тіла, щоб передати усі мовні структури. Положення брів, губ, міміка, нахил голови та положення рук і тулуба служать передаванню значення та граматики на всіх мовних рівнях.

За допомогою жестової мови звукову інформацію передають глухим і сліпоглухим особам. Це може бути як передача словесної мови, так і звукової інформації, наприклад: тріск, виття сирени, музичні елементи.

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЖЕСТОВОЇ МОВИ У ЗМІ

Конвенція ООН про права інвалідів визнає право глухих осіб на доступ до інформації за допомогою їхньої системи культурної та мовної комунікації, тобто власної національної жестової мови. Жестову мову повинні також використовувати у ЗМІ для передавання письмової інформації, що з'являється на екрані. По-перше, з тієї причини, що велика частина глухих і сліпоглухих людей може мати труднощі з читанням через вік, порушення зору або рівень навичок читання національною мовою. А по-друге, для того щоб уникнути відволікання уваги, необхідності зорового контролю як перекладача, так і інформації, що збігається, і картинки на екрані¹¹.

Більшість глухих та сліпоглухих користувачів ЗМІ є двомовними. Незважаючи на те, що вони мають доступ до письмової інформації, вони часто надають перевагу змісту телевізійних програм їхньою рідною мовою, тобто національною жестовою мовою. Однією з причин є те, що, наприклад, субтитри передають письмовий текст, але не містять ні інтонації, ні емоцій, які такі важливі у ЗМІ. З цієї причини жестова мова та переклад жестової мови на телебаченні забезпечують багатший і точніший доступ користувачам, які використовують жестову мову як основний спосіб комунікації. З іншого

¹¹ Sign language interpretation in hbbtv 2017-06-14

боку, у користувачів жестової мови різні рівні вміння читати та писати своїми рідними мовами. Це важливо, оскільки субтитри на телебаченні іноді змінюються занадто швидко, щоб користувачі старшого віку могли отримати доступ до інформації лише за допомогою субтитрів.

Стандарти НВВTV передбачають три способи використання жестової мови у ЗМІ. Це заздалегідь підготовлений запис перекладу на мову жестів обраних телепрограм, переклад у прямому ефірі і транслявання передачі, в якій ведучим є глухий.

1. Non-live broadcasting

У випадку транслявання передач, які створюють заздалегідь і які не йдуть у прямому ефірі, кращим способом створення жестового змісту буде ретельна підготовка перекладу жестовою мовою в телестудії. Перекладацький процес можна наразі розділити на кілька етапів. Під час першого етапу можна скористатися послугами мовних експертів у конкретних сферах, глухих консультантів та лінгвістів. Перекладач може ретельніше розпланувати простір і послідовність знаків, щоб передати інформацію якнайкраще. У світі словесних мов це можна порівняти з підготовкою письмового перекладу, коли людина, яка здійснює переклад, має час на розгляд різних варіантів і стратегій. Запис перекладу на жестову мову проводять після глибокого ознайомлення з текстом, при цьому є можливість, щоб внести зміни і проконсультуватися з приводу записаного перекладу. Завдяки такій підготовці забезпечують максимально високу якість послуги.

2. Live broadcasting

У випадку програм, які передають у прямому ефірі, переважно новинних, немає можливості підготувати переклад наперед. У такому разі переклад здійснюють у прямому ефірі, без попереднього запису, як у разі трансляції заздалегідь записаного перекладу, описаного пунктом вище. Роботу перекладача у такій ситуації супроводжує великий стрес та тиск часу.

3. Ведення передачі жестовою мовою

Інформація, яку передають жестовою мовою, є її носієм, є найбільш ефективним способом мовлення для спільноти глухих користувачів¹². Рівень володіння жестовою мовою у її носіїв є вищим, ніж у перекладачів, що чують; використання всіх елементів перекладу більш багате і різноманітне (наприклад, експресія обличчя, міміки, управління простором). Крім цього, глухий

¹² Sign language interpretation in hbbtv 2017-06-14

ведучий або перекладач може адаптувати зміст, який перекладає, з урахуванням культурних особливостей. Він організовує свої висловлювання відповідно до просторової граматики жестової мови, яка має зовсім іншу логіку і послідовність, ніж у реченнях словесної мови, або додає приклад, який може полегшити розуміння інформації глухим глядачам.

Присутність глухих осіб на екрані має ще й додаткове іміджеве і підтримуюче значення для спільноти глухих. Жестова мова з'являється у такому випадку в ЗМІ як рівноправна зі словесною мовою, а глядачі звикають до певного стандарту використання цієї мови у ЗМІ. Такі програми в більшості випадків перекладають словесною мовою, тільки в Ісландії транслювали телепередачі для глухих без перекладу.

У світі існують також технічні засоби транслювання телепередач із жестовою мовою:

- на тому самому каналі, тобто телепередача з жестовою мовою доступна всім, у тому числі тим, хто чує (це стосується переважно мовників у країнах Центрально-Східної Європи);
- на різних каналах – на одному транслюють телепередачу без жестової мови, на іншому – з жестовою мовою;
- на цьому фоні виділяються Норвегія (окремий, у разі потреби, цілодобовий канал мовника NRK, призначений тільки для передач з жестовою мовою) та Данія (мовники DR та TV2 містять загальну смугу з 17:00 до 20:00, де транслюють лише передачі з жестовою мовою – у прямому ефірі та повторні трансляції);
- на шведському телебаченні SVT є кілька вечірньо-нічних шпальт, де повторно транслюють публіцистичні, спортивні, документальні телепередачі з перекладом жестовою мовою;
- аналогічну тактику практикують також інші мовники, але для окремих програм, переважно інформаційних, які транслюють у прямому ефірі (наприклад, BBC транслює водночас деякі новинні телепередачі жестовою мовою на каналі BBC News, так робить також нідерландське телебачення NPO, швейцарське SRF і RTS, німецьке ARD та ZDF, бельгійське RTBF та VRT, які транслюють «жестові» варіанти новин, але із запізненням);

Програми в прямому ефірі жестовою мовою можна транслювати також тільки на Інтернет-шпальті – так роблять, наприклад, у Німеччині (крім основних телепрограм новин, там більшість передач жестовою мовою транслюють по Інтернету в прямому ефірі, а також через гібридне телебачення HbbTV); також шведське телебачення SVT, крім регулярних вечірніх та нічних повторів, транслює поточні новини з перекладом на жестову мову тільки в Інтернет-версії.

ДОСЛІДЖЕННЯ СВІТОВОЇ ПРАКТИКИ ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ ЖЕСТОВОЇ МОВИ НА ТЕЛЕБАЧЕННІ

Як телевізійні мовники, перекладачі, так і спільнота глухих наголошують на відсутності послідовних норм і правил щодо використання жестової мови на телебаченні. Деякі держави ухвалили законодавство на національному рівні, деякі обмежилися рекомендаціями для мовників без наслідків у разі відсутності їхнього виконання. У частині країн, як і раніше, немає жодних норм. Проаналізуємо як наукові дослідження, так і існуючі документи, збираючи передову практику та рекомендації.

Перед спробою більш детальних міркувань слід зазначити, що не всі спільноти користувачів жестових мов у Європі отримують будь-яку інформацію жестовою мовою на своєму державному телебаченні. Це стосується, наприклад, малих країн – Люксембургу, Ліхтенштейну, Монако. У цих випадках відсутній державний мовник, передачі якого можна було б взагалі розглядати (у Ліхтенштейні є лише державний радіомовник). В Андоррі та Сан-Марино є державне телебачення, але це невеликі установи, а самі країни знаходяться під сильним медіа-впливом великих сусідніх країн та регіонів – Каталонії та Італії. Що стосується більших країн, то у Фінляндії, наприклад, доступу до інформації своєю жестовою мовою не мають спільноти користувачів шведсько-фінської жестової мови (нині мови меншості, хоча історично першої на території сучасної Фінляндії). У Росії відмовилися від перекладу телепередач на жестову мову в 2001 році (тоді ще функцію державного телебачення виконувало ГРТ, нині приватизоване, проте жестова мова не з'явилася відтоді ні в ефірі державної ВДТРК, ні псевдогромадського телебачення ГРТ).

Загалом із 50 досліджуваних груп користувачів жестових мов у Європі жодного доступу до жестової мови на державному телебаченні не мають 7 із них, тобто 14%¹³.

Інші групи можна розглядати з погляду різних критеріїв, але одним із найцікавіших є те, чи можуть користувачі жестових мов дивитися телепрограми тільки з перекладом або з глухими ведучими. Виявляється, така можливість є у випадку 15 угруповань, тобто майже однієї третини від їхньої загальної кількості.

¹³ Згідно з даними, зібраними С. Стемпським у процесі підготовки докторської дисертації, 2019.

Йдеться про спільноти з країн Західної Європи (Великобританія, Франція, Німеччина, Ірландія, Швейцарія, Іспанія), скандинавських країн (Данія, Швеція, Норвегія, Фінляндія), а також країн Центрально-Східної Європи (Польща, Чехія, Словаччина, Естонія, Словенія).

Цікаві випадки Естонії та Фінляндії, у яких зміст, який перекладають глухі, є єдиним змістом жестовою мовою у зазначеного державного мовника.

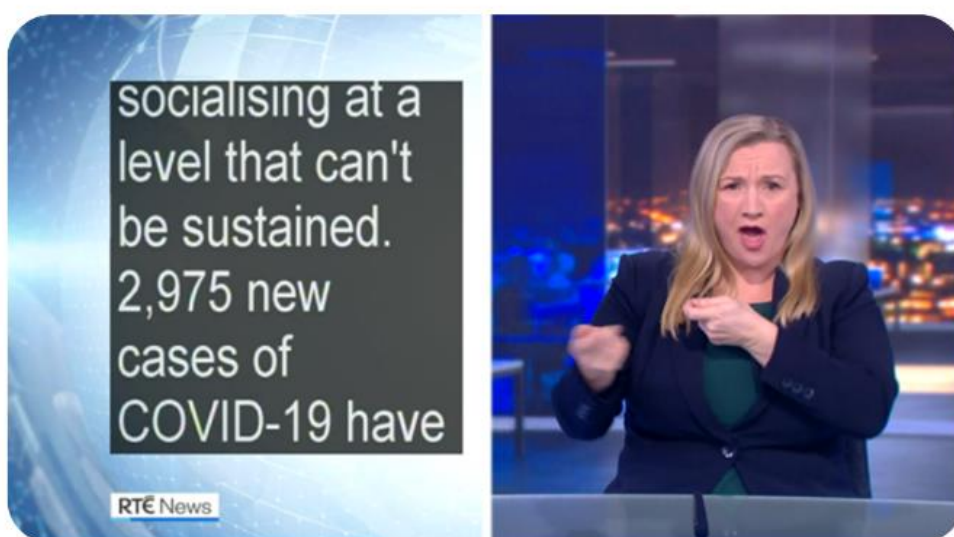
Новини з глухою ведучою естонського телеканалу ERR¹⁴

Новини з глухим ведучим ісландського телеканалу RUV – це була проста інформаційна передача, яка виходила в ефір завжди з ведучим, без субтитрів, звуків та будь-яких ілюстрацій. Програму закрили через 41 рік – у жовтні 2021 року.¹⁵

¹⁴ Джерело: <https://www.err.ee/1608397454/viipekeelse-uudised>

¹⁵ Джерело: <https://www.ruv.is/thaettir/taknimalsfrettir>

Найкоротша телепередача (що триває лише 2–3 хвилини) ірландського телеканалу RTE¹⁶

Єдиний у Європі щотижневий прогноз погоди з глухою ведучою ірландського телеканалу RTE¹⁷

Цікава практика зі Швейцарії: глухі ведуть телепередачу швейцарським діалектом французької жестової мови (і словесною французькою мовою), яку потім повторює німецькомовне телебачення з субтитрами німецькою мовою.

¹⁶ Джерело: <https://www.rte.ie/player/series/news-with-signing/SI0000001209?epguid=IH000400154>

¹⁷ Джерело: <https://www.rte.ie/player/series/weather-with-signing/SI0000002053?epguid=IH000392280>

Інші категорії телепередач – новини та тележурнали, присвячені справам глухих (Deaf issues). Обидва типи таких передач із глухими ведучими пропонують користувачам жестової мови чотирьох спільнот: чеської, данської, фінської та словацької, причому фінська телепередача – це радше ток-шоу, присвячене цікавим людям із спільноти глухих, а не типовий тележурнал із репортажами.

Розмова з цікавими представниками фінської спільноти глухих на фінському телеканалі YLE, ведучі – поперемінно Мікалеа Тілландер та Томас Сандхолм¹⁸

¹⁸ Джерело: <https://areena.yle.fi/1-50654953?autoplay=true>

У розпорядженні п'ятьох спільнот глухих – лише інформаційні передачі з глухими ведучими, шести спільнот – лише тележурнали.

Варто також згадати історію зазначених вище телепередач. Перші в Європі новини з глухим ведучим (щоденні!) показала Ісландія вже у 1980 р., наступні з'явилися лише у 1987 р. у Швеції та у 1989 р. – у Норвегії. У 90-ті роки нову тенденцію продовжували, крім Ірландії (1992 р.), скандинавські країни – Данія (1993 р.) та Фінляндія (1994 р.). У новому тисячолітті глухі ведучі новин з'явилися в Чехії (2000 р.), наступними були естонці (2008 р.) та словаки (2013 р.).

Ще раніше розпочалася історія передач про проблеми спільноти глухих – першу таку передачу транслювали у Данії вже 1970 р., це був щомісячний тележурнал. У 1981 р. стартували британська та чехословацька телепередачі, а роком пізніше – швейцарсько-французька. У 1986 р. до ведучих своїх власних програм приєдналися німецькі глухі, а 1988 р. – ірландські. Менш інтенсивними були 90-ті роки – з'явилася нова передача у незалежній Словаччині (1993 р.) та у Франції (1995 р.). У 2001 р. у Словенії глухі почали вести такі телепрограми (існуючі вже з 1980 р., але без глухих ведучих) та Іспанії. У 2018 р. передача про історію глухих та жестових мов проіснувала недовго в Португалії, і того ж року розпочалося виробництво такої ж телепрограми в Польщі.

Однією з проблем є невеликий вибір передач, доступних із перекладом на жестові мови. Близько половини спільноти, яка взагалі має доступ до таких передач, може дивитися тільки новинні (інформаційні) телепрограми з перекладом на жестову мову.

Програми, що не є новинними (інформаційними), поділені на 11 категорій – політична публіцистика, громадська публіцистика, спортивні передачі, передачі про здоров'я та пов'язані з інвалідністю, серіали, документальні фільми, тележурнали, мультфільми, передачі про права споживачів та релігійні передачі.

Найбільше, а саме шість категорій, надає з перекладом на жестову мову Польське телебачення – там є політична публіцистика, громадська публіцистика, спорт, серіали, мультфільми та релігійні передачі. Чотири категорії програм – у розпорядженні глухих у Чехії (спорт, тележурнали, мультфільми та релігійні передачі), у Норвегії (спорт, серіали, документальні фільми та мультфільми) та у Швеції (на відміну від норвежців, замість політики перекладають спорт).

Найчастіші категорії, крім новинних та інформаційних програм, – це політична публіцистика (крім новин, ця категорія доступна восьми спільнотам глухих), мультфільми (шість спільнот глухих) та тележурнали (чотири спільноти користувачів жестових мов).

«Тележурнал репортерів» – передача на громадські теми телеканалу TVP із перекладом на жестову мову¹⁹

Розважальний тележурнал «Praca da Alegria» португальською RTP із перекладом на жестову мову²⁰

¹⁹ Джерело: <https://poznan.tvp.pl/56827324/08112021>

²⁰ Джерело: <https://www.rtp.pt/play/p8250/praca-da-alegria>

СОЦІАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТА ВИКЛИКИ У ВИКОРИСТАННІ ЖЕСТОВОЇ МОВИ У ПРАКТИЦІ ЗМІ

В останні 10 років телевізійного перекладу стає дедалі більше у всьому світі. 2020-й рік показав, як багато ще треба зробити у сфері доступності інформації для спільноти глухих. Сама присутність перекладачів мови в ЗМІ не дає гарантії високої якості передачі інформації, що забезпечує доступність глухим особам. Прикладом може бути історія з похорону Нельсона Манделі, під час яких перекладач виконував різні жести та рухи, які не відповідали нормам південно-африканської жестової мови. На жаль, це був не перший виступ цього «перекладача».²¹

Грахам Тернер цікаво підсумував, чому світ може навчитися завдяки історії «фейкового» перекладача.²²

²¹ «Переклад», що мав місце в 2012 році <https://www.youtube.com/watch?v=XfZelVsJxgs>

²² <https://limpingchicken.com/2013/12/13/10-lessons-fake-terp/>

Вільне володіння жестовою мовою не є чимось, що можна зробити, просто розмахуючи руками. Жестові мови мають граматичну структуру та правила, як і всі інші природні людські мови. Неможливо спілкуватися жестовою мовою без підготовки і, що не менш важливо, розуміти жестову мову спонтанно, просто подивившись на неї.

Якщо ви не знаєте жестової мови, але хочете запросити перекладача для виконання перекладу, вам потрібні певні процедури, які дають гарантію, що переклад людини, яка надає таку послугу, буде абсолютно зрозумілим користувачам. Жестова мова – це не гра, і переклад мають виконувати професіонали. Під час похорону Нельсона Мандели мала місце різюча образа спільноти глухих, хоча ніхто й не помер... У всьому світі щодня, через неадекватний переклад, спільнота глухих стикається з низьким рівнем навчання, несправедливими судовими рішеннями, відмовою у працевлаштуванні, неправильним лікуванням.

Державні установи, намагаючись дотримуватися правових норм та рекомендацій щодо доступності, не помічають або ігнорують незгоду спільноти глухих із різними рішеннями. Проте, чи маємо ми завжди довіряти глухим особам, які критикують конкретні переклади? Те, що, безперечно, можуть оцінити глухі особи – це послідовність, зрозумілість, чіткість перекладу, але вони не в змозі визначити, чи переклад був точним. Щоб це зробити, необхідно мати доступ до обох повідомлень – як словесною мовою, так і жестовою.

Схожа ситуація мала місце у Молдові у 2018 році, коли телеканал *Rep Moldova* транслював новини з «безглуздо жестикулюючою» людиною. Після вивчення цієї ситуації та скарги з боку глядачів, орган, який контролює телебачення, призначив мовнику штраф.²³

Як зазначалося раніше, одним із найважливіших критеріїв є джерело жестової мови – ведучий або перекладач. Важливим питанням у контексті того, що «улюбленими» програмами для перекладу стають новини, є жанрові категорії, до яких належать програми, які перекладають. Не менш важливими є також технічні питання користувача, способи передачі сигналу телепрограм із жестовою мовою.

Робота глухих перекладачів

Ось уже кілька років існує світова тенденція щодо залучення глухих перекладачів, і це є невід'ємною частиною життя спільноти глухих. [“There is a new trend around the world for the Deaf interpreter service provider to be an integral part of Deaf life”].²⁴

²³ [www.media-azi.md](https://cutt.ly/moldaviafakeinterpreternews) подробная ссылка: <https://cutt.ly/moldaviafakeinterpreternews>

²⁴ Topics in Signed Language Interpreting: Theory and Practice, Boudreault, 2005, p. 323

Девід Коуен, глухий перекладач із 35-річним досвідом роботи з team-партнером, який чує, каже, що завдяки його перекладу глухий глядач може зосередитися не на мові, а на змісті телепередачі²⁵. Рівень знання мови у його носіїв вищий, ніж у перекладачів, щочують, використання всіх елементів перекладу більш багате і різноманітне (наприклад, експресія обличчя, міміки, управління простором). Крім цього, глухий ведучий або перекладач може адаптувати зміст, який перекладають, з урахуванням культурних особливостей. Змішана група, що складається з глухих і перекладачів, якічують, може забезпечити більшу мовну різноманітність і запобігти формуванню «жестової мови перекладачів, щочують».

На думку Леслі МакГілл, не варто забувати, що в багатьох країнах людина, яка чує, повинна здобути освіту на рівні ліценціату (бакалаврату), щоб стати перекладачем жестової мови. Однак це не стосується глухих осіб, які хочуть вивчитися на перекладача жестової мови. Тому варто розглянути питання вдосконалення освіти глухих перекладачів. Швейцарія вже знайшла вихід, пропонуючи нову навчальну програму для глухих перекладачів, які хочуть працювати у ЗМІ в Женеві.²⁶

Робота з глухими перекладачами у ЗМІ вимагає використання методів, які дозволяють ефективно працювати. Глухий перекладач може перекладати з тексту (субтитри у прямому ефірі)²⁷ або в парі з перекладачем, що чує, перекладаючи на жестову мову почуту інформацію. Компанія Red Bee Media з Великобританії користується спеціально розробленим цифровим інструментарієм під назвою InterSub²⁸. Процес досить простий, але технічно просунутий, з використанням платформи Subito і InterSub. Спочатку транскриптор за допомогою респікінгу створює субтитри у прямому ефірі. Для цього використовують спеціальну програму Subito. Субтитри виникають із легким запізненням. Щоб усунути елемент запізнення, їх не відразу передають перекладачеві, а повторно форматують із зображенням за допомогою програми InterSub. Таким чином, глухий перекладач отримує на студійному телесуфлері зображення, синхронізоване з субтитрами²⁹.

²⁵ David Cowan в інтерв'ю для „Atlanta Journal-Constitution”, 28.05.2021, <https://www.youtube.com/watch?v=Nd5JGN1jno8>

²⁶ Sign language interpreting on TV and media: sharing best practices - A report of the first European seminar, published on www.mayadewit.nl, 30.11.2020

²⁷ (closed captioning or live subtitling)

²⁸ Відео, що показує роботу глухого перекладача у прямому ефірі: <https://youtu.be/87Y4cnz9Qrk>

²⁹ <https://www.thebroadcastbridge.com/content/entry/12443/new-red-bee-media-technology-enables-deaf-translators-to-create-live-sign-l>

Проте телевізійні мовники, як і раніше, неохоче працюють із глухими перекладачами не через необхідність придбання телесуфлера, адже таке обладнання є чимось звичайним для телестудії. Основна перешкода – стереотипний підхід до глухих перекладачів як до осіб з інвалідністю зі складнощами в комунікації.

Робота перекладача в команді чи самотійно

Телевізійні перекладачі працюють самотійно, у парі або у більшій команді, що дозволяє робити заміну під час перекладу. В анкеті в рамках європейського семінару щодо перекладу в ЗМІ (2019)³⁰ шведські перекладачі зазначали, що можливість працювати в команді є для них дуже важливим елементом професійної роботи. Важлива також організація простору, що дозволяє ефективно працювати, наприклад, кімната в будівлі телекомпанії, де можна підготуватися та обговорити стратегію перекладу.

У Red Bee Media (компанії, що забезпечує доступність на замовлення BBC у Великій Британії) перекладачі ніколи не змінюються в ході перекладу щоденних новин і, залежно від тривалості передачі, іноді перекладають беззмінно протягом години. В інших країнах перекладачі змінюються кожні 15 хвилин, а в деяких інших перекладач присутній упродовж запису, забезпечуючи підтримку під час всього перекладу. Дискусії під час семінару у 2019 році показали, що серед учасників не було єдиної думки щодо допустимої тривалості роботи усного перекладача, який працює без напарника. Згідно з бельгійськими стандартами, рекомендовано, щоб перекладачі працювали в команді, особливо у випадку складних перекладів. Хорватські стандарти дозволяють перекладачеві самотійно перекладати до однієї години, понад годину – удвох, понад три години – утрюх, цілий день – дві зміни по два перекладачі.

Хорошою практикою, безперечно, можна вважати, якщо відповідальність за якість перекладу беруть на себе не лише перекладачі індивідуально, а й організатор перекладу, який може створити умови для всієї команди з метою підвищення якості перекладу. Данський перекладацький центр організовує регулярні зустрічі для всієї команди перекладачів телепрограм новин, під час яких обговорюють нову термінологію, перекладацькі виклики. Проводять зустрічі з глухими глядачами, завдання яких – забезпечити зворотний зв'язок після виконаного перекладу.

³⁰ Sign language interpreting on TV and media: sharing best practices - A report of the first European seminar, published on www.mayadewit.nl, 30.11.2020

Консультації зі спільнотою, яка користується послугами забезпечення доступності

В Ірландії мовники зобов'язані проводити періодичні консультації, не рідше одного разу на рік, з групами, що представляють різні групи користувачів (незрячими особами і слабкозорими в рамках однієї панелі, і слабкочуючими і глухими – в рамках другої панелі), з метою ознайомлення з їхньою думкою на тему їхніх переваг щодо доступних телепередач, дій мовника, які порушують принципи доступності, а також інших питань.³¹

Мовники зобов'язані призначити координатора з питань доступності (Access Liaison Officer), відповідального за контакти з користувачами, пов'язані з дотриманням принципів доступності в цій установі (Ірландія, Польща). Контактні дані такого координатора повинні бути доступними, наприклад, на веб-сайті мовника. Контактна інформація має бути зрозумілою та доступною.

Підготовка до перекладу жестовою мовою

Підготовка – важливе правило у більшості етичних кодексів та професійних стандартів перекладачів, що підкреслюють викладачі та професійні організації перекладачів. Як впливає з лінгвістичних досліджень перекладу (Mathers, 2000)³², необхідність етапу підготовки до перекладу пов'язана з турботою забезпечення високої якості перекладу.

Під час восьмої конференції Media for All у 2019 році у Стокгольмі Олександра Калята-Завлоцька представила попередні результати досліджень підготовчих стратегій, які використовують телевізійні перекладачі мови. 75 учасників дослідження з 28 європейських держав декларували, як часто і як довго вони готуються до роботи перед камерою.

Три стратегії підготовки, які використовують найчастіше (серед 75 учасників дослідження):

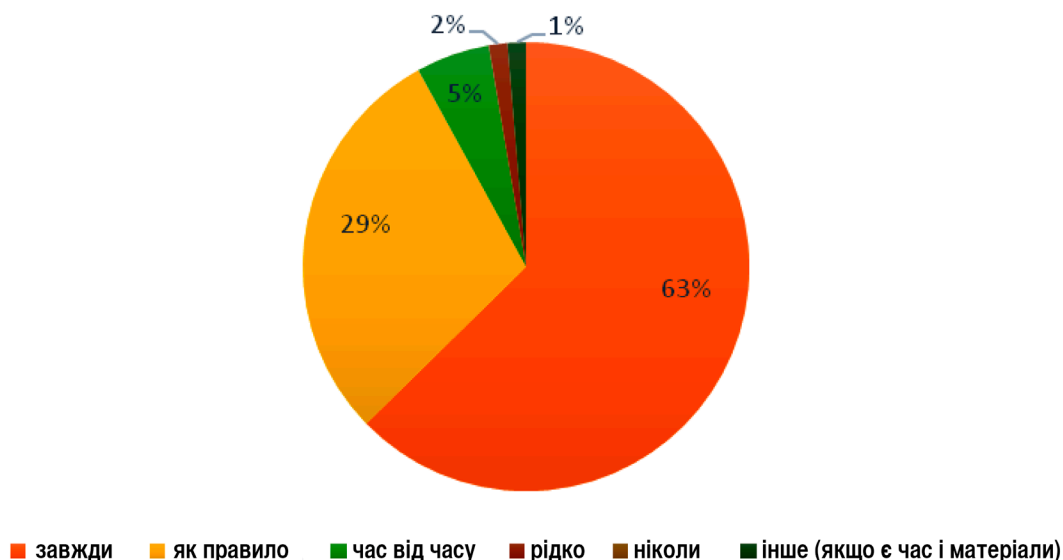
- ознайомлення зі змістом та контекстом телепередачі, наприклад, читання сценаріїв, запитань, перегляд фільмів, прослуховування інформації тощо (47 осіб);
- консультації з глухими / колегами, які чуять (21 людина);
- робота над словниковим запасом – над термінологією обома мовами (19 осіб).

³¹ Irish Access Rules <https://www.bai.ie/en/bai-publishes-updated-access-rules/>

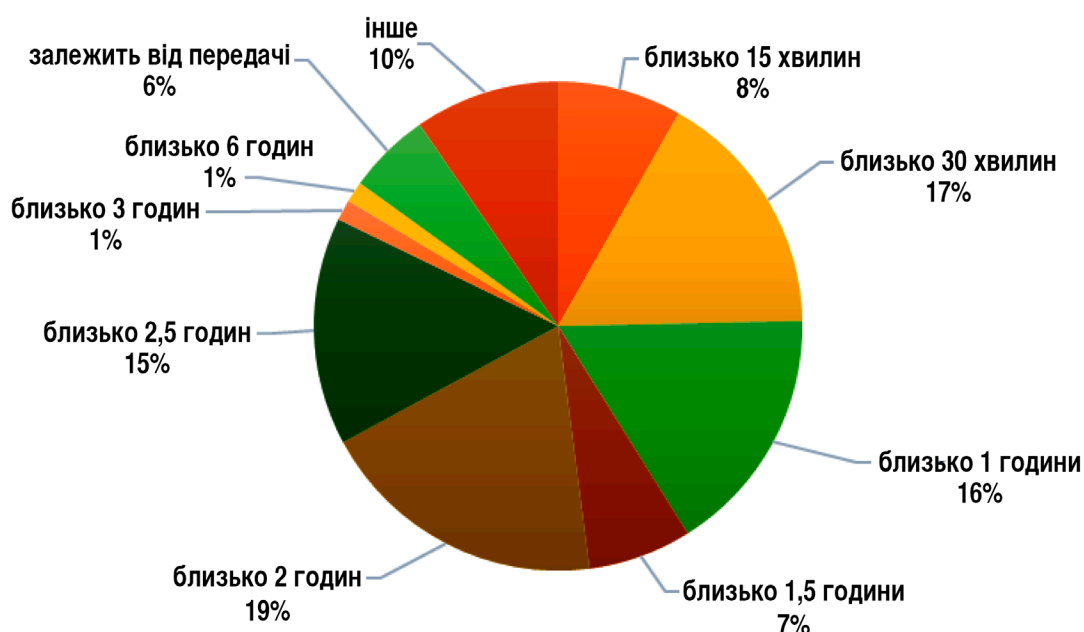
³² Mathers, C. (1999) "Preparation: More than Just a Good Idea", RID Views, Vol. 16, Issue 8, Aug./Sept. Za Preparation strategies employed by sign language interpreters working in television settings, Aleksandra Kalata-Zawocka

Як часто ви готуєтесь до перекладу?

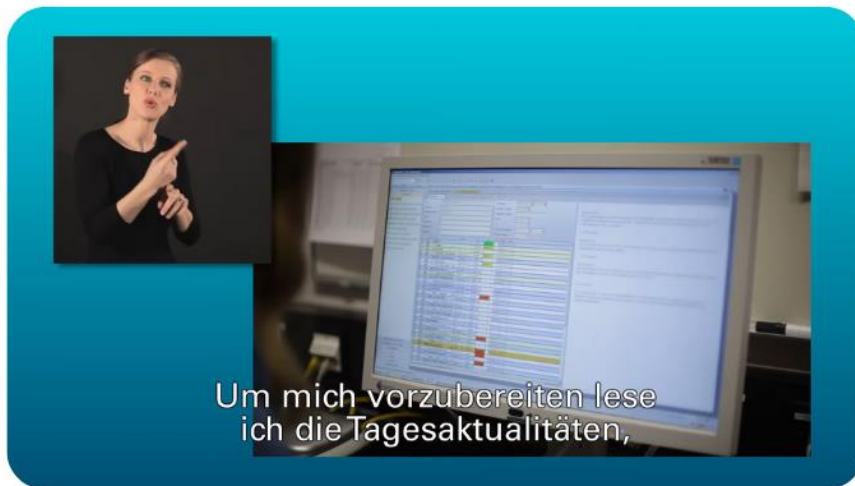
Скільки часу ви присвячуєте підготовці до перекладу?

Зважаючи на те, що велика частина перекладацької роботи полягає в роботі над термінологією, у Норвегії Рада з мовних питань створила робочу групу з питань термінології жестовою мовою. Якщо для певного терміна немає знака норвезькою жестовою мовою, завдання робочої групи – запропонувати новий знак. До складу групи входять глухі експерти з різних галузей. Чи буде запропонований знак прийнято чи ні – залежить від спільноти глухих у Норвегії.

Перекладач повинен вільно володіти жестовою мовою і знати варіанти різних знаків. Рішення щодо того, який варіант вибрати в момент перекладу, мають прямий вплив на глухих глядачів, їхнє сприйняття та використання жестової мови. Перекладачі повинні це усвідомлювати і бути особливо обережними після прийняття перекладацьких рішень.

Надання матеріалів для перекладу, особливо у випадку новин, які передають у дуже швидкому темпі, під тиском часу, у багатьох країнах, однак, не є стандартом. У Польщі перекладачі не отримують заздалегідь інформацію від телекомпанії, тому самостійно намагаються готуватися, щоб бути в курсі всіх новин. Своєю чергою, у Бельгії, Швейцарії, Великій Британії скрипти в системі як для журналістів, так і для перекладачів передають перед початком запису передачі. У Швеції час роботи перекладача над підготовкою до передачі оплачують.

*Габрієла Хаузвірт
під час підготовки
(Швейцарія)³³*

*Катаріна Гроссер
під час підготовки
(Бельгія)³⁴*

³³ Джерело: <https://www.youtube.com/watch?v=BdGfYGLtlm4&t=357s>

³⁴ Джерело: <https://www.youtube.com/watch?v=jHwIRIBM7O4&t=179s>

Цікавою та доброю практикою, що поєднує роботу в команді та підготовку матеріалів для перекладу, є надання доступу до трансляції на День незалежності у Президентському палаці у Фінляндії. Цю подію, відому неофіційно як Linnanjuhlat (the Castle Ball), транслюють на національному телебаченні, вона щорічно збирає велику кількість глядачів. Переклад організовує національний мовник Yle. Команда перекладачів складається з п'яти осіб (четверо працюють і одна напоготові). Додатково група взаємодіє з глухим журналістом, який працює в Yle, консультуючись із ним з лінгвістичних питань та термінології. Перекладачі отримують багато матеріалів для підготовки, таких як музика та додаткова інформація, у тому числі тип макіяжу та одягу, підготовлених до цієї події. Двоє людей перекладають діалог у прямому ефірі, кожного з них видно на окремому екрані, а додатковий п'ятий перекладач допомагає групі під час перекладу. Весь захід триває близько 4 годин.³⁵

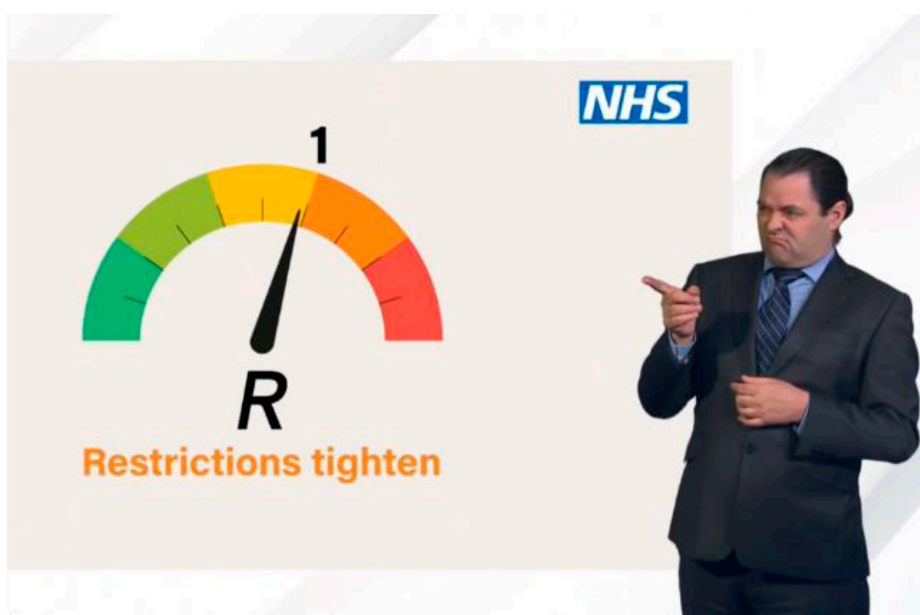
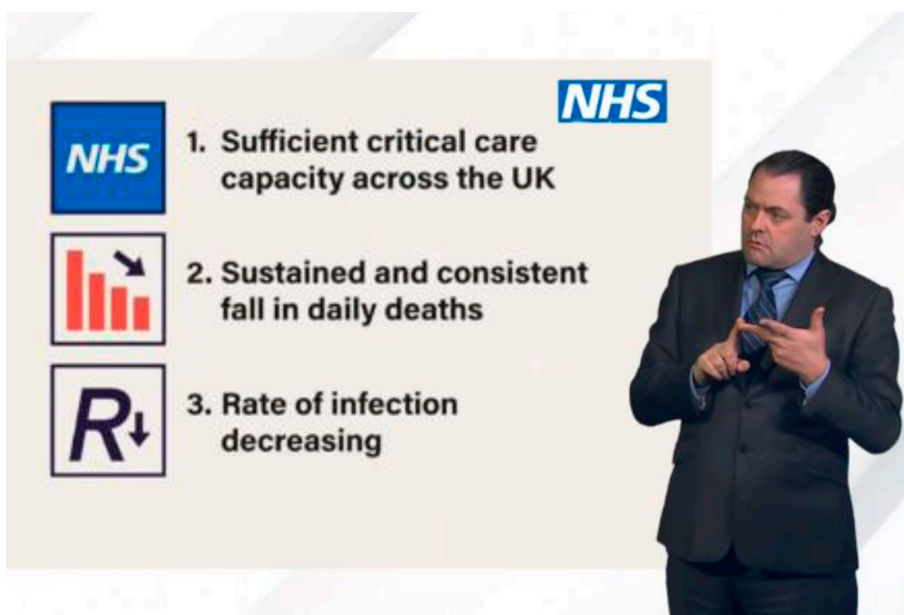
Використання візуальної інформації під час перекладу

Під час телепередачі велику кількість інформації передають у візуальній формі. Щоб покращити сприйняття інформації користувачами, перекладачі повинні подумати над тим, як використовувати візуальну картинку, зображення на екрані у вигляді, наприклад, діаграм, таблиць та інфографіки, та «включити» їх у переклад жестовою мовою. Крістофер Стоун вивчав, як перекладачі можуть краще використовувати візуальні елементи, доступні глядачеві, наприклад, за допомогою стратегії вказівки пальцем, показу певної зони, погляду в цьому напрямку. Коли ведучий безпосередньо коментує інформацію, що з'являється на екрані, перекладач може вказати пальцем на зазначений об'єкт без необхідності візуального повторення змісту, що є на малюнку. Пропозиція ведучого «ось такий автомобіль» з одночасною появою на екрані фотографії машини може бути перекладено на жестову мову із зазначенням пальця на тій частині екрану, на якій видно фотографію. На картинці нижче показано два способи, коли перекладач вказує поглядом та пальцем у ВВС.

У стандартах НВВTV можна знайти рекомендації – що зробити, щоб якнайкраще скористатися технікою перекладу:

а) важливо створювати позитивну взаємодію між перекладом та візуальною інформацією, яку показують на екрані;

³⁵ Sign language interpreting on TV and media: sharing best practices - A report of the first European seminar, published on www.mayadewit.nl, 30.11.2020

b) перекладач повинен отримати всю раніше підготовлену візуальну інформацію, яка з'являтиметься на екрані, для належної підготовки до перекладу (відеокліпи, інфографіка, таблиці тощо);

с) перекладач повинен знати, де на екрані з'явиться така візуальна інформація, щоб правильно на неї вказати під час самого перекладу;

д) перекладач повинен дати момент часу глядачеві на ознайомлення з візуальним змістом; пауза дозволить глядачеві перевести погляд на основний екран, щоб жести інформація не конкурувала з візуальною.

Як перекладати власні імена під час перекладу для загальнонаціональної групи глядачів?

Телевізійний переклад адресовано загальнонаціональному глядачеві, отже, перекладач не адаптує свій переклад до цього регіону, наприклад, стилю, характерного для столиці. Знаки мають бути максимально нейтральними, що є нелегким завданням. Постає, наприклад, запитання, чи передавати власні імена за літерами чи використовувати знаки з цього регіону? Це виклики, які стоять перед перекладачами, до цього треба додати також тиск часу та неоднозначність висловлювань.

Цікавий приклад, представлено Крістофером Стоуном під час семінару у 2019 році, – вибір, зроблений Red Bee Media, компанією, що забезпечує переклад для BBC News у Великій Британії, щоб передавати за літерами прізвища президентів США Трампа та Обами. Рішення базувалося на аналізі жестових імен обох президентів. Жестовий знак «Трамп» належить до фізичної межі, яку можна сприйняти як негативну (що стосується зачіски), а знак Обами пов'язаний з логотипом партії, що, своєю чергою, може здатися користувачеві необ'єктивним. Чи можна не погоджуватися з цим вибором, адже чи має перекладач аналізувати етимологію кожного жестового імені, яке використовує спільнота глухих, при перекладі?! Чи, можливо, він ризикуватиме тим, що частина глядачів не зрозуміє інформацію, показану за допомогою ручної абетки (*fingerspelling*)? Безсумнівно, легше приймати такі рішення в змішаній команді глухих перекладачів, тих, хто чує, і глухих перекладачів, але так чи інакше вони вимагають розважливого підходу.

Визначення промовця

Перекладач може вказати під час перекладу на жестову мову конкретних ведучих, промовців, застосовуючи такі методи, як вказувати на зазначену особу шляхом зміни напрямку погляду та положення тіла, або вказати ім'я мовця та відображення його поведінки (цей метод називають характеристизацією). Завдяки цьому глядач розуміє, хто зараз висловлюється, особливо в ситуації, коли в телестудії велика кількість гостей або коли відеоматеріал містить більше одного персонажа.

Синхронізація

Ірландські рекомендації містять інформацію про те, що переклад жестової мови повинен починатися в той самий момент, що й мовлення. Це не завжди можливо на практиці під час програм, що виходять у прямому ефірі, коли має місце природне запізнення під час перекладу. Забезпечення перекладача перед програмою матеріалами та інформацією, що стосуються

перекладеного змісту, – важлива підтримка, яка може допомогти досягти синхронізації. Час демонстрації знаків жестовою мовою повинен бути максимально наближеним до мови, що звучить. Так само, як і у випадку презентації жестовою мовою, – речення, що звучить словесно, має максимально відповідати часу оригінального висловлювання жестовою мовою.

При цьому слід пам'ятати про те, що у національних жестових мов і словесних мов різна граматична структура, можуть мати місце ситуації, коли неможливо зробити переклад, що охоплює один і той самий час обома мовами. У міру можливості слід докласти всіх зусиль, щоб забезпечити всім глядачам одночасну передачу інформації.

Важливо, щоб трансляція програми закінчилася лише після завершення перекладу, тому режисер програми має враховувати не лише основний зміст програми та її динаміку, а й спостерігати за роботою перекладачів.

Звуки поза екраном

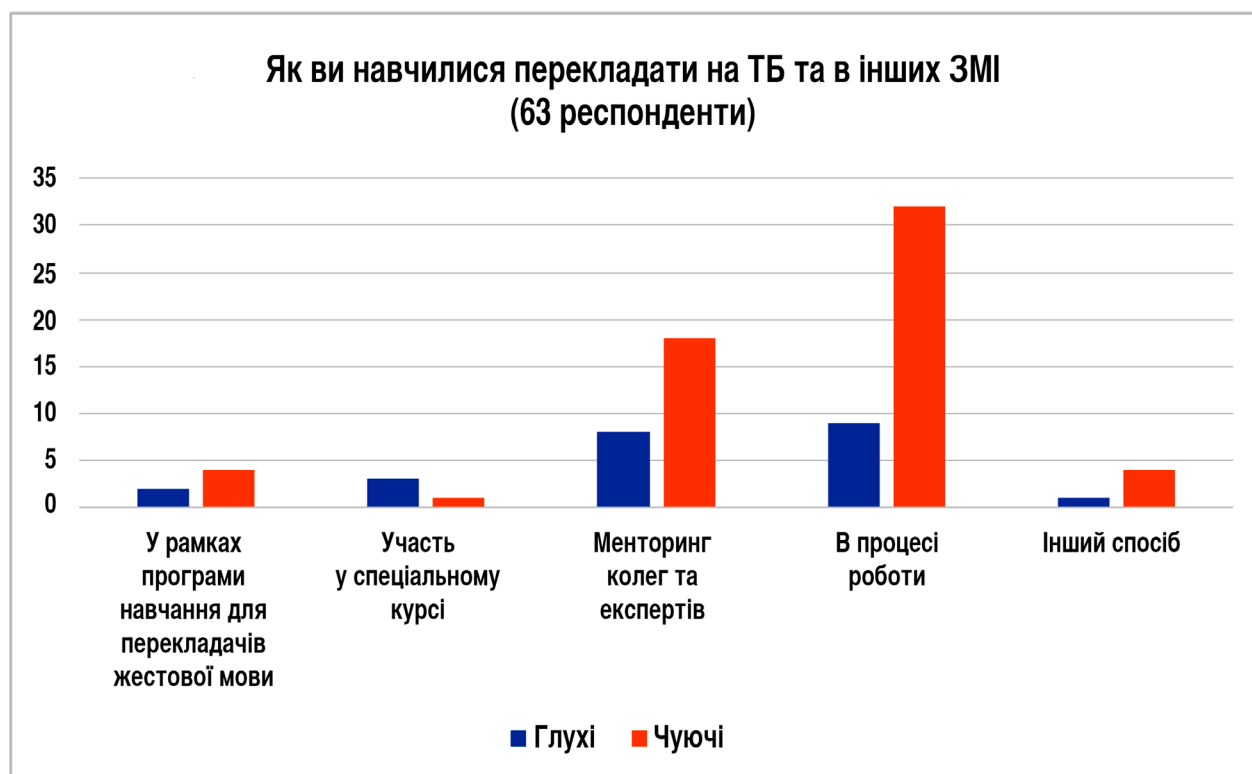
Ведучий або перекладач жестової мови повинен показати присутність звуків ззовні екрану (наприклад, телефонного дзвінка, стуку у двері, пострілу, неперекладеного з іноземної мови тексту, ситуації, яку неможливо перекласти вербально), якщо вони важливі для розуміння передачі.

Вміння та навички, процес їхнього придбання

Перш ніж перекладач жестової мови з'явиться на екрані телевізора, чи проходить він спеціальне навчання? Чи існують спеціалізовані курси для перекладачів для роботи у ЗМІ? Короткий огляд, який провела Майя де Віт під час європейського семінару «Переклад на жестову мову на ТБ та у ЗМІ – обмін передовим досвідом» у 2019 році, свідчить про те, що не існує окремого телевізійного спрямування професійного розвитку перекладача та відсутні офіційні стандарти того, як має виглядати переклад жестовою мовою в ЗМІ. Анкети, що заповнені під час семінару, дають цікаве відображення реальної ситуації. Респондентами були переважно перекладачі, а також дослідники, студенти, управлінські кадри з Бельгії, Коста-Ріки, Кіпру, Фінляндії, Франції, Німеччини, Греції, Італії, Литви, Голландії, Норвегії, Польщі, Португалії, Швеції, Швейцарії, Великобританії та США.³⁶

Перекладачі здебільшого набувають знань та вмінь, необхідних для телевізійного перекладу, вже під час роботи (65%), за допомогою менторингу з боку більш досвідчених колег (41%), а про участь у короткому курсі, пов'язаному з цією спеціалізацією, згадали 15 % перекладачів.

³⁶ Sign language interpreting on TV and media: sharing best practices - A report of the first European seminar, published on www.mayadewit.nl, 30.11.2020

Менторинг

Нідерландський центр жестової мови (Gebarententrum), відповідальний за забезпечення та нагляд за перекладачами жестової мови у загальнонаціональних нідерландських новинах, приділяє велику увагу менторингу. Центр проводить програму з менторингу та супервізії для перекладачів, які перекладають новини.

Ірландські стандарти передбачають, що мовники повинні забезпечити належний рівень умінь і вільне володіння жестовою мовою перекладачів цієї мови. Потрібний мовникам рівень умінь та свободи володіння мовою має бути підтверджено групами користувачів, а також іншими особами або організаціями, які мають досвід у цій галузі на експертному рівні.

Аналогічно і в стандартах НВВТВ є окрема частина, присвячена питанням запрошення професійних перекладачів. Варто навести її тут у повному обсязі.

Мовники повинні запрошувати для здійснення перекладу лише кваліфікованих перекладачів, які мають офіційно визнану кваліфікацію національних асоціацій перекладачів жестової мови (NASLI), або таких, які вже акредитовані або зареєстровані такими асоціаціями. Телевізійні перекладачі працюють із різноманітною публікою з різних мовних та культурних

кіл. Крім цього, вони перекладають на камеру, а не перед живою публікою. Тому дуже важливо, щоб мовники запрошували перекладачів із великим досвідом, які працювали у різних місцях. Таких, які мали контакти з широкою гамою користувачів жестової мови, завдяки чому перекладачі можуть адаптуватися до різних мовних реєстрів, програм та користувачів, яким вони призначені.

Телевізійні перекладачі повинні мати знання національної жестової мови на рівні носіїв цієї мови. Вони повинні також мати актуальні знання на тему неологізмів і термінології поточних подій. Рівень знання мови – це ще не все. Вони повинні також мати високий рівень перекладацьких умінь і стратегій, а також вміти працювати в медіасередовищі, наприклад, вміти користуватися телесуфлером, перекладати на камеру без зворотного зв'язку від глядачів.

Запрошуючи перекладачів жестової мови, ви повинні:

- зв'язатися з NASLI або NAD, щоб дізнатися про кваліфікацію та навчання в області жестової мови у вашій країні;
- брати на роботу лише кваліфікованих, акредитованих або зареєстрованих перекладачів;
- брати на роботу перекладачів зі знанням національної жестової мови на рівні її носіїв;
- брати на роботу досвідчених перекладачів;
- брати на роботу висококваліфікованих перекладачів;
- пропонувати навчання для перекладачів (на тему технологій, які використовують у вашій студії);
- під час кастингу або набору нових перекладачів завжди консультиватися з експертом.

Крім цього, ви повинні:

- уникати запрошення на роботу перекладачів-початківців;
- уникати запрошення на роботу ненавчених чи некваліфікованих перекладачів.

Розмір зображення перекладача – чому так важливо?

Коли глухі особи та перекладачі користуються жестовою мовою, може здатися, що ця мова охоплює лише широкі рухи руками, долонями та тупом, але насправді жестові мови містять багато менш помітних рухів та елементів. Невелика зміна форми долоні, пальців, губ, голови і тіла разом із виразом обличчя може змінити значення інформації, яку передають. Всі ці елементи повинні бути чітко помітні на екрані, щоб глядачі могли правильно її зрозуміти. Це особливо важливо у випадку перекладачів жестової мови, які з'являються на екрані у вигляді «накладки», коли фігура перекладача зай-

має лише невелику частину екрану, а його долоні та риси обличчя здаються відносно невеликими та нечіткими.³⁷

Наступний аспект – це те, що одночасний перегляд і спостереження за перекладом вимагає більше зусиль з боку глухого глядача. Глядачі, щочують, використовують як звуковий, так і візуальний зміст, а для глухих осіб візуальний телевізійний зміст «конкурує» з перекладом на жестову мову. В результаті глухий глядач змушений іноді вибирати між зосередженням на візуальній інформації на екрані та перекладом³⁸. Один із методів, що зменшують враження спостереження за двома картинками одразу, – це технологія колірної рір проекції (chroma key). Ця технологія дає такий ефект, що перекладач, зображення якого накладено на основний зміст програми без фону, здається частиною основного змісту. Однак це не єдиний спосіб, за допомогою якого постать перекладача можна представити на екрані.

Найчастіше особа, яка використовує жестову мову на екрані, розташовується так:

а) Фігура на основному екрані (перекладач або глухий ведучий)

³⁷ Guidelines for Broadcasting Sign Language Interpreters During Televised Events Compiled by Gordon Vernon, CI, CT, NIC Director of Communication for the Registro de Int rpretes para Sordos de Puerto Rico, Inc. <https://rispri.org/resources/Documents/Guidelines%20for%20Broadcasting%20Sign%20Language%20Interpreters%20During%20Televised%20Events.pdf>

³⁸ Maya de Witt seminarium

Приклад з Німеччини³⁹

б) Фігура перекладача на екрані поряд із основним екраном

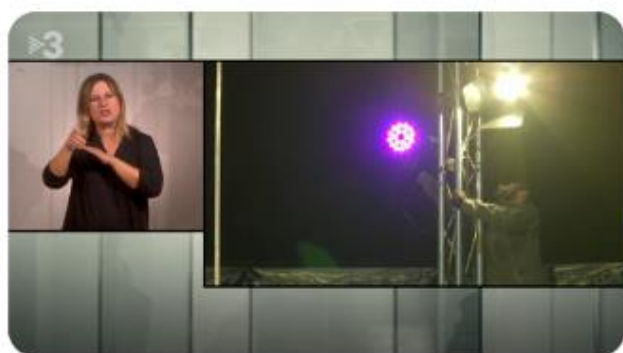
Приклади зі Швейцарії і Норвегії⁴⁰

³⁹ Німеччина: https://www.youtube.com/channel/UCZuFrqyZWfw_Zf0OnXWUXyQ

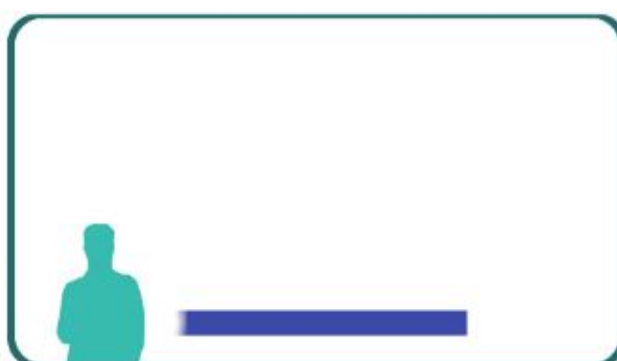
⁴⁰ Швейцарія: <https://www.srf.ch/play/tv/redirect/detail/e230701b-1a31-43c3-a6fc-f62135c86191>

Норвегія: <https://tv.nrk.no/serie/dagsrevyen/202111/NNFA19110221/avspiller>

Приклади з Хорватії і Каталонії⁴¹

с) Фігура перекладача, представлена з використанням технології колірної рір проекції (chroma key)

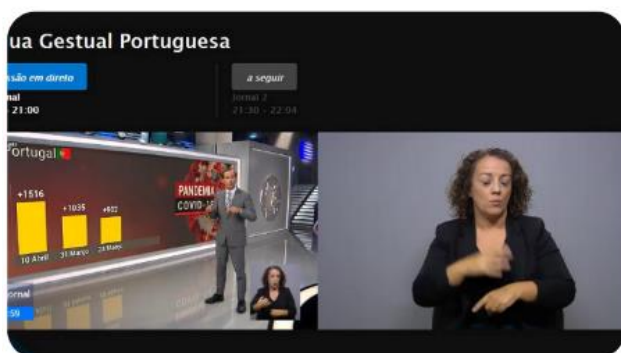
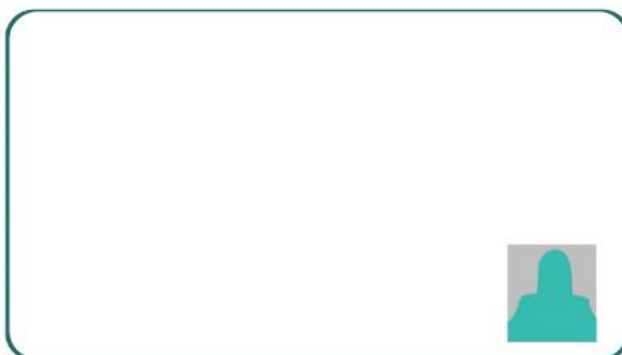
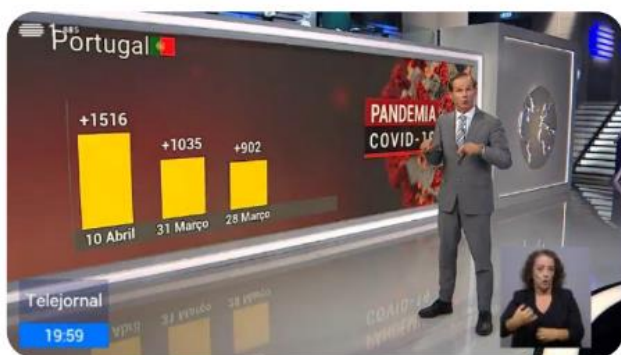

Приклади з України і Вірменії⁴²

d) Фігура перекладача в «коробочці» з використанням технології картин-ки (квадратний або овальний фон)

⁴¹ Хорватія – фото з архіву автора, Каталонія <https://www.ccma.cat/tv3/telenoticies/llengua-de-signes/>

⁴² Україна: <https://www.youtube.com/watch?v=uzjCgRF7-do>
Вірменія: https://www.youtube.com/watch?v=Kv1D6N_tATI

Представлений вище приклад із Португалії цікавий тим, що перекладача показують на екрані за допомогою технології картинки в картинці, де віконце перекладача досить маленьке порівняно зі стандартами та тенденціями в інших країнах світу, проте після включення в Інтернет телевізійної трансляції (VOD) є можливість збільшення зображення перекладача до половини екрану. Однак є багато країн, у яких мініатюрне зображення перекладача є єдиним подразником, що спричиняє протести спільноти глухих.

У стандартах деяких держав безпосередньо врегульовано питання місця, де необхідно показувати перекладача жестової мови. Наприклад, у Бельгії це простір з правого боку екрану; ця норма є обов'язковою для всіх мовників.⁴³

Рекомендації НВВТV такі:

- зображення фігури, що здійснює переклад жестовою мовою, має «величину людини»;
- якщо перекладача показують на екрані за технологією картинки (box), рекомендовано використання форми квадрата / прямокутника (не рекомендовано використовувати коло або овал);
- забезпечення перекладачеві простору на щонайменше 1/4 ширини екрану; слід уникати мініатюрного кадру перекладача.

⁴³ Charte Relative À La Qualité Des Mesures D'accessibilité À Destination Des Personnes En Situation De Déficience Sensorielle <https://www.csa.be/wp-content/uploads/documents-csa/20191015-Charte-accessibilit%C3%A9.pdf>

Згідно з бельгійськими стандартами для мовників, професійний переклад повинен займати 1/3 ширини екрану, а розмір зображення перекладача не може змінюватися під час передачі. Наведені нижче кадри ілюструють ситуацію, коли польський мовник у ході телепередачі зменшив та змінив розташування зображення перекладача.⁴⁴

У Швеції є технічне вирішення проблеми розміру фігури перекладача. TeckenPOP⁴⁵ дозволяє глухому глядачеві самостійно вибрати місце перекладача на екрані. Ця технологія доступна під час інтернет-трансляцій та дозволяє регулювати розмір, розташування, прозорість та фон.⁴⁶

⁴⁴ Телепередача вийшла в ефір 11.11.2020. Фото, що ілюструє зміни розміру зображення перекладача; були підготовані глухою активісткою Малгожатою Таліпською та опубліковані на форумах співтовариства глухих із метою відправлення скарг мовнику і висловлення незадоволення такими змінами.

⁴⁵ <http://teckenpop.com/>

⁴⁶ <https://beta.dramaski.se/mediaserver/teckenpop.com/video/reklam/teckenpop.reklam.m4v>

Простір перекладу – наскільки великою має бути фігура перекладача?

Бельгійські стандарти рекомендують використовувати «американський план» для перекладача, тобто показувати перекладача не тільки від пояса та вище, але й від середини стегон, так, щоб полегшити «зчитування» всіх знаків, у тому числі тих, які показують у нижній частині тіла або на стегнах. У випадку, якщо перекладача видно в меншому обсязі, він повинен знати про це, щоб модифікувати знаки або використовувати такі варіанти, які будуть видні від пояса і вище. Однак зменшення розміру перекладача впливає на якість перекладу, зосередження жестів тільки в області грудної клітини не дає повного граматичного використання жестового простору. Нижче наведено приклади розміру фігури перекладача – у Великій Британії, Чехії та Португалії.

Із правого чи з лівого боку?

Розрізняють ліву та праву, а також верхню, центральну та нижню позицію зображення перекладача на екрані. Найпоширеніший варіант – нижня права позиція. Як видається, важливим фактором, що впливає на розташування

перекладача в горизонтальній лінії, є направлення письма – у випадку країн із направленням письма зліва направо перекладачі частіше розташовані з правого боку, а в країнах, де читають справа наліво (наприклад, арабські країни та Ізраїль) – з лівого боку. Однак із цього правила є багато винятків, що підтверджують наведені нижче приклади. Попередні результати з використанням вимірювань eye-tracker показали, що вибір правої чи лівої позиції не впливає на сприйняття перекладу. Як видається, певні переваги можуть бути викликані культурними особливостями. Дослідження Марти Бош-Баліард, що стосуються сприйняття змісту глухими каталонцями залежно від розміру та розташування фігури перекладача, показали, що ця група надає перевагу розташуванню перекладача з лівого боку⁴⁷. Така схема зумовлена історично, оскільки саме в Каталонії перекладач багато років був розташований з лівого боку. Своєю чергою, німецькі та польські глядачі надають перевагу перекладу з правого боку. Дослідження показали, що кількість переглядів впливає на переваги правої чи лівої позиції. Це означає – що більше передач з однією схемою (розташуванням) на екрані побачать глядачі, то легше їм сприймати візуальну інформацію. На жаль, як правило, вибір позиції здійснюють мовники, які застосовують естетичні критерії, а не критерії доступності⁴⁸.

Перекладач в епіцентрі подій

Перекладач не завжди повинен перебувати з правого чи лівого боку, він може також перебувати у центрі. Якщо перекладача запрошує не телекомпанія, а організатор прес-конференції, перекладач у прямому ефірі буде поруч із мовцем. Завдяки такому рішення, незалежно від того, на якому каналі будуть транслювати цей виступ, доступ до перекладача буде забезпечено. Таке рішення рекомендовано особливо у ситуаціях, коли йдеться про інформацію державної ваги⁴⁹. Маємо приклад двох різних трансляцій (різними каналами) грузинської прес-конференції, організованої виборчою комісією. Ще один плюс такого підходу – природний розмір перекладача, який неможливо зменшити до маленького квадрата на екрані.

⁴⁷ Bosch-Baliarda, M., Soler-Vilageliu, O., & Orero, P. (2020). Sign language interpreting on TV: A reception study of visual screen exploration in deaf signing users. *Traducción y Accesibilidad En Los Medios de Comunicación: De La Teoría a La Práctica / Translation and Media Accessibility: From Theory to Practice*, Mon-TI 12, 108–143.

⁴⁸ Sign language interpretation in hbbtv 2017-06-14

⁴⁹ Приклад 2 трансляції тієї ж передачі: <https://www.facebook.com/CentralElectionCommissionOfGeorgia> та фото з архіву автора.

Додаткові візуальні елементи на екрані під час перекладу

Текстова та графічна інформація має бути розміщена так, щоб не закрити зображення перекладача. Трапляється так, що під час ретрансляції оригінальну картинку прикривають актуальним новинним рядком, що біжить, або логотипом телекомпанії, і за цією візуальною інформацією не видно перекладача. Наведений нижче приклад з латвійського телебачення, де перекладач закритий інформаційним рядком із прізвищами героїв передачі, що висловлюються, – так робити не рекомендовано. З іншого боку – український приклад із вдалим поєднанням рядка, що біжить, і незакритого перекладача.

Одяг перекладача

Підбір одягу перекладача повинен гарантувати насамперед хорошу читабельність знаків. Згідно з бельгійськими стандартами та стандартами НВВTV, одяг перекладача повинен відповідати в ідеальному випадку, наступним вимогам:

1. Він не повинен бути надто вільним.

2. Його колір повинен контрастувати як із відтінком шкіри перекладача, так і з основними кольорами інтер'єру в зазначеній передачі, її фоном. Від невеликого поєднання кольорів у глухого глядача можуть втомлюватися очі. Додаткові труднощі можуть виникати у сліпоглухих осіб у разі, коли зорові обмеження у поєднанні з малопомітним контрастом перекладача мови може зробити сприйняття інформації неможливим. Важливо, щоб фігуру перекладача було чітко видно, чого можна досягти, наприклад, за допомогою однотонного одягу, що контрастує з кольором шкіри (наприклад, темний одяг для осіб зі світлим відтінком шкіри та світлий одяг для осіб із темним відтінком шкіри). Не слід одягати візерунковий одяг. Фон має бути однотонним, ідеально, якщо він контрастує з кольором шкіри перекладача. Фон, найдоступніший для багатьох сліпоглухих осіб, – темно-синій.

3. Одяг перекладача повинен за стилем підходити до одягу телеведучих.

4. Особа перекладача повинна бути відкритою, щоб було видно її міміку. Макіяж та аксесуари (крім долонь, на яких їх не повинно бути взагалі) повинні бути непомітними та не мають надмірно відволікати увагу глядача.

5. Якщо перекладач отримує звук із навушників, слід потурбуватися про те, щоб усі дроти перебували під одягом, щоб вони були стабільно закріплені та не сковували рухів.

Однак у світі немає єдиного універсального стилю одягу перекладачів жестової мови. Нижче представлено фото перекладачів із Росії, Кіпру, Чехії, Хорватії, Вірменії, України, Молдови, Польщі, Ірландії та Австрії.

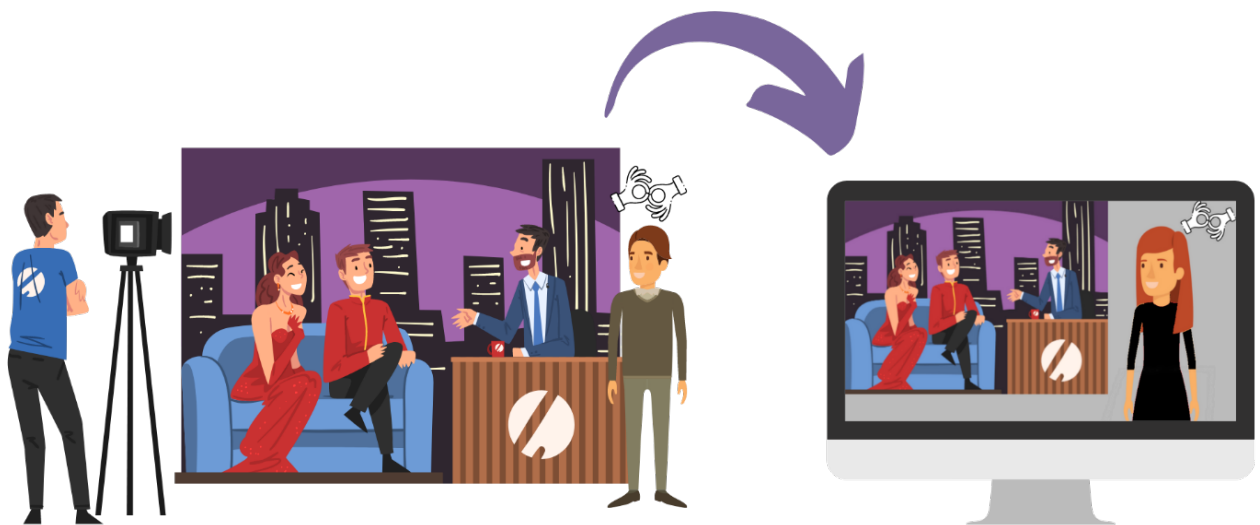

Гості телепередачі, що висловлюються жестовою мовою

Запрошуючи глухих гостей у студію, слід врахувати наведені нижче рекомендації.

Гостей повинен перекладати професійний платний перекладач, а не хтось випадковий, особливо дитина (приклад невдалої практики на польському

приватному телебаченні, коли під час ранкової телепередачі не було запрошено перекладача і дев'ятирічну дівчинку поставили у безвихідь, коли вона змушена була перекладати висловлювання своєї мами). Слід уникати будь-яких нестандартних операторських ефектів – коли висловлюється глуха людина, її має бути видно в однаковому положенні, за можливості з ракурсом «Анфас». Щоб глядач міг мати доступ до всієї розмови, можна розмістити зображення перекладача в окремому вікні – у разі просторової уяви та можливості тимчасової реорганізації телестудії це може бути той самий перекладач, який перекладатиме запитання глухим особам, однак, може виникнути потреба у запрошенні ще одного перекладача.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ОПЕРАТОРІВ

Під час запису фігури, яка використовує жестову мову, слід дотримуватися всіх звичайних стандартів, пов'язаних з будь-якою іншою телепередачею. Один із найважливіших технічних елементів – освітлення, оскільки дуже важливим є хороша видимість усієї фігури, без тіней або темніших частин по всьому простору навколо фігури перекладача. Це дуже суттєвий елемент, адже жестова мова «працює» у трьох вимірах, використовують не лише долоні, а й повністю руки, плечі, обличчя, губи, міміку. Щоб досягти необхідного ефекту, світло має бути розсіяним. Усі згадані вище елементи мають бути у кадрі. Варто звернути увагу на те, що перекладачі по-різному

використовують простір. У кожного є свій індивідуальний стиль, одні використовують ширший простір, інші – працюють у вузькому.

Перевірочний список для оператора:

- перевірте освітлення;
- перевірте простір, у якому буде працювати перекладач (3D);
- використовуйте medium long shot (MLS) для запису перекладача;
- залиште трохи вертикального та горизонтального простору (над головою та з боків перекладача), щоб уникнути ефекту «обрізаних рук» у разі виходу за межі кадру;
- записуйте на камеру перекладача на рівні очей, з різкістю на обличчі перекладача;
- використовуйте ракурс анфас або напіванфас;
- уникайте зйомки далеким планом та наближення камери;
- уникайте "cut-off" (обрізання фігури у кадрі);
- уникайте зміни плану, зберігайте один статичний план;
- уникайте плану під високим та низьким кутом.

Якість зображення

Фігура перекладача жестової мови на екрані повинна мати достатній розмір і різкість, щоб було чітко видно рухи всієї верхньої частини тулуба разом із передпліччям, долоньями і пальцями, плечами, шиєю, і всі відповідні рухи і вираз обличчя.

Усі важливі жести, які передають сутність програми за допомогою жестової мови, повинні легко і точно розпізнаватися. Нижче наведено приклад змісту, наданого інтернет-аудиторії з Косово та Ефіопії з використанням дефектного стиснення за допомогою техніки перемежування. Усі рухомі частини не повністю зрозумілі, що особливо видно по руках перекладача та в субтитрах внизу екрану.

Інформація та вибачення у разі вимушеної перерви

Якщо це технічно можливо, у разі аварії та перерви у перекладі слід показати субтитри з інформацією про аварію.

Кризове управління у доступній формі

Користувачі жестової мови часто відірвані від джерел інформації, яку передають словесними мовами в екстрених ситуаціях, що може призвести до зниження рівня безпеки, якщо їх не повідомлять про характер і масштаб непередбачених ситуацій. Телебачення передає повідомлення з перекладом на жестову мову в рамках певних обмежених часових смуг. У таких ситуаціях, як землетрус, ураган чи пандемія, важливу інформацію повідомляють представникам груп кризового управління у різний час доби. Через відсутність інформації на початку пандемії COVID-19 у багатьох країнах спільнота глухих вимагала надання інформації національною жестовою мовою. Приклад – рекомендації польських дослідниць на час кризи, які передбачають, зокрема, щоб під час прес-конференцій, які організують в екстрених ситуаціях, переклад жестовою мовою забезпечував організатор заходу. У такому разі перекладач повинен стояти поруч із промовцем. Мовники, які використовують трансляцію або її запис, не повинні видаляти з кадру перекладача жестової мови.⁵⁰

Субтитри для телевізійних трансляцій не завжди ефективні при передачі інформації, адресованої всім особам, що не чують, через різний рівень знання національної мови. В екстреній ситуації інформацію мають передавати точно і слід забезпечувати повне її розуміння. Звідси необхідність доповнення повідомлення перекладом жестовою мовою.

Брифінги для преси в непередбачених, кризових ситуаціях повинні бути доступні всім – тим, хто чує, слабкочуючим і глухим. У зв'язку з цим доступність як у вигляді перекладу на жестову мову, так і у вигляді субтитрів повинна відповідати потребам як осіб, які користуються жестовою мовою, так і осіб, які віддають перевагу субтитрам. Під час зустрічей у прямому ефірі, які не планують заздалегідь, слід забезпечити субтитри в реальному часі з компанією, що надає послуги субтитрів високої якості. Субтитрування у прямому ефірі потребує інших технологічних рішень, ніж додавання субтитрів до матеріалу, підготовленого заздалегідь.

⁵⁰ Szczygielska, M., & Kalata Zawłocka, A. (2020) Wytyczne na czas kryzysu w sprawie sposobu realizacji i jakości tłumaczeń na język migowy w utworach audiowizualnych. Instytut Lingwistyki Stosowanej Uniwersytetu Warszawskiego. Warszawa. <https://avt.ils.uw.edu.pl/files/2020/03/Dost%C4%99pno%C5%9B%C4%87-pjm-wytyczne-na-czas-kryzysu.pdf>

НАЙБІЛЬШІ ВИКЛИКИ

Спільнота фахівців – учасників семінарів та конференцій, пов'язаних із використанням жестової мови на телебаченні та в інших ЗМІ, визначила найістотніші виклики, які, як і раніше, стоять перед суб'єктами, що забезпечують доступність:

- Відсутність єдиних рекомендацій та стандартів залишається проблемою для багатьох перекладачів та організаторів перекладу.
- У багатьох місцях немає навчання та курсів, присвячених тематиці медіаперекладу.
- Багато респондентів із різних країн (Бельгія, Німеччина, Італія, Литва, Голландія, Польща, Швейцарія, Великобританія) наголошували на необхідності збільшення кількості глухих перекладачів на телебаченні.
- Як і раніше, одна з найбільших проблем – спосіб розміщення зображення перекладача на екрані, адже мовники часто не дбають про хорошу видимість перекладача.
- Проблеми виникають також у аспектах, пов'язаних безпосередньо з процесом перекладу.
- Відсутність зворотного зв'язку від глядачів. Колись ця проблема стосувалася переважно телевізійних перекладачів. Сьогодні, коли віддалений переклад стає все більш поширеним унаслідок пандемії, багато перекладачів, що працюють поза телебаченням, зіштовхнулися з проблемами при переведенні на камеру. У такій ситуації комунікація йде лише в одному напрямку, а перекладач не отримує візуального зворотного зв'язку від глядачів. У більшості інших місць перекладач жестової мови і людина, яка не чує, бачать один одного, і можна набагато легше визначити, чи був переклад зрозумілим. Це дозволяє коригувати вибрані варіанти перекладу у поточному порядку.
- Іноді виникає ще одна проблема. Перекладача, який швидко, чітко і точно передає всю інформацію, менш освічені і з нижчим рівнем знання жестової мови глухі особи можуть погано сприймати, незважаючи на те, що переклад з мовної та технічної точки зору був правильним. Такі особи можуть надавати перевагу перекладачам, які передають менше інформації, але повільніше.
- Як правило, телепрограми характерні дуже швидким темпом і великою кількістю конденсованої інформації, особливо це стосується дебатів, коли промовці швидко змінюють один одного, а деякі перекикують один одного. У ведучих, які читають текст із папірця, неусвідомлено підвищується темп мовлення.

Робота телевізійного перекладача пов'язана також із популярністю, а, отже, і тиском, викликаним коментарями та обговоренням зазначеного фрагмента перекладу у спільноті як глухих осіб, так і перекладачів. Слід пам'ятати про те, що нестача знань у глухих осіб на громадські та політичні теми може призводити до того, що у них будуть з'являтися претензії до перекладача щодо змісту телепрограм. Підвищена критика може вплинути на почуття впевненості у собі, репутацію та подальшу кар'єру перекладача.

Наведені вище міркування стосуються ефективного надання інформації глухим особам, які втратили слух до або під час засвоєння мови, і першою мовою яких найчастіше є жестова мова. Вони стосуються також аудіовізуальної інформації, що міститься в текстах словесної мови, яку найчастіше піддають інтерсеміотичному перекладу (тобто зі знаків словесної мови на символи жестової мови). Але особи з порушенням зору потребують іншої підтримки – у них є доступ до текстів (особливо цифрових, наприклад, за допомогою електронного зчитувального пристрою), але вони не мають доступу (або він обмежений, залежно від тяжкості порушення зору) до інформації, що міститься у зображенні (статичному або рухомому), а одним із методів, що дозволяють заповнити цю інформацію, є аудіодескрипція. Таким чином, мистецтву аудіодескрипції як ефективному засобу підтримки осіб з порушеннями зору у візуально-інформаційному просторі присвячено наступний розділ цієї публікації.

РОЗДІЛ III

АУДІОДЕСКРИПЦІЯ ЯК ШЛЯХ ВКЛЮЧЕННЯ ОСІБ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ В НАВКОЛИШНІЙ СОЦІУМ

Каміла Скальська

Аудіодескрипція (AD, АД) – це коментар, який дає незрячому або слабкозорому глядачеві словесний опис того, що відбувається на теле- або кіноекрані у певний час. Він надається як допомога для розуміння та отримання користі з програми. У цьому методі використовують другу звукову доріжку, яка забезпечує опис сцени та дій на екрані.

Аудіодескрипцію створено для того, щоб люди з вадами зору та незрячі люди могли сприймати візуальний/аудіовізуальний твір найбільш повно, незалежно і адекватно. Це може бути досягнуто, коли незрячі і слабкозорі люди отримують продуманий, зрозумілий, адекватний їхнім когнітивним здібностям, привабливий і лінгвістично коректний опис візуального змісту, що становить витвір мистецтва, архітектурний об'єкт або цей простір.

Аудіодескрипція розвивалася у всьому світі в різний час та з різною швидкістю. Такі країни, як Великобританія, США, Німеччина, Франція, Південна Корея, Канада та Японія досягли успіху у створенні аудіоописів основних телевізійних програм, використовуючи різні технічні рішення залежно від своїх систем. Всесвітня спілка сліпих у 2011 році схвалила, а у 2016 році оновила міжнародний інструментарій для створення, поширення та лобювання аудіодескрипції на телебаченні та в кіно.

ДЛЯ КОГО КОРИСНА АУДІОДЕСКРИПЦІЯ?

Аудиторія аудіодикторів різноманітна, і розподіл на незрячих та частково зрячих не вичерпує перелік важливих відмінностей. Не менш важливим, а можливо, навіть більш значущим є поділ на сліпонароджених осіб і тих, хто втратили зір. Ці дві групи відрізняються одна від одної знанням світу образів, кольорів, просторовою уявою, умінням читати мову кіно чи театру, розумінням формальних процедур, прописаних у візуальних та аудіовізуальних витворах мистецтва. Враховуючи різні рівні компетентності та різноманітні потреби одержувачів інформації, було б ідеально створити кілька версій аудіодескрипції, призначених для певних груп. Насправді, однак, було створено одну версію опису, яка виявилася компромісом між потребами окремих глядачів.

Щоб проілюструвати переваги аудіодескрипції для незрячих і людей з вадами зору, автори інструментарію з аудіодескрипції (АТ) представили кілька профілів людей, заснованих на спостереженнях і розвитку аудіодескрипції в різних країнах. Ми наведемо 4 приклади.

Персонаж 1: Кейніл, 13 років, школярка

Кейніл живе у Сакраменто, штат Каліфорнія, США. Вона любить дивитися фільми у кінотеатрі або по телевізору. Вона може дивитися телевізор дві години щодня і один-два фільми на тиждень:

Кейніл просить батьків зводити її до кінотеатру на вихідних, щоб подивитися останні фільми і щоб вона могла обговорити їх зі своїми друзями у школі.

Кейніл дивиться багато фільмів по телевізору і їй зручно використовувати пульт дистанційного керування. Її улюблений телеканал, коли вона не дивиться фільми Діснея чи комедійні серіали – MTV.

Кейніл не бачить з народження, і її спосіб перегляду фільмів/телебачення відрізняється від інших дітей:

Кейніл використовує аудіодескрипцію, коли це можливо, щоб зрозуміти, що відбувається на екрані. Вона вибирає програми з аудіодескрипцією за допомогою електронного програмного гіда та встановлює нагадування на своєму телевізорі. Вона каже, що аудіодескрипція допомагає їй почуватися незалежною.

Кейніл використовує аудіодескрипцію не тільки для розваги, але й для навчання. Її школа часто використовує фільми в навчальних цілях і перш ніж використовувати їх на уроках, вона переконується, що вони мають фільми з аудіодескрипцією, доступні для Кейніл. Фільми з аудіодескрипцією надають через безкоштовну бібліотеку медіа. Цю бібліотеку фінансує державний департамент освіти.

Кейніл значною мірою спирається на наявний аудіоопис і хотіла б, щоб якнайбільше програм включали його.

Персонаж 2: Індіра, 32 роки, домогосподарка

Індіра живе у Харьяні на півночі Індії. Вона не дуже любить телебачення. Проте вона любить час від часу дивитися документальні фільми та ніколи не пропускає вечірні новини. Вона зізнається, що не розуміє, що відбувається на екрані під час перегляду телевізора. Вона має двох дітей-підлітків, які потенційно могли б допомогти їй заповнити прогалини, але вона каже, що немає сенсу запитувати їх про те, що відбувається на екрані, тому що вона не хоче їх турбувати. Вона використовує звукові підказки для розуміння програми, але часто цього недостатньо, і в результаті вона може повністю стежити за програмою.

Син Індіри навчив її користуватися комп'ютером, і тепер вона сидить в Інтернеті, де читає газети та журнали. Їй легше користуватися комп'ютером, ніж телевізором.

Перегляд фільмів для Індіри, частково зрячої з народження, відрізняється від перегляду фільмів зрячої людини способами, які вони використовують для розуміння відеоконтенту (фільму/телепередачі):

- Індіра більше покладається на звукові підказки для кращого розуміння змісту.
- Якщо Індіра йде в кіно з сім'єю, вона не любить просити членів сім'ї пояснювати, що відбувається на екрані, тому часто втрачає уявлення про сюжет фільму.
- Індіра не має можливості дивитися фільми з аудіодескрипцією.
- Якби Індіра мала доступ до аудіодескрипції, вона могла б розуміти документальні фільми, які хоче дивитися по телевізору без сторонньої допомоги.

Персонаж 3: Джон, 42 роки, IT-аналітик у кол-центрі

Джон живе в Лондоні, Велика Британія, і любить дивитися останні фільми. Він рідко ходить у кіно, а купує фільми на DVD/Blu-ray на Amazon або на сайті LOVEFILM. Джон дуже задоволений новою технологією.

Для Джона, частково зрячого з 23 років, спосіб перегляду фільмів відрізняється від перегляду фільмів зрячої людини технікою перегляду ТБ/фільмів:

- Аудіодескрипція часто є для Джона вирішальним фактором при покупці DVD/Blu-ray для фільму.
- Джон купив для своєї кімнати нову приставку Smart-Talk з функцією перетворення тексту на мову у всіх меню та навігації, щоб забезпечити незалежний перегляд. Ця приставка дозволяє легко шукати програми зі звуковим описом.
- Джон регулярно ходить у кінотеатр, щоб переглянути фільми зі звуковим супроводом.
- Джон дуже широко використовує аудіодескрипцію на телебаченні, DVD та в кіно.

Персонаж 4: Жанін, 74 роки, пенсіонерка

Жанін живе у Брюсселі, Бельгія. До виходу на пенсію вона працювала у місцевій бібліотеці. Її чоловік помер минулого року і тепер вона живе сама.

Жанін усвідомлює, що поступово втрачає зір і вважає, що це частина процесу старіння. Вона намагається дивитися телевізор, але робити це їй складно: зображення на екрані стає для неї все більш розмитим. Внаслідок цього їй важко повністю зрозуміти, що відбувається на екрані.

Процес перегляду телепередач і фільмів Жанін повинен відрізнитися від перегляду телебачення зрячою людиною за допомогою техніки, яку використовують для перегляду:

- Як людина, яка роками стежила за серіалами, Жанін тепер вважає, що телебачення більше не для неї.
- Вона почувається досить відчуженою та ізольованою, тому що їй більше не подобаються мильні опери, які вона дивилася по телевізору протягом багатьох років.

Надання аудіодескрипції в телепрограмах могло б покращити і навіть повністю змінити сприйняття відеоконтенту Жанін.

ТЕХНІЧНІ ПОДРОБИЦІ ЗВУКОВОГО ОПИСУ НА ТЕЛЕБАЧЕННІ ТА ЗМІ

Представимо деякі з методів, які використовують для передачі аудіодескрипції на телебаченні у різних країнах:

Мікс мовлення/мікс рівня приймача [Тільки цифрове ТБ].

Дескриптор доступний як видимий/чутний для всіх, або прихований.

Накладення вторинної звукової доріжки у аналоговому телебаченні.

Мовлення аудіодескрипції на радіо.

1. Мікшування мовлення/мікшування з приймача [тільки для цифрового телебачення].

Трансляція комбінованої передачі: додаткова звукова доріжка, що складається з оригінальної звукової доріжки та аудіодескрипції, попередньо міксується на стороні мовника і транслюється разом зі звичайною звуковою доріжкою телепрограми. Простіше кажучи, мовник, якого у багатьох країнах також називають постачальником послуг, змішує звукову доріжку зі звуком програми на етапі остаточного редагування, а потім передає об'єднану доріжку в ефір.

Коли користувач натискає кнопку AT на пульті дистанційного керування або в меню телевізора, він може прослухати запис аудіоопису, що чергується з оригінальною звуковою доріжкою на своєму телевізорі.

Змішування на основі приймача: як альтернатива трансляції вже змікшованої передачі, при мікшуванні на рівні приймача поєднання оригінальної звукової доріжки та описової доріжки відбувається всередині приймача

глядача, тобто телевізора або приставки. Ця система пропонує користувачеві певні переваги, включаючи можливість регулювати рівень звуку аудіоопису та перенаправляти AD на навушники, щоб тільки одна людина могла чути опис, тоді як інші люди в кімнаті чули звичайну звукову доріжку.

2. Дескриптор доступний у формі, яка є видимою/чутною для всіх або з можливістю приховати його (закритий/відкритий).

Обидва методи, описані в першому підрозділі, забезпечують, по суті, аудіоопис, який може бути прихованим (англійською мовою слово "closed"). Це означає, що опис відокремлено від звуку основної програми таким чином, що кожен глядач може вирішити, чи хоче він його почути. Це контрастує з описом «побачене/чутне» (у перекладі з англійської – «відкритий»), яке не можна відключити, тому у глядача немає іншого вибору, крім таки слухати додаткову звукову доріжку з аудіодескрипцією поряд зі звичайною звуковою доріжкою програми. Аудіодескрипція, яку чують всі, – це, ймовірно, найпростіше рішення з величезними можливостями для доставки аудіодескрипції. Один чудовий приклад дуже успішного сервісу, який працює в Канаді з 2008 року, використовує цей метод забезпечення аудіодескрипції. Доступний канал [TAS] транслює аудіодескрипцію у режимі «видимий/чутний» у 100% своїх програм. Згідно з інформацією, наданою TAS, приблизно 75–80% програм каналу ніколи раніше не транслювали з аудіодескрипцією.

3. Накладення вторинної звукової доріжки у аналоговому телебаченні

Вторинне аудіопрограмування – це додатковий аудіоканал на аналоговому телебаченні. Його часто використовували для передавання альтернативної мови в деяких програмах або для відео-, аудіодескрипції США до переходу на цифрове мовлення. Описову доріжку було поєднано з оригінальною доріжкою на додатковому каналі. Аналогові телевізійні системи, які використовують у більшості країн, не мають можливості включати опис, який користувач вибирає таким чином.

4. Мовлення аудіодескрипції по радіо

Доріжку зі звуковим описом транслюють по радіо синхронно з телепрограмою. Вперше аудіодескрипцію у подібному вигляді почали транслювати в Іспанії у 1950–1960 роках. Паралельно з показом фільму в кінотеатрі доріжку аудіодескрипції представляли як своєрідну радіовиставу. Цікава історія відбулася у Хорватії, де таким чином транслювали суперсеріали, що також зацікавило зрячих глядачів, які подорожують автомобілем. Доступність у різних ситуаціях може бути корисною не тільки для людей з порушеннями зору.

Аудіодескрипції у потокових сервісах (онлайн)

У Великій Британії надання онлайн-аудіодескрипції почали з BBC iplayer у 2009 році. Цей сервіс доступний на більшості каналів мовлення, таких як All4, ITV Hub ITV, Demand 5 на П'ятому каналі і невеликою мірою на Sky Go Sky. Один із провідних у світі незалежних потокових сервісів Netflix почав надавати контент AD у 2014 році. В Австралії аудіодескрипція доступна в окремих програмах у рамках програми ivivew на каналі ABC. У Канаді AMI представила перший доступний онлайн-сервіс у Північній Америці у 2014 році. Оригінальні програми AMI-tv та AMI-audio тепер доступні глядачам у зручний для них час. AMI-player призначено для роботи з різними допоміжними технологіями. Він працює з голосовим керуванням та пропонує відео з аудіоописом, а також із додатковими субтитрами та транскрипцією.

У Польщі фонд «Катарінка» управляє кінопорталом ADAPTER.PL для сліпих та глухих. Це перший у Польщі та один із небагатьох у світі vod-порталів із фільмами, адаптованими для глядачів із порушеннями зору та слуху. Портал працює з 2014 року та у 2021 році представив 150 польських фільмів з аудіодескрипцією та субтитрами. Використання порталу є безкоштовним, вхід до системи не потрібний.

Реалізація аудіодескрипції на телебаченні або для фільмів потребує співпраці:

- провайдерів, що створюють аудіоопис та надають його медіа-платформі;
- медіа-платформи для трансляції треку AT;
- нарешті, у випадку телевізійних програм, виробників телевізорів, які дозволяють використовувати аудіодескрипцію, коли їхня продукція вимагає технічної адаптації. У випадку кінотеатрів необхідно встановити пристрої доступу для забезпечення звукового супроводу.

Хороша практика, яку ми можемо запозичити у країн, де аудіодескрипція не є новою концепцією, – це робота в партнерстві для досягнення спільної мети, наприклад, визначення конкретного відсотка телевізійних програм, що вимагають аудіодескрипції, з усіма ключовими зацікавленими сторонами, згаданими вище. Після встановлення правової чи добровільної мети відповідальність має бути розподілена між усіма зацікавленими сторонами, забезпечуючи їхню постійну участь.

Чи всі програми вимагають звукового супроводу?

Ні. Зміст багатьох програм міститься в їхньому словесному шарі. Аудіодескрипція не потрібна для розуміння програм новин, журналістських програм, відомих як «говірливі голови», вікторин та інших подібних форм.

Більше того, у таких програмах зазвичай дуже мало часу між діалогами для додавання описів. У подібних ситуаціях ведучим варто пам'ятати, що серед їхніх глядачів є незрячі люди, і представляти графіки, діаграми не лише з коментарем «Ви бачите, як виглядає ситуація», а й описуючи інформацію, яку ми дізнаємося за допомогою картинки. Для порівняння – уявіть собі фільм із мінімумом діалогів. У польському фільмі Яна Якуба Кольського «Афонія та бджоли», що триває понад 100 хвилин, діалоги займають близько 10 хвилин. Зміст 90 хвилин фільму, що залишилися, може бути відомим незрячим людям лише за допомогою аудіодескрипції. Подібні приклади є у кожній національній фільмографії.

ПРОЦЕС СТВОРЕННЯ АУДІОДЕСКРИПЦІЇ

Аудіодескрипція – це складний процес. Людина, яка пише сценарій аудіодескрипції – аудіодескриптор – може бути чи не бути людиною, яка читає сценарій. У Польщі прийнято, що автор тексту зазвичай читає свій тифлокоментар. Цим займаються професійні лектори. Голос за кадром підбирають відповідно до фільму – сценарії аудіодескрипції читають як чоловіки, так і жінки.

Починаючи роботу, сценарист аудіодескрипції починає з перегляду фільму повністю. Потім він або вона приймає найважливіші рішення, наприклад, коли і як назвати різних персонажів фільму. Зазвичай імена персонажам дають лише після того, як їх представляють у діалозі фільму, але це залежить від фільму. У випадку серіалів – якщо немає можливості подивитися всі серії – варто хоча б знати задуми творців, наприклад, щоб вміти правильно назвати персонажів. Дуже корисно – особливо для аудіодескрипторів – прослухати звукову доріжку спочатку без зображення. Так легше співпереживати потребам аудиторії. У разі адаптації творів мистецтва, архітектурних пам'яток, музейних виставок та експонатів, артефактів, природних стежок тощо, аудіодескриптор не повинен прослуховувати звукову доріжку без зображення. Але при цьому аудіогід повинен не тільки уважно розглянути об'єкт опису, а й отримати фактичну інформацію (теорія, історія, художня техніка, концепція художника/творця виставки, інтерпретації твору, анекдоти тощо).

Раніше сценарій писали в текстовому редакторі, але зараз все частіше використовують програмне забезпечення для створення субтитрів, що дозволяє швидко та точно визначити час між діалогами та кількість символів, які

читач зможе прочитати за цей час. Існують також спеціальні програми, створені з урахуванням створення аудіоопису, наприклад, Starfish або MAGpie. Крім тайм-кодів під час запису дуже корисно записувати кілька слів діалогу, що передують зазначеному фрагменту аудіодескрипції. Як і у випадку із закадровим перекладом, сценарій аудіодескрипції повинен містити інформацію, корисну для виконавця закадрового голосу, наприклад, фонетичне позначення іноземних імен (наприклад, Джон замість John, або позначення пауз: - коротка пауза / середня пауза // довга пауза).

Аудіодескриптор дотримується кількох важливих правил аудіодескрипції, описаних Фондом безбар'єрної культури в Польщі. Важливо описати те, що можна побачити. Опис має відповідати на запитання: хто?, що?, як?, де?, коли? Необхідно уникати конструкцій, які відповідають питанням навіщо? Винятком можуть бути лише ситуації, коли треба уникнути двозначності чи непорозуміння. В обґрунтованих випадках від простого опису зображення відмовляються на користь перекладу/апроксимації культурного коду, символу або формальної процедури, яку використовують у творі та висловлюють у візуальному змісті. Порядок опису слідує принципу: від загального до приватного. Спочатку короткий загальний опис, що включає все найважливіше у творі/картині/сцені фільму і т. п., потім опис деталей, ранжований за ступенем важливості інформації. Опис має стимулювати уяву. Аудіодескриптор вибирає найточніші слова, багаті за змістом. Аудіогід не повинен зупинятися на словах із загальним значенням. Аналізуючи відтінки значення синонімів, він повинен вибрати той, який найточніше відображає суть. Наприклад: будинок – або скоріше: будівля, будова, хмарочос, багатоквартирний будинок, прибутковий будинок, будинок, особняк, котедж, хижа; дивиться – чи скоріше: озирається, обертається, спостерігає, витріщається, оглядає.

Важливо шукати порівняння, які містять епітети та метафори. Наприклад: абажур нагадує багато прикрашений дамський капелюшок із довгою вуаллю. Вуаль незвичайна тим, що зроблена з пензликів та опоясує весь капелюх (фрагмент аудіоопису кабінету з Мазовецького музею в Плоцьку).

Використовують назви кольорів та терміни для позначення просторових відносин, але слід уникати застосування рідкісних/промислових термінів, наприклад: колір амаранту, фісташки, перспектива жаби. За можливості слід уникати в описі дієслова "бачити". Автор опису використовує його лише тоді, коли таке застосування спрощує синтаксичну конструкцію. В інших випадках заява про те, що «щось можна побачити», руйнує ілюзію, перериває оповідь, яка, зрештою, за визначенням свідчить про те, що можна «побачити».

З одного боку, аудіодескриптор намагається зберегти об'єктивність опису, що можна розуміти як відсутність оцінки, коментування, інтерпретації та цензури, і не включає в опис приватні оцінки та думки. Він не називає емоції персонажів безпосередньо, якщо вони очевидні з їхньої міміки (наприклад, широка посмішка) або з тону та змісту їхньої мови. Він залишає місце для власної інтерпретації глядача, для участі у розкритті змісту, прихованого за зображенням. Однак якщо вираз обличчя важко розшифрувати чи немає часу на більш детальний опис, не залишається нічого іншого, як передати емоції безпосередньо. «Обличчя Петра перекручене гримасою люті» слід замінити описом «Петро лютує». Важливо не цензурувати різкі, жорстокі, еротичні або порнографічні сцени. Їх описують правдиво, слід уникати лише зайвих подробиць. Аудіодескриптор не повинен використовувати вульгарну лексику.

З іншого боку, стовідсоткова об'єктивність неможлива. Аудіодескрипція завжди суб'єктивна, тому що це вибір, зроблений конкретним аудіодескриптором, наділеним індивідуальною чуттєвістю, досвідом та культурною компетентністю.

Якщо опис адресовано певній групі глядачів, наприклад, дітям, аудіодескриптор повинен врахувати їхні особливі потреби, очікування, звички. Опис має бути, наскільки це можливо, стилістично сумісним із фільмом/виставою/твором.

Важливим кроком розроблення сценарію аудіодескрипції є консультація. Хорошою практикою може бути узгодження сценарію зі сліпими та частково зрячими людьми. Це надзвичайно цінний досвід, який завжди призводить до того, що до сценарію вносять деякі зміни, доповнення, наприклад, уточнюються подробиці.

Завжди рекомендовано передати текст іншому аудіодескриптору для прочитання та редагування. Інша людина обов'язково вкаже на деякі деталі, запропонує альтернативні рішення, можливо, помітить помилки. У результаті обговорення може бути вироблений оптимальний варіант.

Заключним етапом підготовки є запис аудіодескрипції. Потрібно переконатися у високій якості запису/читання тексту аудіодескрипції. Було згадано, що аудіодескрипції зазвичай читають актори за кадром. Це хороша практика завдяки професіоналізму читця, який має правильну дикцію, використовує правильну інтонацію та логічний наголос. Важливо, щоб голос читача та манера читання не привертали уваги, наприклад, надмірною модуляцією.

АУДІОДЕСКРИПТОР

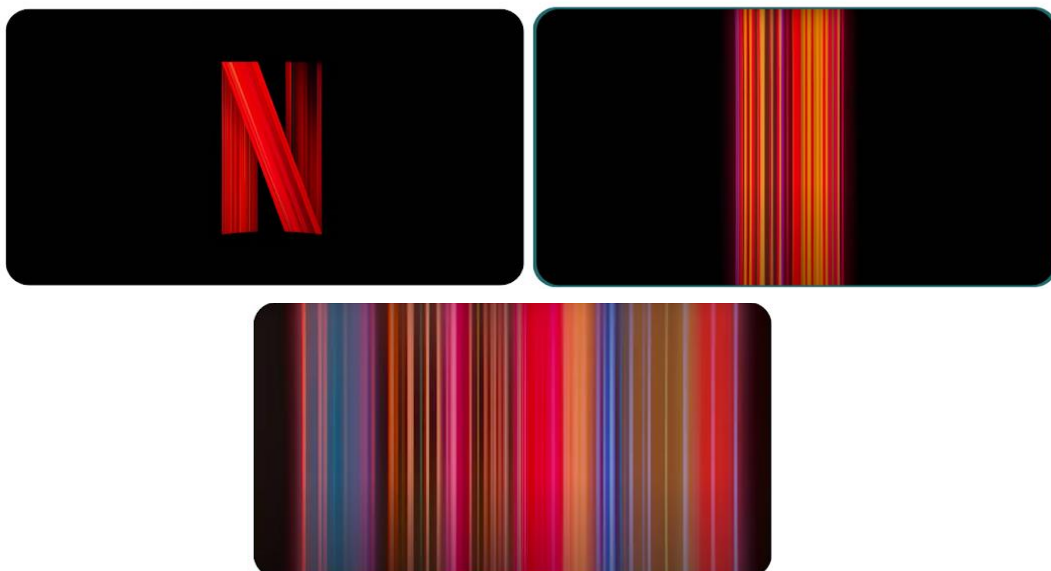
Людина, яка створює аудіодескрипцію, має бути ґрунтовно підготовлена до неї. Існує два способи підготовки аудіодескрипторів: в університетах та компаніях, що пропонують послуги з аудіодескрипції. Навчання найчастіше організовують у рамках різних проєктів, і важливо, щоб молоді аудіодиктори починали працювати з досвідченими наставниками.

Як зазначає Ореро, також важливі такі якості хорошого аудіодескриптора:

- здатність формулювати інформацію коротко, точно та об'єктивно;
- хороше знання мови, якою розмовляють;
- приємний голос та чітка манера мовлення (якщо він/вона також є читцем);
- добрий зір та слух (за допомогою або без допомоги);
- здатність працювати у складі команди,
- зобов'язання перед незрячими людьми, надання якісного аудіоопису для людей з порушеннями зору.

Наймаючи компанію або людину для надання аудіодескрипції, телемовник, як і у випадку з сурдоперекладачем, має забезпечити найвищі стандарти обслуговування.

ПРИКЛАДИ АУДІОДЕСКРИПЦІЇ

Аудіодескрипція: червона літера N перетворюється на спектр кольорів.

Промінь блакитного світла виводить із темряви напис "Kino Świat" (Кіно-театр "Світ"). Одна за одною білі літери спалахують на темному тлі. Білий напис Toya Studios падає на чорному тлі. Літеру S вирізано у білому квадраті.

Заметіль розмиває контури дерев'яної хатини. Її оточує висока огорожа. На даху стоїть сивобородий дідусь Петрика. В руках у нього дробовик. Він озиряється на всі боки. Петрик стоїть у вікні котеджу. Він одягнений у шкіряну кепку та червону куртку. Він дивиться у вікно. На вулиці йде сніг.

Уривок зі статичного аудіозапису про картини в печері Ласко

Нахилияючись до нас, м'яко-хвилясте біло-кремове склепіння «Зали биків» висвічує силуети тварин у русі. В оточенні коней, що стрибають праворуч, і оленів, що йдуть з іншого боку, два величезні бики прямують один до одного. Біля входу зліва тварина з дуже довгими, прямими рогами, зображена спереду. Її силует повернуто праворуч, окреслено розмитим чорним контуром. Голова незграбна, вигнута спина і маленький хвіст. Між сильними, короткими ногами живіт, що досягає землі.

Молочний потік світла проливається із глибини в затемнений кінотеатр. На цьому фоні глядачі сидять у кріслах. Проекційне світло висвітлює їхні постаті. За дівчиною та її хлопцем на сусідніх лавах сидить група людей. Дві дівчини. За ними хлопець і дівчина зі світлим волоссям. У її вусі білий навушник. Навколо них порожні крісла. Біла тростина, складена на колінах дівчини. Її рука повільно рухається до руки хлопця, що лежить на його стегні. Вона торкається його. Хлопець стискає руку дівчини. На її щоці блищить струмок сліз. Дівчина притискається до нього, хлопець обіймає її. Його очі сповнені сліз, повіки вологі. Він гладить її плече кінчиками пальців. На обличчях з'являється і зникає кінематографічне світіння. Білі субтитри: «Різні почуття. Ті ж самі емоції».

Нещодавнім прикладом аудіодескрипції є кампанія 2014 року, проведена Фондом аудіодескрипції у Польщі. Це показує, наскільки важливо мати можливість водночас брати участь у культурній події, яка базується на візуальному посланні.

ПІСЛЯМОВА

Петро Таланчук

Ескалація військової агресії російської федерації на восьмому році війни в Україні насильницьки поділила життя нашої держави і всього світу на «до» та «після»...

Якраз «до» і народилася ця книга – колективна праця багатьох фахівців, зразок плідної міжнародної співпраці для вирішення загальної соціальної проблеми ініціативних представників суспільства, бенефіціарів (людей з порушеннями зору та слуху), університетів та громадських організацій. Експерти 10 європейських країн Східного партнерства і країн т. зв. Вишеградської групи узагальнили свої аналітичні дослідження та досвід із забезпечення громадян із порушеннями зору і слуху доступом до інформації зі всіх можливих і доступних джерел. У результаті створено потрібну

та актуальну друковану працю, оприлюднення якої має стати керівництвом до дії як для урядів країн-партнерів, так і для громадських об'єднань цих держав, адже саме вони якраз і покликані перейматися нагальними проблемами своїх представників.

Буквально за кілька днів по завершенню роботи над рукописом настало трагічне «після», і наразі триває страшна кровопролитна війна українського народу з рашистськими окупантами за право українців будувати своє демократичне суспільство в єднанні з іншими європейськими країнами, де в пріоритеті саме демократичні цінності, а отже, перш за все, – потреби та інтереси своїх громадян. Героїчний спротив нашого народу у боротьбі за свою свободу, незалежність і право вибору привернув увагу усього цивілізованого світу, що було ознаменовано отриманням Україною статусу кандидата на вступ до Євросоюзу. Наша країна захищає від російського терору не тільки свою територіальну цілісність і право демократичного вибору, вона захищає кров'ю і життям своїх кращих синів і дочок всю світову спільноту, яка у переважній своїй більшості прекрасно це усвідомлює та надає посильну підтримку та допомогу.

Завдання сучасної освіти – створити рівні можливості розвитку для всіх українців, яка дозволить забезпечити загальне економічне благополуччя, якісну медицину, розвинену структуру та абсолютну безпеку для громадян.

Але це стратегічне і цивілізаційне по своїм масштабам завдання ніколи не буде виконаним в повному об'ємі, якщо ми не вирішимо зокрема проблеми забезпечення достатнього рівня отримання інформації для людей з інвалідністю, в тому числі і з порушеннями зору та слуху.

І зараз, у ці напружені, важкі для нашої держави часи, наукове співтовариство України та її європейські партнери продовжують виконувати свою роботу – видання «Доступність без кордонів», що має прикладний характер, є конкретною відповіддю на проблеми з відсутністю достатнього рівня доступності інформації для людей з порушеннями зору та слуху у повідомленнях засобів масової інформації. Це у сучасних соціально-політичних реаліях є вагомим і життєво необхідним чинником для формування об'єктивного погляду на поточні події вітчизняного та світового масштабу.

Вирішення окремих проблем, пов'язаних, першою чергою, з розвитком високих технологій, можливих лише за умов мирного часу і озвучених у цій книзі, поки що змушені будуть дещо зачекати зі своїм втіленням у життя. Проте за найменшої можливості після великої і невідворотної Перемоги України над російським агресором їх обов'язково буде здійснено. Адже саме за таке суспіль-

ство, з пріоритетом інтересів своїх громадян, воюють зараз на фронті, віддаючи свої життя і здоров'я, наші захисники і захисниці.

Реалізація проекту «Доступність без кордонів» розпочато у 2018 році. Справедливості раді слід нагадати, що ці проблеми заявляли про себе набагато раніше як в усьому світі, так і в Україні.

Необхідності їх вирішення визрівало поступово. Незаперечним є те, що народження і діяльність Університету «Україна» у 1998 році є явищем у новітній історії України дуже оригінальним, цікавим і важливим.

І те, що Університет відбувся, а це насправді так і є – за 23 роки його існування підготовлено близько 180 тисяч фахівців, серед них, зокрема понад 11 тисяч осіб з інвалідністю, переконує, що в Україні зародилися і зростають процеси творення громадянського суспільства, якому належить майбутнє.

Я сподіваюсь, що нас незабаром почує весь світ, і звичайно ж, Україна!

Уже сьогодні Університет «Україна» в освітній сфері нашої держави – це подія, а його окремі досягнення – це явище.

Для прикладу, в Університеті «Україна» навчається більше половини студентів з інвалідністю від загальної кількості студентів, які здобувають вищу освіту в усіх разом існуючих ЗВО як державних, так і недержавних.

Другий приклад – 12 випускників нашого Університету здобули членство Національної спілки письменників України, а 25 – Національної спілки журналістів України.

Характерним і важливим у народженні Університету «Україна» є те, що він – майже ровесник утретє відродженої української держави. І тому на собі він відчув усі складнощі нашого шляху до справжньої незалежності. І головна проблема – дефіцит будівників-патріотів як держави, так і Університету. Ми всі добре розуміємо, що перейти від постколоніального індустріального суспільства до демократичного суспільства знань можна лише за умови розуміння вирішальної ролі науки і знань у побудові успішної держави, а відтак – забезпечення доступу до освіти всім, у т. ч. і людям з інвалідністю, хто живе у нашій державі.

І я переконаний, що найбільше багатство суспільства – сума знань та люди, які вміють творчо цими знаннями користуватися.

Спостерігаючи за навчанням і професійним становленням наших вихованців – людей з інвалідністю, я побачив дуже багато справжніх, незвичайно по-людських красивих людей. І це зародило в мені надію, що настане час, коли в крісло Президента України на візку в'їде вихованець нашого Університету. Сила духу, надзвичайно високий інтелект і прекрасні душевні якості цих людей

зовсім не виключають такого розвитку подій. Поготів, що історія має такі прецеденти. Згадайте приклад американського президента Франкліна Делано Рузвельта, якого обирали на посаду замість двох аж чотири рази. Або приклад Ярослава Мудрого, за князювання кого Стародавня Русь досягла найбільшого розквіту. А в нього була фізична вада, у народі він мав прізвисько «Кульгавий».

Тим не менше, це не завадило йому стати «тестем Європи», віддавши трьох своїх дочок заміж за королів потужних на той час Європейських держав – Франції, Угорщини і Норвегії.

Ці приклади не поодинокі, потенціал людей з інвалідністю дуже високий і я вірю, що найближчий час він буде неодмінно включений у всенародний процес розбудови успішної й омріяної України.

Як написала геніальна українська поетеса Ліна Костенко – «Вже почалось, мабуть, майбутнє...». І хоча наш народ змушений платити за нього найвищу ціну, наше майбутнє неодмінно буде таким, яким ми хочемо його бачити, задля якого вперто і натхненно боремося і працюємо. Кожний на своєму місці – задля блага усіх нас!

Петро Михайлович Таланчук,

Президент відкритого міжнародного ун-тету розвитку людини «Україна»,
доктор техн. наук, професор;
дійсний член Академії педагогічних наук України,
засл. діяч науки і техніки України,
перший міністр освіти Незалежної України

Довідкове видання

**ДОСТУПНІСТЬ
БЕЗ
КОРДОНІВ**

Стандарти доступності інформації
для людей з порушеннями зору та слуху

Аналіз ситуації з доступністю у країнах
Вишеградської групи та Східного партнерства

Колективна робота за редакцією
Станіслава Брудноха, Юрія Войтюка

Упорядник Ганна Серпутько

Менеджер проекту
Аліна Яківська

Редактор Наталія Перинська
Верстка, дизайн – Анна Ільченко

Здано до друку 20.06.2022.
Формат 60×84/8.
Папір офсетний. Друк офсетний.
Наклад 100 прим. Гарнітура AdonisC

МПП «Лино». 03179,
Київ-179, вул. Котельникова, 95